

Ο ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΣ,

σύγγραμμα του Ἀκαδημαϊκοῦ

ΜΑΡΜΟΝΤΕΛΛΟΥ,

μπαρραδάν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ

ΥΠΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΥ.

Ὁς θεωροῦσθαι μολοῦσι, εἴποτε θεοῦται
βούλονται (θεός) τῶν ἀνδρῶν τοῖς
ἀρίστως συμφέρῃ τινα προσπαλαίοντας.
Υπόκ. παρ. Ηρακ.

Ἐν Ὁδησσῷ,

Ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ Ἑλληνομαθητικοῦ Σχολείου.
ἀποδομένης ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Βραίου.

1845.

The Project Gutenberg eBook of Bélisaire, by Jean-François Marmontel

This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org

Title: Bélisaire

Author: Jean-François Marmontel

Translator: Alexandros Pangalos

Release Date: April 12, 2013 [EBook #42509]

Language: Greek

*** START OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK BÉLISAIRE ***

Produced by Sophia Canoni. Thanks to George Canonis for his major work in proofreading.

Note: The tonic system has been changed from polytonic to monotonic, otherwise the spelling of the book has not been changed. Footnotes have been converted to endnotes and their numbers are included in ().// Σημείωση: Ο τονισμός έχει αλλάξει από πολυτονικό σε μονοτονικό, κατά τα άλλα έχει διατηρηθεί η ορθογραφία του βιβλίου. Οι υποσημειώσεις έχουν μεταφερθεί στο τέλος του βιβλίου και οι αριθμοί τους περικλείονται σε ().

Ο ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΣ,

σύγγραμμα του Ακαδημαϊκού

ΜΑΡΜΟΝΤΕΛΛΟΥ,

μεταφρασθέν εκ του Γαλλικού

ΥΠΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΓΚΑΛΟΥ.

Ου θαυμαστόν μοι δοκεί, εἴποτε θεάσθαι
βούλεται (θεός) των ανδρών τους
αρίστως συμφορά τινι προσπαλαίοντας
Σενέκ. περί Προν.

Εν Οδυσσῶ,

Εκ της τυπογραφίας του Ελληνημπορικού Σχολείου,
διευθυνομένης υπό Αλεξάνδρου Βράουν.

1 8 4 5.

Ρωσσικό κείμενο

ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩ,

Αρχιδιδασκάλω της εν Οδησώ Ελληνεμπορικής
Σχολής, Συνεταίρω της Αρχαιολογικής και Ιστορικής
Εταιρείας της αυτής πόλεως και Ιππότη του
τάγματος του Αγ. Στανισλάου,

την μετάφρασιν ταύτην,

ως απαρχήν των αγώνων αυτού,

ανατίθησιν

ο μεταφραστής.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΕ!

Η ανά χείρας μετάφρασις, η προ οκτώ ήδη ετών τελειωθείσα, δεν ήτο προσδιωρισμένη διά να ίδη το φως· διότι μεταφράζων αυτήν σκοπόν άλλον δεν είχα, παρά την ιδίαν ωφέλειάν μου, μη νομίζων εμαυτόν ικανόν

να ωφελήσω και άλλους. Αλλά μετά τινά έτη αναγνώσαντες αυτήν των φίλων μου τινές, μ' ενεθάρρυναν να την εκδώσω. Διστάσας δε πολύν καιρόν και παλαίσας προς την μετριοφροσύνην, απεφάσισα τέλος την έκδοσίν της, εκτιθέμενος εις τα βέλη της μωμοσκόπου κριτικής. Είμαι δε εύελπιδς, ότι οι σοφώτεροι και οι υγιέστεροι τον νουν θέλουσι με κρίνει με επιείκειαν, και τότε

«Τι ημίν ούτω της των πολλών
δόξης μέλει; οι γαρ επιεκέστατοι,
ών μάλλον άξιον φροντίζειν,
ηγήσονται αυτά ούτω πεπρά-
χθαι ώσπερ αν πραχθή.»

Αφιερώνων δε αυτήν προς Σε, νομίζω, ότι εκπληρώ χρέος ιερόν. Υγίαινε.

Ο μαθητής Σου

Α. Πάγκαλος.

Έγραψα εν Οδησσώ κατά Μάρτιον μήνα
του 1844.

ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΣ.

Κεφάλαιον Α'.

Εις το γήρας του Ιουστινιανού, η αυτοκρατορία, εξασθενήσασα από αγώνας πολυχρονίους, προσήγγιζεν εις την παρακμήν της. Όλα τα της διοικήσεως ημελήθησαν· οι νόμοι ήσαν εις λήθην· τα δημόσια εισοδήματα εις διαρπαγήν· η στρατιωτική πειθαρχία εις χαυνότητα. Ο δε αυτοκράτωρ, βαρυνθείς τον πόλεμον, ηγόραζε πανταχόθεν την ειρήνην διά του χρυσίου, και άφινεν αργά τα ολίγα στρατεύματα, τα μείναντα εις αυτόν, ως ανωφελή και εις βάρος της πολιτείας. Οι στρατηγοί των εγκαταλελειμμένων τούτων στρατευμάτων ετρύφων εις τας ηδονάς· το δε

κυνήγιον, απεικονίζον εις αυτούς τον πόλεμον, εμετρίαζε την εκ της αργίας πλήξιν των.

Εσπέραν τινά, ενώ τινές εξ αυτών συνεδείπνουν, μετά την γύμνασιν ταύτην, εις αγροκήπιον της Θράκης, έρχονται και τους λέγουν, ότι γέρων τις τυφλός, οδηγούμενος από παιδίον, εζήτηι να τον υποδεχθούν. Η νεότης είναι συμπαθητική· είπαν να εμβή ο γέρων. Ήτο φθινόπωρον! και το κρύος, το ήδη επαισθητόν, τον είχε διαπεράσει· τον εκάθισαν λοιπόν πλησίον της εστίας.

Το δείπνον εξακολουθεί· τα πνεύματα εξάπτονται· αρχίζουσι να ομιλώσι περί των δυστυχιών της πολιτείας. Τούτο ήνοιξε μέγα διά την επίκρισιν στάδιον· η δε κενοδοξία, δυσαρεστημένη, έλαβε πάσαν ελευθερίαν. Έκαστος εμεγάλυνε τα όσα έπραξε, και τα όσα ήθελε πράξει εισέτι, εάν αι εκδουλεύσεις και τα προτερήματά του δεν ελησμονούντο. Όλοι της αυτοκρατορίας αι δυστυχίαι προήρχοντο, εάν ήθελέ τις τους πιστεύσει, εκ του, ότι δεν ήξευραν να μεταχειρισθώσιν ανθρώπους, οποίοι ήσαν αυτοί. Εκυβέρνων τον κόσμον πίνοντες, και καθέν νέον ποτήριον οίνου κατέσταινε τας κρίσεις των πλέον αλανθάστους.

Ο γέρων, καθημένος εις την γωνίαν της εστίας, τους ήκουε και εμειδία συμπαθητικώς. Εξ αυτών τις το επαράτηρησε και τον είπε:

Καλέ άνθρωπε, το πρόσωπόν σου δείχνει, ότι ευρίσκεις γελοία, τα οποία ημείς αυτόν λέγομεν; Γελοία, όχι, ολίγον όμως κούφα, είπεν ο γέρων, ως αρμόζει εις την ηλικίαν σας. Η απόκρισις αύτη τους ετάραξε. Σεις νομίζετε, ότι έχετε δίκαιον να αγανακτήτε, εξακολούθησε, και εγώ νομίζω, ως σεις, ότι αμαρτάνει τις εάν σας αμελή· αλλά τούτο είναι εκ των μικροτάτων κακών. Αγανακτείτε, ότι η αυτοκρατορία δεν έχει πλέον την δύναμιν και την λαμπρότητά της, ότι ο ηγεμών, ηφανισμένος υπό των φροντίδων, των αγρυπνιών, και του γήρατος, είναι ηναγκασμένος, διά να βλέπη και να ενεργή, να μεταχειρίζεται οφθαλμούς και χείρας μη αξιόπιστα. Εις την γενικήν όμως ταύτην συμφοράν, απορώ, πώς συλλογίζεσθε περί του εαυτού σας! Εις τον καιρόν σας λοιπόν, υπέλαβε των συνδείπνων τις, δεν ήτο η συνήθεια του συλλογίζεσθαι περί εαυτού; Η συνήθεια λοιπόν αύτη εισήχθη τώρα, και τούτο όλοι κάμνουν. Τόσον χειρότερον, είπεν ο γέρων, και αν ούτως έχη, αν σας αμελήση τις, δεν σας αδικεί. Προς ατιμασμόν λοιπόν των ανθρώπων, τον είπεν ο αυτός, ζητείται η φιλοξενία; Δεν σας ατιμάζω ποσώς, είπεν ο γέρων, σας ομιλώ

ως φίλος, και σας ανταμείβω διά την υποδοχήν, λέγων την αλήθειαν.

Ο νέος Τιβέριος, όστις έπειτα έγεινεν ενάρετος βασιλεύς, ήτο εις εξ αυτών των κυνηγών. Ούτος εξεπλάγη από το σεβαστόν σχήμα του πολιού την κόμην τυφλού τούτου γέροντος. Μας ομιλείς σαφώς, τον είπεν, ολίγον αυστηρώς· και η αφοσίωσις, την οποίαν απαιτείς, είναι αρετή και όχι χρέος. Είναι χρέος του επαγγέλματός σας, επανέλαβεν ο γέρων με φωνήν βεβαιωτικήν, ή μάλλον, βάσις των καθηκόντων σας και πάσης πολεμικής αρετής. Ο αφοσιούμενος εις την πατρίδα του πρέπει να την υποθέτη, ότι δεν θέλει έχει να τον δώση μισθόν· διότι το υπέρ αυτής εις κίνδυνον ριπτόμενον είναι ατίμητον. Πρέπει μάλιστα να ελπίζη, ότι θέλει την ευρείν achάριστον· διότι αν η θυσία, η προσφερομένη εις αυτήν, δεν είναι γενναία, είναι ανόητος. Η φιλοδοξία μόνον, ο προς την αρετήν ζήλος είναι άξιον να σας οδηγώσι. Και τότε τι σας μέλει, πώς θέλουν δεχθύν τας εκδουλεύσεις σας; Η ανταμοιβή αυτών δεν εξαρτάται από τας φαντασίας των υπουργών και την κρίσιν του βασιλέως. Ο στρατιώτης ας ελκύεται από της λείας το δέλεαρ, ας εκθέτη εις κίνδυνον την ζωήν του, διά να αποκτήση τα προς το ζην, το δέχομαι. Σεις όμως, οίτινες, γεννημένοι εις την αφθονίαν, δεν έχετε άλλην φροντίδα παρά να ζήτε ηδονικώς, αφήνοντα τας τρυφάς χαύνου αργίας, διά να υπάγετε να υποφέρετε τόσους κόπους, να εμβαίνετε εις τόσους κινδύνους, ολίγον εκτιμάτε την ευγενή ταύτην αφοσίωσιν, ώστε να απαιτήτε μισθόν δι' αυτήν; Δεν νομίζετε, ότι με τούτο την εξευτελίζετε; Όστις προσμένει μισθόν είναι δούλος· το μέγεθος της τιμής δεν κάμνει καμμίαν διαφοράν· και η ψυχή η εκτιμωμένη έν τάλαντον είναι επίσης ωνία, ως και η διδόμενη δι' ένα οβολόν. Ο, τι είπα περί του συμφέροντος, το λέγω και περί της φιλοτιμίας· διότι αι τιμαί, τα αξιώματα, η υπόληψις, η εύνοια του ηγεμόνος, όλα ταύτα είναι μισθός, και όστις τα ζητεί τον λαμβάνει. Πρέπει ή να δοθή τις ή να πωληθή, δεν είναι ποσώς μέσος όρος. Το μεν είναι πράξις ελευθέρου ανδρός, το δε δούλου. Από σας εξαρτάται, να εκλέξετε το οποίον σας συμφέρει. Λοιπόν, καλέ άνθρωπε, χορηγείς εις τους βασιλείς μεγάλην δικαιολογίαν, τον είπαν. Εάν ωμίλουν εις τους βασιλείς, επανέλαβεν ο τυφλός, ήθελα τους ειπείν, ότι, αν το ιδικόν σας χρέος ήναι το να ήσθε γενναίοι, το ιδικόν των είναι, να ήναι δίκαιοι.

Ομολογείς λοιπόν, ότι είναι δίκαιον ν' ανταμείβωνται αι εκδουλεύσεις; Ναι, αλλ' εις τον λαμβάνοντα αυτάς ανήκει να στοχασθή περί τούτου· τόσον χειρότερον εις εκείνον, αν τας λησμονήση. Έπειτα, ποίος από ημάς είναι βέβαιος, ότι σταθμίζων τας ιδικάς του θέλει κρατεί ίσην την στάθμην; Π. χ.

εις το επιτήδευσμά σας, διά να νομίζη έκαστος εαυτόν θεμένον εις την ανήκουσαν τάξιν, και να ήναι ευχαριστημένος, πρέπει καθείς να προστάζη και κανείς να μη υπακούη· τούτο δε είναι των αδυνάτων. Πιστεύσατέ με, η Κυβέρνησις ενδέχεται ενίοτε να μη έχη φρόνησιν και δικαιοσύνην· όμως είναι δικαιότερα και εμπειροτέρα εις τας εκλογάς της, παρά αν επίστευε την οποίαν γνώμην έκαστος από σας έχει περί εαυτού. Και τις είσαι, ώστε να μας ομιλής τοιουτοτρόπως; τον είπε με εντονωτέραν φωνήν ο κύριος του αγροκηπίου, νέος τις. Είμαι ο Βελισάριος, απεκρίθη ο γέρων.

Φαντάσου εις την εκφώνησιν του ονόματος Βελισάριος, εις την εκφώνησιν του ονόματος του ήρωος εκείνου, του τοςάκις θριαμβεύσαντος εις τα τρία μέρη του κόσμου, οποίος ήτον ο θαυμασμός, οποία η ταραχή των νέων τούτων. Η ακινησία, η σιωπή εφανέρωσεν ευθύς το σέβας, από το οποίον εκυριεύθησαν, και λησμονούντες, ότι ο Βελισάριος ήτο τυφλός, ουδείς εξ αυτών ετόλμα να υψώση προς αυτόν τα όμματα.

Ω μέγιστε άνερ! τον είπε τελευταίον ο Τιβέριος, πόσον η τύχη είναι άδικος και σκληρά! Τι! σέ, εις τον οποίον η αυτοκρατορία εχρεώσται εις διάστημα τριάκοντα ετών την δόξαν της, την ευημερίαν της, σέ τολμώσι να κατηγορήσωσιν ως αποστάτην και προδότην, σε έσυραν εις τα δεσμά, σε εστέρησαν του φωτός! αλλά συ είσαι, όστις μας έδωκες μαθήματα καθιερώσεως και ζήλου! Και ποίος θέλετε να σας δώση; είπεν ο Βελισάριος. Οι δουλικώς θηρεύοντες την εύνοιαν; Α! οποία αισχύνη! πόσον μεγάλη αχαριστία! εξακολούθησεν ο Τιβέριος. Οι μεταγενέστεροι δεν θέλουν το πιστεύσει ποτέ. Τwόντι, είπεν ο Βελισάριος, τούτο μ' εφάνη ολίγον παράξενον· δεν ενόμιζα να κακοποιηθώ τόσο· αλλ' εστοχαζόμενη ν' αποθάνω ευεργετών την πολιτείαν αποθαμένος δε, ή τυφλός, είν' έν και το αυτό. Όταν αφιερώθην εις την πατρίδα μου δεν εξαίρεσα τους οφθαλμούς μου· ό,τι με είναι προσφιλέστερον παρά το φως και την ζωήν, η φήμη μου και προ πάντων η αρετή μου δεν είναι εις την εξουσίαν των καταδρομέων μου. Όσα έκαμα, ενδεχόμενον να εξαλειφθώσιν από την μνήμην της αυλής, ποτέ όμως και από την των ανθρώπων, και αν τούτο συμβή, εγώ τα ενθυμούμαι, και τούτο αρκεί.

Οι σύνδειπνοι, καταπεπληγμένοι, επαρακάλεσαν ευθύς τον ήρωα να καθίση εις την τράπεζαν. Όχι, τους είπεν, εις την ηλικίαν μου, ο καλός τόπος είναι η εστία. Ηθέλησαν να τον κάμουν να δεχθή την καλητέραν

κλίνην του αγροκηπίου· αυτός όμως ηθέλησε μόνον άχυρον. Εκοιμήθη πολλάκις χειρότερον, είπε. Λάβετε μόνον φροντίδα περί του παιδίου τούτου, το οποίο με οδηγεί, και το οποίο είναι τρυφερώτερον εμού.

Την επαύριον ο Βελισάριος ανεχώρησεν ευθύς, και η ημέρα εφώτισε τον οδηγόν του, και προ της εγέρσεως των ξένων του, οίτινες αποκαμόντες από την θήραν έτι εκοιμώντο. Μαθόντες δε ούτοι, ότι αναχωρεί, ηθέλησαν να τον συνοδεύσουν, και τον επρόσφεραν άρμα ευρύχωρον με όλα τα αναγκαία. Εις μάτην, είπεν ο νέος Τιβέριος, δεν μας κρίνει αξίους τόσον, ώστε να δεχθή τα δώρα μας.

Εις τούτου του νέου την ψυχήν η άκρα αρετή εις την άκραν δυστυχίαν έκαμε την μεγαλητέραν εντύπωσιν. Όχι, είπεν εις φίλον του τινά, όντα εις την εύνοϊαν του βασιλέως, όχι ποτέ η εικών, ποτέ οι λόγοι τούτου του γέροντος δεν θέλουν εξαλειφθήν από την ψυχήν μου. Ενώ μ' εταπείνονε, μ' έκαμε να αισθανθώ, πόσα πρέπει να κάμω, αν θέλω να γενώ ποτέ άνθρωπος.

Η διήγησις αύτη ήλθεν εις τα ώτα του Ιουστινιανού, όστις ηθέλησε να ομιλήση τον Τιβέριον.

Ο Τιβέριος, αφού πιστώσ παρέδωκεν, όσα συνέβησαν, είναι αδύνατον, επρόσθεσε, τόσον μεγάλη ψυχή να εμιάνθη εις την οποίαν τον κατηγορούν συνωμοσίαν, και ήθελα δώσειν την ζωήν μου εις εγγύησιν, αν η ζωή μου ήναι αξία να γενή της αρετής του εγγυητής. Θέλω να τον ίδω και να τον ακούσω, είπεν ο Ιουστινιανός, χωρίς να γνωρισθώ· και εις την οποίαν κατάστασιν κατήντησεν, τούτο είναι πολλά εύκολον. Αφ' ότου εκβήκεν από την φυλακήν, δεν πρέπει να ήναι πολύ μακράν· ακολούθησε τα ίχνη του, και πάσχισε να τον ελκύσης εις το αγροκήπιόν σου· εγώ δε θέλω υπάγει εκεί κρυφίως. Ο Τιβέριος εδέχθη την προσταγήν μετά χαράς, και ευθύς την ακόλουθον ημέραν εκίνησε προς τον δρόμον, τον οποίον ο Βελισάριος είχεν ακολουθήσει.

Κεφάλαιον Β'.

Εντοσούτω ο Βελισάριος ωδοιπόρει, ζητών έλεος, προς παλαιάν τινά και

κρημνισμένην οικοδομήν, όπου η οικογένειά του τον επρόσμενεν. Απηγόρευσεν εις τον οδηγόν του να τον ονομάζη καθ' οδόν. Αλλά το ευγενές πρόσωπον και το σεμνόν σώμα του ήσαν ικανά ώστε να κινήσωσι την περιέργειαν. Φθάσαντες το εσπέρας εις τινα κώμην, εστάθησαν εις την θύραν οίκου, ο οποίος, αν και απλούς, είχε καλήν πρόσοψιν.

Ο οικοδεσπότης έμβαινεν έχων σκαπάνην εις την χείρα. Το σχήμα, οι χαρακτήρες του γέροντος τούτου είλκυσαν την προσοχήν του. Τον ηρώτησε, ποίος ήτον; Είμαι γέρων στρατιώτης, απεκρίθη ο Βελισάριος. Στρατιώτης! είπεν ο χωρικός, και ιδού η ανταμοιβή σου! Η μεγίστη του βασιλέως δυστυχία, είπεν ο Βελισάριος, είναι το να μη δύναται ν' ανταμείβη όλον το υπέρ αυτού χυνόμενον αίμα. Κινηθείς από την απόκρισιν ταύτην ο χωρικός, υπεδέχθη εις τον οίκον του τον γέροντα.

Σε παρουσιάζω, είπεν εις την γυναίκα του, άνδρα γενναίον, όστις υποφέρει με καρτερίαν την σκληροτάτην της αρετής δοκιμασίαν. Σύντροφέ μου, είπε, μη αισχύνου διά την κατάστασιν, εις την οποίαν ευρίσκεσαι, έμπροσθεν οικογενείας, γνωριζούσης την δυστυχίαν. Αναπαύσου· μετ' ολίγον θέλομεν δειπνήσειν. Εντοσούτω ειπέ με, σε παρακαλώ, εις ποίους πολέμους εστράτευσες. Επολέμησα εις την Ιταλίαν κατά των Γότθων, είπεν ο Βελισάριος, εις την Ασίαν κατά των Περσών, εις την Αφρικήν κατά των Βανδάλων και των Μαυρουσίων.

Τας τελευταίας ταύτας λέξεις ακούσας ο χωρικός, δεν ηδυνήθη να κρατήση βαθύν στεναγμόν. Λοιπόν, είπεν, συ έκαμες όλας του Βελισαρίου τας εκστρατείας! — Ποτέ δεν εχωρίσθημεν. — Ο άριστος ανήρ! οποία σταθερά ψυχή! οποία δικαιοσύνη! οποία μεγαλοψυχία! Ζη; διότι εις την ερημίαν μου είναι υπέρ τα εικοσιπέντε έτη, αφού δεν ακούω να ομιλώσι περί ουδενός! — Ζη — Α! είθε να τον ευλογήση ο Θεός και να τον δώση μακροβιότητα! — Εάν σε ήκουεν, ήθελε πολύ κατανυχθήν από τας οποίας ευχάς υπέρ αυτού εύχεσαι. — Και πώς λέγουν, ότι είναι εις την αυλήν; παντοδύναμος; λατρευόμενος αναμφιβόλως; — Φευ! ηξεύρεις, ότι ο φθόνος προσκολλάται εις την ευτυχίαν. — Α! είθε ο βασιλεύς να προφυλαχθή από το να ακούση τους εχθρούς του μεγάλου τούτου ανδρός. Ούτος είναι ο δαίμων ο προστατεύων και εκδικών την αυτοκρατορίαν του. — Είναι πολλά γέρων! — Δεν βλάπτει· θέλει είσθαι εις τα βουλευτήρια, ό τι ήτον εις τα στρατόπεδα· και η σοφία του, αν τον ακούσωσι, θέλει είσθαι ίσως ωφελιμωτέρα παρά την ανδρείαν του. Πόθεν

σε είναι γνωστός; ερώτησεν ο Βελισάριος κατανοηθείς. Ας καθίσωμεν εις την τράπεζαν, είπεν ο χωρικός· εκείνο το οποίον ζητείς θέλει μας φέρειν πολύ μακράν.

Ο Βελισάριος δεν αμφίβαλε ποσώς, ότι ο ξενοδόχος του ήτο ταξιαρχός τις των στρατευμάτων του, ο οποίος ήθελε να καυχηθή δι' αυτόν. Ούτος, ενώ εδείπνουν, τον εζήτησε να τον διηγηθή τους πολέμους της Ιταλίας, και της Ανατολής, χωρίς να τον αναφέρη τους εις την Αφρικήν. Ο Βελισάριος δι' απλών αποκρίσεων τον ευχαρίστησεν εντελώς. Ας πλώμεν, τον είπεν ο ξενοδόχος του, προς το τέλος του δείπνου, ας πλώμεν εις την υγείαν του στρατηγού σου· και είθε ο Θεός να τον δώση τόσον καλόν, όσον κακόν μ' έκαμεν! — Εκείνος! υπέλαβεν ο Βελισάριος, σ' έκαμε κακόν! — Έκαμε το χρέος του, και δεν πρέπει να παραπονεθώ δι' αυτό. Αλλά, φίλε μου, μέλλεις να ιδής, ότι εγώ έπρεπε να μάθω εις την τύχην των δυστυχών να συμπάσχω. Επειδή εστράτευσες εις την Αφρικήν, είδες τον βασιλέα των Βανδάλων, τον δυστυχή Γελίμερον, τον οποίον ο Βελισάριος θριαμβεύων έσυρεν εις Κωνσταντινούπολιν με την γυναίκα και τα τέκνα του. Ο Γελίμερος εκείνος σε προσφέρει ξενίαν, και με αυτόν εδείπνησες. Συ ο Γελίμερος! εφώναζεν ο Βελισάριος, και ο αυτοκράτωρ δεν σε έθεσεν εις τάξιν πλέον αξίαν σου! Το υπεσχέθη· εφύλαξε τον λόγον του· μ' επρόσφερον αξιώματα (1), όμως δεν τα ηθέλησα. Όταν τις χρηματίση βασιλεύς και παύση, δεν είναι άλλη θεραπεία παρά την ανάπαυσιν και την από τον κόσμον αναχώρησιν. — Συ ο Γελίμερος! — Ναι! εγώ είμαι εκείνος, ο οποίος επολιόρκηθη, αν το ενθυμήσαι, επί του όρους Παπούα. Υπέφερον εκεί ανήκουστα κακά. Ο χειμών, ο λιμός, το τρομερόν θέαμα ολοκλήρου λαού, καταντήσαντος εις απελπισίαν, και ετοίμου να καταφάγη τα τέκνα και τας γυναίκας του, η άοκνος επιμέλεια του καλού Φαρά, όστις, ενώ μ' επολιόρκει, δεν έπαυε παρακινών με να ευσπλαγχνισθώ εμαυτόν και τους στρατιώτας μου· τέλος, η εις του στρατηγού σας την αρετήν δικαία μου πίστις με παρεκίνησαν να παραδώσω τα όπλα. Με πόσον απλούν και μετριόφρον ήθος μ' εδέχθη! οποίον σέβας έκαμε να με προσφέρωσιν, οποίαν συστολήν! πόσον ο ίδιος εθεράπευε την δυστυχίαν μου! Εντός ολίγου θέλουν γίνει τριάκοντα έτη, αφού εις ταύτην την ερημίαν κατοικώ· ουδέ στιγμή παρήλθε χωρίς υπέρ αυτού να ευχηθώ.

Εγνώριζα καλώς, είπεν ο Βελισάριος, την φιλοσοφίαν εκείνην, ήτις, επί του όρους, όπου έμελλες τόσα να υποφέρης, σ' έκαμνε να κιθαρωδής τας δυστυχίας, ήτις σ' έκαμνε να μειδιάς καταφρονητικώς, εμφανιζόμενος

προς τον Βελισάριον, και την ημέραν του θριάμβου του, να φυλάξης το πρόσωπόν σου τούτο αμετάβλητον, το οποίον ο βασιλεύς εθαύμασε. Φίλε μου, απεκρίθη ο Γελίμερος, η ισχύς και η αδυναμία της ψυχής εξαρτώνται πολύ από τον τρόπον του θεωρείν τα πράγματα. Δεν ησθάνθη εις εμαυτόν την γενναιότητα και την σταθερότητα, παρά αφού ενόμισα όλα ταύτα παίγνιον της τύχης. Ήμην ο τρυφηλότετος των βασιλέων της γης, και από το ανακτόριόν μου, όπου ενετρώφω εις τας ηδονάς, την πολυτέλειαν και την χαυνότητα, μετέβην αίφνης εις των Αιθίοπων τα σπήλαια όπου, κοιμώμενος επί αχύρων, ετρεφόμενη από κριθήν κακοτετριμμένην και ημιψημένην υπό θερμοσποδιάν, και εκατήντησα εις τοιαύτην αθλιότητα, ώστε άρτος, σταλθείς εις εμέ από τον εχθρόν δι' έλεος, ήτον δώρον ατίμητον. Εντεύθεν έπεσα εις τα δεσμά και εφέρθη εις θρίαμβον. Μετά τούτο θέλεις ομολογήσει, ότι πρέπει ή να αποθάνη τις, ή να φανή ανώτερος των προσβολών της τύχης. Έχεις εις την φρόνησίν σου, τον είπεν ο Βελισάριος, πολλάς αιτίας παραμυθίας· όμως εγώ σε υπόσχομαι άλλην μίαν, πριν αποχωρισθώμεν. Μετά την ομιλίαν ταύτην υπήγαν να κοιμηθώσιν.

Ο Γελίμερος, άμα εχάραξε, πριν υπάγη να γεωργήση τον κήπον του, υπήγε να ίδη, αν ο γέρων είχε κοιμηθή καλά. Τον ηύρεν όρθιον, με την βακτηρίαν εις την χείρα, και έτοιμον ν' αναχωρήση. Τι! τον είπεν, δεν θέλεις να μείνης ολίγας ημέρας εις τους ξενοδόχους σου; Τούτο είναι αδύνατον, απεκρίθη ο Βελισάριος· έχω γυναίκα και κόρην, αι οποίαι στενάζουσι διά την απουσίαν μου. Υγίαινε· μη κάμης κανένα θόρυβον διά το οποίον μένει να σε είπω. Ούτος ο πτωχός, ο τυφλός ούτος, ο γέρων στρατιώτης, ο Βελισάριος τέλος, δεν θέλει λησμονήσει ποτέ την φιλοξενίαν, την οποίαν από σέ έλαβε. — Τι λέγεις; ποίος; ο Βελισάριος; — Ναι, ο Βελισάριος σε εναγκαλίζεται! — Ω Θεέ δίκαιε! έκραξεν ο Γελίμερος καταπεπληγμένος και ως έξω φρενών γενόμενος· ο Βελισάριος εις το γήρας του, ο Βελισάριος τυφλός και εγκαταλελειμμένος! Έκαμαν κάκιστα, είπεν ο γέρων· παραδίδοντές τον εις το έλεος των ανθρώπων, πρώτον του εξέκοψαν τους οφθαλμούς. Α! είπεν ο Γελίμερος με κραυγήν οδυνηράν και έντρομον, είναι δυνατόν; Ποίοι είναι τα θηρία!

Οι φθονεροί, είπεν ο Βελισάριος, μ' εκατηγόρησαν, ότι πασχίζω να λάβω το διάδημα, ενώ ο μόνος μου στοχασμός ήτο ο τάφος. Τους επίστευσαν, μ' έβαλαν εις τα δεσμά. Ο λαός τέλος επανέστη, και εζήτησε την ελευθέρωσίν μου· έπρεπε να ενδώσωσι εις του λαού το ζήτημα· αλλ' αποδίδοντές με την ελευθερίαν, μ' εστέρησαν το φως. — Και ο

Ιουστινιανός το επρόσταξε!. — Τούτο ήτον το θλιβερώτερον. Ηξεύρεις με πόσην προθυμίαν και αγάπην τον υπηρέτησα. Τον αγαπώ εισέτι, και λυπούμαι, ότι είναι περικυκλωμένος από κακούς ανθρώπους, ατιμάζοντας το γήρας του. Αλλ' αθυμία μεγίστη διεχύθη εις την ψυχήν μου, όταν έμαθα, ότι αυτός ο ίδιος εψήφισε την καταδίκην μου. Οι μένοντες να την εκτελέσωσι δεν ετόλμων, οι δήμιοί μου έπιπταν εις τους πόδας μου. Τετέλεσται, ολίγος καιρός μ' έμεινε, χάρις τω Θεώ, να ήμαι τυφλός και πτωχός. — Αξίωσον, είπεν ο Γελίμερος, τας τελευταίας ταύτας ημέρας τόσον λαμπράς ζωής να τας περάσης μαζί μου. Τούτο ήθελεν εισθαι εις εμέ, είπεν ο Βελισάριος, γλυκεία παρηγορία· αλλά το χρέος με καλεί εις την οικογένειάν μου, και υπάγω ν' αποθάνω εις τας αγκάλας της. Υγίαινε.

Ο Γελίμερος τον ησπάζετο, τον έβρεχε με τα δάκρυά του, και δεν εδύνατο ν αποχωρισθή απ' αυτόν. Έπρεπε τέλος να τον αφήση ν' αναχωρήση. Ο Γελίμερος τότε ακολουθών αυτόν με τα όμματα· Ω ευημερία, έλεγεν, ευημερία! ποίος λοιπόν ημπορεί να εμπιστευθή εις εσέ; Ο ήρωας, ο δίκαιος, ο έμφρων Βελισάριος! Α! διά τούτο πρέπει να νομίζω εμαυτόν ευδαίμονα, σκάπτων τον κήπον μου. Και ταύτα λέγων ο βασιλεύς των Βανδάλων, έλαβε πάλιν την σκαπάνην του.

Κεφάλαιον Γ'.

Ο Βελισάριος επλησίαζεν εις το καταφύγιον, όπου η οικογένειά του τον επρόσμενεν, ότε άλλο τι συμβάν τον εφόβησεν, ότι θ' απομακρυνθή από αυτήν διά παντός. Οι πλησίον της Θράκης κατοικούντες λαοί δεν έπαυον εισβάλλοντες εις αυτήν. Τάγμα Βουλγάρων είχεν ήδη εισβάλει, ότε διεδόθη η φήμη, ότι ο Βελισάριος εκβήκεν από το δεσμωτήριο, εστερημένος της οράσεως, και ζητεύων υπήγαινε να ενταμώση την εξορισθείσαν οικογένειάν του. Ο ηγεμών των Βουλγάρων εκατάλαβε, πόσον ήθελε τον ωφελήσει το να έχη μαζί του τον μέγα τούτον άνδρα, μη αμφιβάλλων ποσώς, ότι, ως λυπημένος, θέλει δράξει τα προς εκδίκησιν μέσα. Μαθών ποίαν οδόν ηκολούθησεν, επρόσταξε των στρατιωτών του τινάς να τον ακολουθήσωσι, και περί την δύσιν του ηλίου ο Βελισάριος ανηρπάσθη.

Έπρεπε να υποχωρήση εις την βίαν και ν' αναβή ίππον μεγαλοπρεπή,

τον οποίον έφεραν δι' αυτόν. Δύο εκ των Βουλγάρων τον ωδήγουν, και άλλος τις επήρε τον μικρόν του οδηγόν όπισθεν του ίππου του. Ημπορείς να εμπιστευθής εις ημάς, τον είπαν· ο ανδρείος ηγεμών, ο οποίος μας έστειλε, τιμά τας αρετάς σου, και συμπάσχει διά την δυστυχίαν σου. Και τι θέλει από εμέ; ερώτησεν ο Βελισάριος· θέλει, τον είπον οι βάρβαροι, να σε ποτίση με το αίμα των εχθρών σου! Α! ας με αφήση χωρίς εκδίκησιν, είπεν ο γέρων, το έλεός του είναι σκληρόν δι' εμέ. Εγώ άλλο δεν θέλω πλην ν' αποθάνω ησύχως εις τον κόλπον της οικογενείας μου, και σεις με απομακρύνετε από αυτήν. Πού με οδηγείτε; Απέκαμα, και θέλω ν' αναπαυθώ. Ύπαγε λοιπόν, τον είπαν, ν' αναπαυθής κατ' αρέσκειάν σου, φθάνει μόνον ο του πλησίον αγροπυργίου κύριος να μη προφυλάττεται, και να μη ήναι ισχυρότερος.

Το αγροπύργιον τούτο ήτο αγροκήπιον παλαιού τινός αυλικού, τ' όνομα Βήσσα, όστις, αφού εδιοίκησεν εις την Ρώμην, όταν επολιορκείτο, και έπραξε τας φοβερωτέρας καταχρήσεις, ανεχώρησε με δέκα χιλιάδας τάλαντα (2). Ο Βελισάριος εξήτησε να τιμωρηθή κατά τους νόμους· αλλ' ο Βήσσας, έχων εις την αυλήν υπέρ εαυτού όλους, όσοι δεν αγαπώσι να εξετάζωνται τα πράγματα με τόσην ακρίβειαν, δεν κατεδιώχθη. Κατεδικάσθη δε μόνον να ζήση εις τα χωρία του εις πάσαν αφθονίαν και αργίαν.

Δυο Βούλγαροι, σταλέντες να κατασκοπεύσωσι τους τόπους, εστράφησαν και είπαν εις τον αρχηγόν των, ότι εις το αγροκήπιον τούτο ήσαν συμπόσια και πανηγύρεις αδιάκοποι, ότι δεν ωμίλουν περί ουδενός άλλου, ειμή μόνον περί της δυστυχίας του Βελισαρίου, και ότι ο Βήσσας ηθέλησε να την εορτάσωσιν ως τιμωρίαν εκ Θεού. Α! ο ουτιδανός! εφώναξαν οι Βούλγαροι, δεν έχει πολύν καιρόν να χαίρη διά την δυστυχίαν του. Ο Βήσσας την στιγμήν, ότε αυτοί έφθασαν, ήτον εις την τράπεζαν, περιστοιχισμένος από τους κόλακάς του· και εις από αυτούς, ψάλλων τα εγκώμιά του, έλεγεν εις τους στίχους του, ότι ο Θεός εφρόντισε να τον δικαιώση, καταδικάσας τον κατήγορον του να μη ίδη ποτέ το φως. Τι προφανέστερον τούτου θαύμα! έλεγεν ο κόλαξ, και οποίος θρίαμβος της αθωότητος!. Ο Θεός είναι δίκαιος, έλεγεν ο Βήσσας, και ταχέως ή αργά οι πονηροί τιμωρούνται. Αληθινά έλεγε. Την αυτήν στιγμήν οι Βούλγαροι ξιφήρεις εμβαίνουσιν εις το αγροκήπιον, αφήσαντες ολίγους στρατιώτας περί τον Βελισάριον, και εισχωρούσι με τρομεράς κραυγάς έως του συμποσίου τον θάλαμον. Ο Βήσσας γίνεται ωχρός, τaráττεται, εκπλήττεται, και καθώς αυτός, όλοι οι συμπόται του

κατελήφθησαν από φόβον θανατηφόρον. Αντί να υπερασπισθώσι, πίπτουσι γονυπετείς και παρακαλούσι να μη τους θανατώσωσι. Τους αρπάζουν, τους σύρουν εις τον τόπον, όπου ήτον ο Βελισάριος. Ο Βήσσας διά της λάμπεως των δάδων βλέπει τυφλόν τινα γέροντα έφιππον, τον αναγνωρίζει, εκτείνει προς αυτόν τους βραχίονάς του και τον ζητεί χάριν και έλεος. Ο γέρων κατανουχθείς παρακαλεί τους Βουλγάρους να φεισθώσιν αυτόν και τους συντρόφους του. Ουδεμία χάρις εις τους κακούργους, του απεκρίθη ο αρχηγός. Τούτο ήτο το σημείον της σφαγής. Ο Βήσσας και οι συμπόται του όλοι εσφάγησαν. Προστάξας να λάβωσι παρευθύς τους υπηρέτας των, οι οποίοι ενόμιζαν, ότι υπάγουν εις την καταδίκην, ζήσετε, τους είπεν ο ίδιος, και έλθετε να μας υπηρετήτε· διότι ημείς είμεθα οι δεσπόται σας.

Τότε εκάθησαν εις την τράπεζαν, και έβαλαν τον Βελισάριον να καθήση εις τον τόπον του Βήσσα.

Ο Βελισάριος δεν έπαυσε θαυμάζων τας μεταβολάς της τύχης, αλλά το συμβάν τούτο τον ελύπει. Φίλοι, είπεν εις τους Βουλγάρους, με φέρετε θανατηφόρον θλίψιν, χύνοντες ολόγυρά μου το αίμα των συμπατριωτών μου. Ο Βήσσας ήτον απάνθρωπος, φιλάργυρος· τον είδα εις την Ρώμην να προξενή την πείναν εις τον λαόν και να πωλή τον άρτον αντισταθμίζων αυτόν με χρυσόν, μη ευσπλαχνιζόμενος ουδέ τους δυστυχείς εκείνους, οι οποίοι δεν είχαν να πληρώσωσι διά την ζωήν των. Ο Θεός τον ετιμώρησε. Τον λυπούμαι μόνον, ότι έγεινεν άξιος της τύχης του. Η εις όνομά μου όμως γενομένη αύτη σφαγή θέλει αμαυρώσει την δόξαν μου. Ή θανατώσατέ με, ή υποσχέθητέ με, ότι τίποτε παρόμοιον δεν θέλει συμβή, ενόσω θέλω είσθαι μαζί σας. Τον υπεσχέθησαν, ότι θέλουν μόνον φροντίζει διά την ιδίαν των προφύλαξιν. Αλλά το αγροκήπιον του Βήσσα διηρπάχθη. Μείναντες αυτήν την νύκτα οι Βούλγαροι αυτού, ανεχώρησαν την επαύριον με τον Βελισάριον φορτωμένοι λάφυρα. Ο ηγεμών αυτών περιχαρής, βλέπων αυτόν ερχόμενον εις το στρατόπεδόν του, υπάγει εις προϋπάντησίν του, και λαμβάνων αυτόν εις τας αγκάλας του. Ελθέ, πάτερ, τον λέγει, ελθέ να ίδης, αν ημείς ήμεθα βάρβαροι. Όλοι εις την πατρίδα σου σε εγκαταλείπουν αλλά θέλεις ευρεί μεταξύ ημών φίλους και εκδικητάς. Ειπών ταύτα τον ωδήγησεν εκ της χειρός εις την σκηνήν του, τον επαρακάλεσε ν' αναπαυθή εκεί, και επρόσταξεν όλους να προσέχωσι μη τον εξυπνήσωσι. Το εσπέρας, μετά λαμπρόν δείπνον, εις το οποίον του Βελισσαρίου το όνομα υμνήθη από όλους του βαβαρικού στρατοπέδου τους στρατηγούς, ο βασιλεύς κλεισθείς με αυτόν, δεν έχω

ανάγκην, τον είπε, να σε κάμω να αισθανθής την δεινότητα της ύβρεως, την οποίαν έλαβες. Το ανοσιούργημα είναι φοβερόν, και η τιμωρία πρέπει να είναι φοβερά! Εκεί υπό τα ερείπια του παλατιού του γέροντός σας τυράννου, υπό τα λείψανα της εμπρηθησομένης πόλεώς του, εκεί πρέπει να τον καταχώσης με όλους τους συγκακούργους του. Γενού οδηγός μου, δίδαξέ με, ω γενναίε γέρον, να τους νικήσω και να σε εκδικήσω. Δεν σε αφήρεσαν της ψυχής το φως, τους οφθαλμούς της σοφίας· συ ηξεύρεις πώς να επιπίπτης κατ' αυτών και να τους στενοχωρήs εντός των τειχών. Ας αποκρούσωμεν πέραν της θαλάσσης της αυτοκρατορίας των τα όρια. Και αν, εις την αυτοκρατορίαν, την οποίαν θέλομεν θεμελιώσει, σε είναι μικρόν το δεύτερον αξίωμα, γενού συμμετοχος, το στέργω, όλων των τιμών του υπερτάτου αξιώματος και ο τύραννος του Βυζαντίου, πριν εκπνεύση υπό των πληγών μας ας σε ίδη έτι άπαξ εισερχόμενον επί θριαμβικού άρματος. Θέλεις λοιπόν, τον απεκρίθη ο Βελισάριος, σιωπήσας ολίγον, να έχη δίκαιον, διότι μ' ετύφλωσεν. Είναι πολύς καιρός, αφού απέρριψα διαδήματα. Η Καρχηδών και η Ιταλία με είχαν προσφέρει τα ιδικά των. Ήμην εις την ηλικίαν της φιλοδοξίας μου· έβλεπα ήδη εμαυτόν κατατρεχόμενον· διά τούτο δεν ήμην ολιγώτερον πιστός εις τον ηγεμόνα, και εις την πατρίδα μου. Το αυτό χρέος, το οποίον με υπεχρέονε, διαρκεί, και τίποτε δεν εδυνήθη να με αποσπάση από αυτό. Δίδων την πίστιν μου εις τον αυτοκράτορα, ήλπιζα, ότι θέλει είσθαι δίκαιος· αλλά δεν εκράτησα το δικαίωμα, εάν δεν ήθελεν είναι τοιούτος, ουδέ του να υπερασπισθώ, ουδέ του να εκδικηθώ εμαυτόν. Μη ελπίζετε από εμέ κατ' αυτού, μήτε αποστασίαν, μήτε προδοσίαν· εις τι δε ήθελα σας ωφελήσει, γενόμενος επίορκος; Οποίαν βοήθειαν δύναται εστερημένος του φωτός γέρων, του οποίου και αυτή η ψυχή έχασε την ισχύν και ενέργειάν της; Η επιχείρησίς σας υπερβαίνει τας δυνάμεις μου, ίσως και αυτάs τας ιδικάs σας. Εις την χαύνωσίν της η αυτοκρατορία σας φαίνεται αδύνατος. Πλην είναι μόνον εκλελυμένη, και διά να εγερθή, διά ν' αναζωογονήση τας δυνάμεις της, ίσως ήθελεν είσθαι επιθυμητόν δι' αυτήν να επιχειρήση τις το οποίον μελετάτε. Η πόλις αύτη, την οποίαν νομίζετε εύκολον να κυριεύσετε, επιπίπτοντες αίφνης, είναι πλήρης λαού γεγυμνασμένου εις τα πολεμικά· ποίους δε προσέτι άνδρας ήθελεν έχει αρχηγούς! Εάν ο γέρων Βελισάριος ήναι εις την τάξιν των αποθαμένων, ο Ναρσήs ζη· ο Ναρσήs έχει αντιζηλία της δόξης του τον Μούνδον, τον Ερμήν, τον Σολομώντα, και τόσους άλλους φλεγομένους από την προς τας μάχας επιθυμίαν. Όχι, πιστεύσατέ με, από κανένα άλλον, ειμή από τον καιρόν προσμένετε την καταστροφήν την βασιλείας ταύτης· θέλετε κάμει επ' αυτήν πορθήσεις τινάs· αλλ' είναι πόλεμος ληστών τούτο· η

ψυχή σας και αξία να συλλάβη φιλοτιμίαν ευγενεστέραν και δικαιότεραν. Ο Ιουστινιανός δεν ζητεί άλλο παρά φίλους και συμμάχους· δεν είναι βασιλεύς, τον οποίον τα επίθετα ταύτα δεν πρέπει να τιμήσωσι· και κρέματα από εσέ Όχι, είπεν ο Βούλγαρος, ποτέ δεν θέλω γενή φίλοι, ουδέ σύμμαχος ανθρώπου, όστις χρεωστών εις εσέ το παν, σ' ετύφλωσε. Θέλεις να συμβασιλεύσης ομού μ' εμέ, να ήσαι η ψυχή των συμβουλίων μου και το πνεύμα των στρατευμάτων μου; Ιδού περί τίνος είναι ο λόγος μας. Η ζωή μου είναι εις τας χείρας σου, είπεν ο Βελισάριος· αλλά τίποτε δεν δύναται να με αποσπάση από τον νόμιμον ηγεμόνα μου, και αν, εις την οποίαν κατάστασιν ευρίσκομαι, ηδυνάμην να τον γίνω χρήσιμος, και κατά σου αυτού, ήθελα το κάμει τόσον πιστώς, όσον και εις τον καιρόν της ευτυχίας μου. Ιδού παράξενος αρετή! είπεν ο Βούλγαρος. Δυστυχής ο λαός, εις τον οποίον φαίνεται παράξενος! είπεν ο Βελισάριος. Και δεν βλέπεις, ότι αυτή είναι κρηπίς πάσης πειθαρχίας, ότι κανείς, εις οποιανδήποτε πολιτείαν, δεν γίνεται κριτής, ουδέ εκδικητής εαυτού· και ότι, αν έκαστος εγένετο απόλυτος κριτής εις την ιδίαν εαυτού υπόθεσιν, ήθελαν γίνει τόσοι αποστάται, όσοι ήθελαν είσθαι και οι δυσαρεστούμενοι; Συ, όστις με παρακινείς να τιμωρήσω τον βασιλέα μου, διότι εστάθη άδικος, ήθελες δώσει το δικαίωμα τούτο και εις τους στρατιώτας σου; Να τους το δώσω! είπεν ο Βούλγαρος· το έχουσι χωρίς να τους το δώσω· αλλ' ο φόβος τους κρατεί. Ημάς δε, βασιλεύ, η αρετή κρατεί, είπεν ο Βελισάριος, και τοιαύτη είναι η υπεροχή των ηθών λαού πολιτισμένου ως προς τα του λαού του μη όντος τοιούτου· θέλω σε ομιλήσει με παρρησίαν ανθρώπου μη ελπίζοντος, ουδέ φοβουμένου τίποτε. Ποίους υπηκόους εξουσιάζεις; Ο μόνος της ζωής των πόρος είναι ο πόλεμος· ο πόλεμος δε ούτος, από τον οποίον τρέφονται, τους κάμνει ν' αμελώσιν όλα της ειρήνης τ' αγαθά, να παραιτώσιν όλα του κόπου και της βιομηχανίας τα πλούτη, να καταπατώσιν όλους της φύσεως και της δικαιοσύνης τους νόμους, και να ζητώσιν εις την καταστροφήν τροφήν αβέβαιον. Συλλογίσου με φρίκην, ηγεμών, ότι, διά να ερημώσετε τους αγρούς ημών, πρέπει ν' αφήσετε τους ιδικούς σας χωρίς γεωργούς και χωρίς θέρος, ότι, διά να θρέψετε έν μέρος της ανθρωπότητας, πρέπει να σφάξετε το άλλο, και ότι ο λαός σου αυτός ποτίζει με το αίμα του τας οποίας χώρας ερημόνει. Τι! είπεν ο Βούλγαρος, ο πόλεμος δεν είναι δι' εσάς ο αυτός; Όχι, απεκρίθη ο Βελισάριος, και ο σκοπός των εκστρατειών μας είναι η μετά την νίκην ειρήνη, και η ευδαιμονία ως ενέχυρον της ειρήνης. Είναι εύκολον, είπεν ο Βούλγαρος, να ήναι τις μεγαλόψυχος, όταν νικά. Ας μην ομιλήσωμεν πλέον περί τούτου. Τιμώ, ω ένδοξε και δυστυχές γέρον, ταύτην την πίστιν σου αξίαν άλλης ανταμοιβής. Αναπαύσου πλησίον μου

ταύτην την νύκτα, εις την σκηνήν μου. Αύριον θέλεις ειπείς πού θέλεις να παραγγείλω να σε οδηγήσωσιν. Εκεί, όθεν μ' επήραν, είπεν ο Βελισάριος, και απεκοιμήθη ησύχως.

Την επαύριον ο βασιλεύς των Βουλγάρων, αποχαιρετών τον ήρωα, ηθέλησε να τον δώση μεγάλα δώρα. Ταύτα, τα οποία με προσφέρεις, είναι λάφυρα της πατρίδος μου, τον είπεν ο Βελισάριος· συ αυτός ήθελες ερυθριάσει, εάν ήθελα τα δεχθή. Εδέχθη δε μόνον όσον ήρκει προς τροφήν αυτού και του οδηγού του εις τον δρόμον· η αύτη δε συνοδία τον απεκατέστησεν εκεί, όπου τον είχεν απαντήσει.

Κεφάλαιον Δ'.

Έως το αγροπύργιον, όπου η οικογένειά του είχεν αναχωρήσει ήτο μόνον δώδεκα μίλια· αλλ' αποκαμών από μακράν οδοιπορίαν, ηρώτησε τον μικρόν του οδηγόν, εάν δεν έβλεπεν έμπροσθέν του κανέν χωρίον προς ανάπαυσιν. Βλέπω, τον είπεν· είναι όμως μακράν· ειπέ τους να σε οδηγήσωσιν εκεί. Όχι, είπεν ο ήρωας, ήθελα το ρίψει εις κίνδυνον του να διαρπαχθή από τούτους· όθεν απέστειλε την συνοδίαν του.

Φθάσας εις το χωρίον, εθαύμασεν ακούων. «Ιδού, αυτός είναι, ο ίδιος είναι.» Τι είναι τούτο; ηρώτησεν· είναι ολόκληρος οικογένεια ερχομένη εις προϋπάντησίν σου, τον απεκρίθη ο οδηγός του. Ταύτην την στιγμήν γέρων τις προχωρεί· Αυθέντα, είπε προς τον Βελισάριον, πλησιάσας αυτόν· ημπορούμεν να μάθωμεν, τις είσαι; Βλέπετε καλά, απεκρίθη ο Βελισάριος, ότι είμαι πτωχός, και όχι αυθέντης. Πτωχός, φευ! αυτό τούτο μας εκπλήττει, επανέλαβεν ο χωρικοί, αν και αληθινόν, καθώς μας είπαν, ότι είσαι ο Βελισάριος. Φίλε μου, είπεν εις αυτόν ο ήρωας, ομίλει σιγανώτερα· και αν η ταλαιπωρία μου σε κινή εις οίκτον, πρόσφερε μοι ξενίαν. Μόλις είπε τας λέξεις ταύτας, και ευθύς ησθάνθη, ότι εναγκαλίζονται τα γόνατά του, αλλά παρευθύς εσήκωσε τον αγαθόν τούτον άνδρα, και τον είπε να τον οδηγήση υπό την ταπεινήν στέγην του.

Τέκνα μου, είπεν ο χωρικός εις τας δύο κόρας του και εις τον υιόν του, προσπέσετε εις τους πόδας τούτου του ήρωος. Ούτος μας έσωσεν από τον όλεθρον των Ούνων. Χωρίς αυτόν, η στέγη, υπό την οποίαν

κατοικούμεν, ήθελεν είσθαι αποτεφρωμένη. Χωρίς αυτόν ηθέλετε ιδεί τον πατέρα σας εσφαγμένον και τα τέκνα σας φερόμενα εις δουλείαν. Χωρίς αυτόν, κόραι μου, δεν ηθέλετε τολμήσει ίσως ποτέ να υψώσετε τους οφθαλμούς. Χρεωστείτε εις αυτόν περισσότερο παρά την ζωήν. Σεβάσθητέ τον έτι περισσότερο, βλέποντές τον εις τοιαύτην κατάστασιν· κλάυσατε την πατρίδα σας.

Ο Βελισάριος, συγκινηθείς έως εις το βάθος της ψυχής του, ακούων περίξ την ευγνώμονα ταύτην οικογένειαν προσφωνούσαν εις αυτόν μυρίας ευλογίας, δεν απεκρίνετο εις ταύτα, αλλ' έσφιγγεν εις τας αγκάλας του πότε τον πατέρα, πότε τα τέκνα. Αυθέντα, τον είπαν αι δυο γυναίκες, δέξου εις τον κόλπον σου και ταύτα τα δύο αθώα τέκνα, των οποίων δεύτερος πατήρ συ είσαι· θέλομεν τα ενθυμίζει αδιαλείπτως την ευτυχίαν, την οποίαν απήλαυσαν, ότι ησπάσθησαν τον σωτήρα των. Ταύτα ειπούσαι εκάστη των μητέρων επρόσφερε τον υιόν της, τον έβαλεν επάνω εις τα γόνατά του. Τα δε δύο ταύτα παιδιά προσμειδιώντα εις τον ήρωα, και εκτείνοντα εις αυτόν τας ασθενείς αυτών χείρας, έδειχναν, ότι και αυτά απέδιδαν ευγνωμοσύνην. Α! είπεν ο Βελισάριος εις τους αγαθούς τούτους ανθρώπους, μ' ευρίσκετε έτι άξιον οίκτου, και πιστεύετε, ότι είναι εις τον κόσμον ταύτην την ώραν ευδαιμονέστερος εμού θνητός; Αλλ' ειπέτε με, τις σας ωδήγησε να με γνωρίσετε; Χθες, τον είπεν ο πατήρ της οικογενείας, νέος τις μας ηρώτησεν, αν είδαμεν διαβαίνοντα τον οποίον γέροντα μας περιέγραψεν· ημείς τον απεκρίθημεν, όχι. Προσέχετε λοιπόν εις την διάβασίν του, και ειπέτε τον, ότι φίλος τις τον προσμένει εις τον οποίον μέλλει να υπάγη τόπον. Δεν έχει τίποτε· φροντίσετε, σας παρακαλώ, να τον προμηθεύσετε όλα τ' αναγκαία του. Επιστρέφων θέλω σας ανταμείψει δι' όσα θέλετε κάμει εις αυτόν. Ημείς απεκρίθημεν, ότι έκαστος ημών ησχολείτο ή εις την γεωργίαν ή εις οικειακάς φροντίδας, και ότι δεν είχαμεν καιρόν να παρατηρώμεν τους διαβάτας. Καλήτερα αφήσετε όλα παρά να μη αποδώσετε εις τον γέροντα ό,τι τον χρεωστείτε. Ούτος είναι ο υπερασπιστής σας, ο ελευθερωτής σας, ο Βελισάριος τέλος, τον οποίον σας συσταίνω. Κρίνετε, οποία υπήρξεν η ανυπομονησία μας, όταν ηκούσαμεν το τόσο προσφιές εις ημάς τούτο όνομα. Ο υιός μου ηγρύπνησεν όλην την νύκτα, προσμένων τον στρατηγόν του, διότι έλαβε την τιμήν να στρατεύση, όταν, στρατηγών ελευθέρωσες την Θράκην· αι κόραι μου από την αυγήν ήσαν εις το κατώφλιον της θύρας. Τέλος πάντων σ' έχομεν. Μεταχειρίσου, κατ' αρέσκειάν σου, ημάς και τα κτήματά μας· ιδικά σου είναι. Ο προσμένων

σε νέος θέλει σοι προσφέρει πλειότερα, όχι όμως με καρδίαν καλητέραν παρά ημείς, οίτινες σε προσφέρομεν το ολίγον, το οποίον έχομεν.

Ενώ ο πατήρ ωμίλει ούτως, ο υιός στεκόμενος όρθιος έμπροσθεν του ήρωος, τον παρετήρει σκεπτικώς, με χείρας συμπεπλεγμένα, με κεφαλήν εσκυμμένην· εις το πρόσωπον, δε ήσαν εγχαραγμένα η κατάπληξις, το έλεος και το σέβας.

Φίλε μου, είπεν ο Βελισάριος εις τον γέροντα, σ' ευχαριστώ διά την προς με προαίρεσίν σου. Έχω αρκετά διά να υπάγω έως το καταφύγιόν μου. Αλλ' ειπέ με, αν ήσαι και ευδαίμων ως και ευεργετικός· ο υιός σου εστράτευσε με εμέ. Θέλω να μάθω περί αυτού· είναι σώφρων; είναι φιλόπονος; είναι αγαθός ανήρ και αγαθός πατήρ; Αυτοί, απεκρίθη κατανουχθείς ο γέρων, είναι η παρηγορία μου και η ευφροσύνη μου. Παρητήθη από τα πολεμικά μετά τον θάνατον του πρεσβυτέρου του αδελφού, κεκαλυμμένος με πληγάς ενδόξους, με ανακουφίζει εις τας εργασίας μου· είναι το στήριγμα του γήρατός μου· ενυμφεύθη την κόρην του φίλου μου. Ο Θεός ευλόγησε το συνοικέσιον τούτο. Αυτός είναι οξύθυμος, η γυνή του όμως πραεία. Η κόρη μου αύτη δεν είναι ολιγώτερον ευδαίμων. Την έδωκα άνδρα νέον, σώφρονα και καλοκάγαθον, τον οποίον αγαπά και υπό του οποίου αγαπάται. Όλοι αυτοί φιλοτίμως εργάζονται, και με κάμνουν εγγόνους, εις τους οποίους βλέπω εμαυτόν αναζωογονούμενον. Πλησιάζω εις τον τάφον μου με ολιγώτεραν λύπην, συλλογιζόμενος, ότι θέλουν με αγαπά έτι και ευλογεί, όταν πλέον δεν θέλω υπάρχει. Α! φίλε μου, τον είπεν ο Βελισάριος, πόσον σε ζηλεύω! εγώ είχα δύο υιούς, οίτινες ήσαν η γλυκυτέρα μου ελπίς, τους είδον εκπνεύσαντας εις το πλάγιόν μου. Εις το γήρας ουδείς άλλος με μένει, εκτός της κόρης μου, ήτις, φευ! παρά πολλά αισθάνεται την δυστυχίαν της και την ιδικήν μου. Αλλά, δόξα τω Θεώ! τα τέκνα μου απέθανον μαχόμενα υπέρ της πατρίδος. Οι τελευταίοι ούτοι λόγοι του ήρωος κατασπάραξαν του ακούοντος αυτόν νέου την ψυχήν.

Έβαλαν τράπεζαν χωρικήν, ο Βελισάριος διέχυσεν υπ' αυτής την χαράν, κάμνων εις τους νέους τούτους να αισθανθώσι του ασήμου μεν, αλλ' ησύχου βίου των την αξίαν. Τούτο είναι το ευδαιμονέστατον επιτήδευμα, έλεγε, και ενταυτώ το ολιγώτερον επίφθονον· τόσον τα αληθή αγαθά είναι ολίγον γνωστά εις τους ανθρώπους!

Ενόσω διήρκει η τράπεζα αύτη, ο υιός του οικοδεσπότη, άλαλος,

σύννους, προκατειλημμένος, είχε προσηλωμένα τα ομμάτιά του εις τον Βελισάριον· και όσον τον έβλεπε, τόσον περισσότερον συνεστέλλοντο αι οφρύς του, τα δε βλέμματά του εγίνοντο αγριώτερα. Ιδού ο υιός μου, έλεγεν ο καλός γέρων, αναπολεί τας εκστρατείας σου. Σε βλέπει με φλογερούς οφθαλμούς. Δυσκολεύεται, είπεν ο ήρως, ν' αναγνωρίση τον στρατηγόν του. Έκαμαν, ό,τι ημπούρεσαν, είπεν ο νέος, διά να τον καταστήσωσιν αγνώριστον. Αλλ' οι στρατιώται του τον έχουσι πάντοτε παρόντα, ώστε δεν τον λησμονούσι ποτέ. Όταν ο Βελισάριος απεχαιρέτησε τους ξενοδόχους του, στρατηγέ μου τον είπεν ο αυτός, συγχώρησέ μοι να σε συνοδεύσω ολίγα βήματα μακράν. Μόλις δε εβγήκαν εις την οδόν, και, συγχώρησε, τον είπε, να προχωρήση ολίγον εμπρός ο οδηγός σου, έχω να σε ομιλήσω μυστικά. Αγανακτώ, στρατηγέ μου, διά την ελεεινήν κατάστασιν, εις την οποίαν σ' έφεραν. Τούτο είναι τρομερόν παράδειγμα αχαριστίας και ταπεινώσεως. Με κάμνει να βδελυχθώ την πατρίδα μου· και όσον υπερηφανευόμην, τόσον αισχύνομαι, ότι έχυσα το αίμα μου υπέρ αυτής. Μισώ τον τόπον, όπου εγεννήθην, και οικτείρω τα τέκνα, εις τα οποία έδωκα την ζωήν. Α! φίλε μου, τον είπεν ο ήρως, εις ποίους τόπους δεν βλέπομεν τους αγαθούς άνδρας θύματα των πονηρών; Όχι, είπεν ο χωρικός, τούτο είναι απαραδειγμάτιστον· εις την δυστυχίαν σου είναι ακατανόητόν τι· ειπέ με, ποίος είναι αυτής αίτιος; Έχω γυναίκα και τέκνα, όμως τα συσταίνω εις τον Θεόν, και εις τον πατέρα μου, και εγώ υπάγω να κατασπαράξω την καρδίαν του προδότου, όστις Ω τέκνον μου, έκραξεν ο Βελισάριος σφίγγων αυτόν εις τας αγκάλας του· το έλεος σε τυφλώνει και σε αποπλανά. Εγώ να κάμω τον γενναίον άνδρα άπιστον! τον καλόν στρατιώτην φονέα! τον πατέρα, τον σύζυγον, τον ενάρετον και ευαίσθητον υιόν, μικρόν, εμμανή! Τότε ήθελα γενή άξιος όλων των κακών, τα οποία μ' έκαμαν. Προς ανακούφισιν του πατρός σου και διατροφήν των τέκνων σου, επαραίτησες την υπεράσπισιν της πατρίδος σου, διά δε γέροντα εκπνέοντα, προς τον οποίον ο ζήλος σου είναι ανωφελής, θέλεις να εγκαταλείψης τον πατέρα και τα τέκνα σου! Ειπέ με, πιστεύεις, ότι, αν μολυνθώ εις το αίμα των εχθρών μου, τούτο θέλει με αποδώσει την νεότητα και την όρασιν; Ηθελα γενή τάχα ολιγώτερον δυστυχής, όταν συ γενής κακούργος; Όχι, τουλάχιστον όμως, είπεν ο νέος, ο τρομερός θάνατος ενός κακούργου θέλει φοβήσει τους ομοίους του· διότι θέλω τον πιάσει, χρείας τυχούσης, πλησίον του θρόνου και των βωμών, εμπήγων το εγχειρίδιον εις τον κόλπον του, θέλω φωνάξει: Τον Βελισάριον εκδικώ. Και με ποίον δικαίωμα ήθελες με εκδικήσει; είπεν ο γέρων με τόνον σοβαρώτερον. Εγώ τάχα σ' έδωκα το δικαίωμα, το οποίον εγώ αυτός δεν

έχω; θέλεις να το λάβης με βίαν από τους νόμους; Ας το έχουν, είπε ο νέος· θέλει αφεθή εις αυτούς η περί τούτου φροντίς. Επειδή όμως εγκαταλείπουν τον ενάρετον αθών άνδρα, υπερασπίζονται τον ένοχον, και αφήνουν το πταίσμα ατιμώρητον, πρέπει να τους παραβώμεν, να τους ακυρώσωμεν, και να λάβωμεν τα αρχαία δίκαιά μας. Φίλε μου, υπέλαβεν ο Βελισάριος, τούτο είναι πρόφασις ληστών. Ο δίκαιος, ο τίμιος στενάζει βλέπων τους νόμους κλονουμένους, αλλ' ήθελε μάλλον στενάζει, εάν τους έβλεπε καταπατουμένους ακολάστως. Η αδυναμία των είναι κακόν, αλλά κακόν πρόσκαιρον, η κατάλυσίς των όμως συμφορά διαρκής. Συ θέλεις να εκφοβήσης τους κακούς, και μέλλεις να τους δώσης το παράδειγμα! Α! καλέ νέε, θέλεις να καταστήσης μισητόν το ευγενές αίσθημα, το οποίον ηδυνήθην να σε εμπνεύσω; θέλεις να κάμης βδελυρόν εις εμέ το τόσον προφιλές έλεός σου; Ορκίζομαι εις το όνομα της αρετής, την οποίαν αγαπάς, σε παρακαλώ θερμώς να μη την ατιμάσης. Ας μη είπωσιν, ότι ο ζήλος τον ώπλισε και διεύθυνε χείρα μανικού.

Εάν εμέ, είπε ο στρατιώτης, μετεχειρίζοντο τόσον σκληρώς, ήθελα ίσως ευρεί εις εμαυτόν την καρτερίαν του να το υποφέρω. Αλλ' ένας μέγας ανήρ! Αλλ' ο Βελισάριος!. . . . Όχι δεν δύναμαι να το συγχωρήσω. Εγώ το συγχωρώ, είπε ο ήρως. Ποίον άλλο παρά το ιδικόν μου συμφέρον ημπορεί να σε παροξύνη εις εκδίκησίν μου; Και εάν εγώ δεν την δέχωμαι, εις εσέ ανήκει να κάμης το οποίον εγώ δεν θέλω; Μάθε, ότι, αν ήθελα να εκπλύνω την ύβριν μου, λαοί ολόκληροι ήθελαν λάβει τα όπλα, διά να ευχαριστήσωσι την μνησικακίαν μου. Αλλ' εγώ υποτάσσομαι εις την ειμαρμένην μου· μιμήσου εμέ· μη νομίζης, ότι γνωρίζετε καλήτερα παρά τον Βελισάριον ό,τι είναι τίμιον και νόμιμον· εάν δε έχης τόλμην να καταφρονήσης τον θάνατον, φύλαξε αυτήν την αρετήν, διά να ευεργετήσης, όταν είναι χρεία, την πατρίδα και τον βασιλέα σου.

Από τούτους τους λόγους η ορμή του νέου έπεσεν ως κατακεκρατημένη από την έκπληξιν και τον θαυμασμόν. Συγχώρησέ μοι, τον είπε, στρατηγέ μου, διά την οποίαν παραφοράν αισχύνομαι. Τα μεγάλα σου κακά εκίνησαν την ψυχήν μου εις αγανάκτησιν. Καταδικάζων τον ζήλον μου, πρέπει να τον συγχωρήσης. Κάμνω περισσότερον από τούτο, τον τιμώ και τούτο έργον ψυχής ισχυράς και γενναίας. Δος μοι την άδειαν του να τον διευθύνω. Η οικογένειά σου έχει χρείαν από εσέ. Θέλω να ζήσης δι' αυτήν. Αλλ' εις τα τέκνα σου πρέπει να συστήσης τους εχθρούς του Βελισαρίου. Ονόμασέ τους, είπε ο νεανίσκος προθύμως· σε εγγυώμαι,

ότι τα παιδιά μου θέλουν τους μισεί νηπιόθεν. Εχθροί μου είναι, είπεν ο ήρωας, οι Σκύθαι, οι Ούννοι, οι Βούλγαροι, οι Σλάβοι, οι Πέρσαι, όλοι της πολιτείας οι εχθροί. Ω θαυμάσιε άνερ! ανεβόησεν ο χωρικός, προσπεσών εις τους πόδας του. Υγίαινε, φίλε, τον είπεν ο Βελισάριος, αγκαλιζόμενος αυτόν. Είναι κακά άφευκτα· ό,τι δε δύναται ο δίκαιος είναι το να μη γενή άξιος των ιδίων του. Εάν ποτέ της εξουσίας η κατάχρησις, των νόμων η λήθη, των πονηρών η ευτυχία σε παροργίζη, ενθυμού τον Βελισάριον. Υγίαινε.

Κεφάλαιον Ε'.

Η σταθερότης του μετ' ολίγον εδοκίμασε πολύ επιπονωτέραν δοκιμασίαν. Είναι δε καιρός να είπωμεν τα από τον καιρόν της φυλακώσεώς του.

Την νύκτα, καθ' ήν συνελήφθη και εσύρθη εις τα δεσμά ως επίβουλος της πολιτείας, ο τρόμος και η θλίψις διεχύθησαν εις το παλάτιόν του. Η έγερσις της Αντωνίνης, της γυναικός του, και της Ευδοξίας της κόρης του της μονογενοῦς, ήτο οικτρότατον λύπης και τρόμου θέαμα, η Αντωνίνη αναλαβούσα τέλος από την παραφροσύνην της, και ενθυμουμένη τας οποίας παρά της αυτοκρατορίσεως ελάμβανε χάριτας, έψεγεν εαυτήν ως δειλήν διά τον τρόπον, τον οποίον έδειξεν. Έχουσα δε οικειοτάτην με την Θεοδώραν φιλίαν, ούσα συμμετοχος όλων αυτής των ηδονών, ήτο βεβαία περί της βοηθείας της, ή μάλλον, ενόμιζεν, ότι ήτο βεβαία. Υπήγε λοιπόν, εγερθείσα, και, παρόντων όλων των αυλικών, Κυρία, είπε γονυπετής, εάν ο Βελισάριος πολλάκις ευτύχησε να σώση την αυτοκρατορίαν, ζητεί εις ανταμοιβήν, το εις αυτόν προσαπτόμενον ανοσιούργημα να κηρυχθή δημοσίως, και να υποχρεωθώσιν οι εχθροί του να τον κατηγορήσωσι κατά πρόσωπον εις το δικαστήριον του αυτοκράτορος. Η άδεια του να τας εξελέγξη είναι η χάρις η μόνη ανταξία αυτού. Η Θεοδώρα την ένευσε να σηκωθή, και την απεκρίθη ψυχρότατα. Εάν ο Βελισάριος ήναι αθώος, ουδείς φόβος. Εάν δε ήναι ένοχος, γνωρίζει ικανώς του δεσπότη του την επιεικείαν, ώστε ημπορεί να τον εξιλεώση. Έπαγε, κυρία, δεν θέλω λησμονήσει ποτέ, ότι μετέσχες των ευεργεσιών μου. Η ψυχρά αύτη υποδοχή, το τραχύ αποχαιρέτημα, έφεραν την Αντωνίνην εις αθυμίαν. Ωχρά, και τρέμουσα, απεμακρύνθη, χωρίς να τολμήση κανείς να αναβλέψη προς αυτήν. Και ο Βαρσάμης, τον οποίον απήντησεν ήθελε παρέλθει και αυτός χωρίς να την ίδη, αν αυτή δεν τον επλησίαζεν. Ούτος ήτον, ο ταμίας, ο αγαπημένος της Θεοδώρας ευνοούμενος. Η Αντωνίνη τον παρεκάλεσε να ευδοκήση να την ειπή, ποίον ήτο το ανοσιούργημα, διά το οποίον εκατηγορείτο ο Βελισάριος. Εγώ, κυρία, την είπε. δεν ηξεύρω τίποτε, δεν δύναμαι τίποτε, δεν με μέλει διά τίποτε, εκτός του χρέους μου. Εάν έκαστος έκामνε τούτο μόνον, όλοι οι άνθρωποι ήθελαν είσθαι ήσυχoi.

Α! η συνωμοσία έγινε, είπεν αύτη, και ο Βελισάριος απωλέσθη. Περαιτέρω απήντησεν άνθρωπον, ο οποίος εχρεώσται εις αυτόν την ευτυχίαν του, και την προτεραίαν έτι ήτον αφοσιωμένος εις αυτόν. Θέλει να τον ομιλήση, αλλ' ούτος χωρίς να καταδεχθή να την ακροασθή:

Ηξεύρω τας δυστυχίας σου, την είπε, λυπάμαι δι' αυτές αλλά, συγχώρησέ με, σπεύδω χάριν τινά να ζητήσω, δεν έχω ουδέ στιγμήν να χάσω. Υγίαίνε, κυρία, κανείς δεν σε αγαπά υπέρ όσον εγώ. Υπήγε να εύρη πάλιν την κόρην της, και μετά μίαν ώραν την ειδοποίησαν, ότι έπρεπε να εκβή από την πόλιν, και να υπάγη εις το παλαιόν τούτο αγροπύργιον, όπου εστάλθησαν εξόριστοι.

Η θέα του ερήμου και κατηδαφισμένου τούτου αγροπυργίου, όπου η Αντωνίνη έβλεπεν εαυτήν ως θαμμένην, την έφερεν εις την εσχάτην αθυμίαν.

Αυτού ως έφθασεν, ησθένησε, και η ευαίσθητος ψυχή της Ευδοξίας διεσπαράχθη, ευρεθείσα μεταξύ του πατρός της, κατηγορηθέντος, δεσμίου, παραδομένου ως κατασπάρραγμα εις τους εχθρούς του, και της μητρός, της οποίας η ζωή τηκομένη από την θλίψιν, δεν προεμήνυεν άλλο, πλην θάνατον βραδύν. Τας καλητέρας ημέρας του βίου της η αξιέραστος αύτη κόρη εδαπάνα, την μητέρα της φιλοστόργως θεραπεύασα, τας δε νύκτας της κλαίουσα, και αι στιγμαί, τας οποίας η φύσις έκλεπτεν από την θλίψιν της, διά να τας αφιερώση εις τον ύπνον, εταράττοντο από τρομερά ενύπνια. Η εικών του πατρός της εις τα βάθη του δεσμοτηρίου, καταβεβαρυμένα από αλύσας, την ηκολούθει αδιακόπως και τα ολέθρια περί της μητρός της προαισθήματα ηύξανον έτι τον τρόπον αυτής.

Η μετ' ακριβείας και τρόμου γνώσις, την οποίαν η Αντωνίνη περί της αυλής είχε, την έκαμε να αισθάνεται, ότι το μίσος και η λύσσα κατατρέχουν τον σύζυγόν της. Οποίος θρίαμβος, έλεγεν, όλων εκείνων των αγενών και φθονερών, τους οποίους τόσας χρόνους η ευτυχία εναρέτου ανδρός ταπεινώνει και βασανίζει! Οποία αγαλλίασις εις τους βλέποντας αυτόν πάσχοντα! Φαντάζομαι το μειδίαμα της πονηρίας, το μυστηριώδες σχήμα της συκοφαντίας, ήτις υποκρίνεται, ότι τάχα δεν λέγει όλα, όσα ηξεύρει, και προσποιείται, ότι δεν θέλει να βλάψη τον υπ' αυτής φονευόμενον δυστυχή. Τους χαμερπείς εκείνους κόλακας, τους μηδαμινούς εκείνους φιλαρέσκους, όλους τους βλέπω, τους ακούω χαίροντας διά την καταστροφήν μας. Ω κόρη μου! Εις την δυστυχίαν, συ έχεις καν παρηγορίαν, ότι δεν έχεις σεαυτήν ουδέν να μεμφθής. Εγώ όμως καταισχύνομαι διά την παρελθούσαν ευτυχίαν μου μάλλον παρά διά τας παρούσας συμφοράς μου. Αι συνεταί του πατρός σου νουθεσίαι με ηνώχλουν. Εις μάτην με παρήγγελλε να φεύγω τας παγίδας της αυλής,

να νομίζω δόξαν και τιμήν μου τα απλά και χρηστά ήθη, να ζητώ την ειρήνη και την ευδαιμονίαν εντός της οικίας μου, και ν' απέχω από δουλείαν, της οποίας τα επίχειρα ήθελαν είσθαι η αισχύνη. Ωνόμαζον δυστροπίαν την λυπηράν αυτού πρόνοιαν, προσεκλαιόμην εις τους εχθρούς του. Οποία πλάνη!. πόσον φρικώδης η εκ ταύτης επιστροφή! Φωτίζομαι ως από κεραυνού βολήν· βλέπω την άβυσσον, ενώ πίπτω εις αυτήν. Εάν ήξευρε, κόρη μου, πόσον ψυχρώς με απέπεμψεν η αυτοκρατόρισα εκείνη, εις την οποίαν η ψυχή μου ήτον υποδουλωμένη, εκείνη της οποίας αι φαντασιοκοπίαί ήσαν αι μόναι θελήσεις μου. Η αυλή δε εκείνη, ήτις την προτεραίαν εμειδία τόσον κολακευτικώς! σκληροί και επίβουλοι άνθρωποι!. . . . ουδείς, ως με είδαν εκβαίνουσαν με κεκλιμένους εις την γην και πλήρεις δακρύων οφθαλμούς, ουδείς κατεδέχθη να με πλησιάση. Η δυστυχία είναι εις αυτούς ως λοιμός, όστις τας κάμνει από τον τρόπον να οπισθοδρομώσι.

Τοιαύται ήσαν αι σκέψεις της γυναικός ταύτης, την οποίαν η πτώσις της, διδάσκουσα την αληθινήν της αυλής αξίαν, δεν την απέσπασεν απ' αυτήν, και ήτις ακόμη ηγάπα ό,τι κατεφρόνει.

Ολόκληρον έτος παρήλθεν, και ουδέν έτι εφανερώνετο περί της δίκης του Βελισαρίου. Είχεν ανακαλυφθή συνωμοσία· αυτόν διέβαλλον, ότι την ωργάνισε, η φωνή των εχθρών του, την οποίαν ονόμαζαν κοινήν φωνήν, απέδιδεν εις αυτόν τούτο το ανοσιούργημα. Οι αρχηγοί αυτής, επιμόνως σιωπώντες, απέθαναν βασανιζόμενοι, χωρίς να φανερώσωσι τον πρωτουργόν της συνωμοσίας. Τούτο ήτο το μόνον τεκμήριον, το οποίον είχαν περί Βελισαρίου. Όθεν, δι' έλλειψιν απαδείξεως, τον άφιναν να τήκεται εις ταλαιπωρίαν, ελπίζοντες, ότι ο θάνατος ήθελε τους απαλλάξει από την χρείαν των ελέγχων. Εντοσούτω οι παλαιοί στρατιώται του, οι διεσπαρμένοι μεταξύ τα λαού, απήτουν τον στρατηγόν των, και ηγγυώντο περί της αθωότητός του. Διήγειραν το πλήθος εις επανάστασιν, και εφοβέρισαν, ότι θέλουν συντρίψει τας πύλας της φυλακής, εάν δεν τον ελευθερώσουν. Η στάσις αυτή παρώξυνε τον αυτοκράτορα· η δε Θεοδώρα, δράξασα την στιγμήν, καθ' ήν η οργή τον παρεκίνει εις αδικίαν· έστω, είπεν, ας τους αποδοθή αυτός, αλλ' ούτως, ώστε να μη δύναται πλέον να τους οδηγή. Η βδελυρά αύτη συμβουλή υπερίσχυσε, και τούτο υπήρξε του Βελισαρίου η καταδίκη· άμα τον είδε το πλήθος εκβαίνοντα εκ της φυλακής τυφλόν, άρχισαν ευθύς, ως μαινόμενοι, να φωνάζωσιν από την λύπην των. Αλλ' ο Βελισάριος τους κατεπράυνε· Παιδιά μου, τους είπεν, ο αυτοκράτωρ ηπατήθη· πας άνθρωπος υπόκειται εις απάτην·

πρέπει να τον λυπηθήτε, να τον υπηρετήτε. Η αθωότης μου είναι το μόνον, το οποίον με μένει αγαθόν· αφήσατέ μοι την. Η επανάστασίς σας δεν θέλει με αποδώσει ό,τι απεστερήθην· θέλει με αφαιρέσει και εκείνο, το οποίον με παρηγορεί διά ταύτην την αποστέρησιν. Οι λόγοι ούτοι ημέρωσαν τα πνεύματα. Ο λαός επρόσφερον εις τον Βελισάριον παν, ό,τι είχεν. Ο Βελισάριος τους ευχαρίστησε. Δότε μοι μόνον, είπε κανένα από τα παιδιά σας, διά να με χειραγωγήση, όπου με προσμένει η οικογένειά μου.

Το με τους Βουλγάρους συνάντημά του τον απέτρεψεν από τον δρόμον του. Διά τούτο ο Τιβέριος υπήγε πρότερον. Ο κρότος αμάξης εις την αυλήν του αγροπυργίου έκαμε την Αντωνίνην και την Ευδοξίαν να σκιρτήσωσι. Η Ευδοξία είχε τρέξει με καρδίαν παλαιούσαν, αλλά, φευ! αντί του πατρός της, βλέπουσα νέον τινά μόνον άγνωστον, στρέφει προς την μητέρα της. Δεν είναι εκείνος, είπε στενάξασα.

Παλαιός τις οικέτης, Ανσέλμος τ' όνομα, επλησίασε τον Τιβέριον, όστις τον ηρώτησεν, εάν εκεί ο Βελισάριος απεσύρθη. Εδώ η γυνή και η κόρη του τον προσμένουν, απεκρίθη ο πιστός Ανσέλμος, αλλά καθ' εκάστην ψεύδονται της ελπίδος των. Α! είθε να ήμην ο ίδιος εις τον τόπον του, να τον έβλεπα ελεύθερον! Ελευθερώθη, τον είπεν ο Τιβέριος, έρχεται· εντός ολίγου θέλετε τον ιδεί. Έπρεπε μάλιστα έως τώρα να έλθη — Α! ελθέ λοιπόν, ελθέ να δώσης την καλήν ταύτην αγγελίαν εις την οικογένειάν του. Υπάγω να αναγγείλω, ότι ήλθες. Κυρία, εφώναξε τρέχων προς την Αντωνίνην, χαίρε, ο καλός μου κύριος ζη· είναι ελεύθερος· σε αποδίδεται.

Νέος τις ελθών το βεβαιώνει, και ενόμιζεν ότι θα τον εύρη εδώ. Ακούουσα αυτά η Αντωνίνα, ανέλαβεν όλας τας δυνάμεις της. Πού είναι ο ξένος, ο γενναίος ούτος άνθρωπος, όστις συμπάσχει εις τας δυστυχίας μας; Ας έλθη, α! ας έλθη, είπεν, όχι, έπαυσαν αι δυστυχίαι, εφώναξεν η Ευδοξία πίπτουσα εις την κλίνην της μητρός της, και σφίγξασα αυτήν εις τας αγκάλας της, είπεν. Ο πατήρ ζη, είναι ελεύθερος, θέλομεν τον ιδεί πάλιν. Α! μήτερ, ας λησμονήσωμεν την λύπην μας! Ο Θεός μας αγαπά, μας ενόνει πάλιν;

Με φέρεις πάλιν εις την ζωήν; ηρώτησεν η Αντωνίνη τον Τιβέριον. Είναι αληθές τωόντι, ότι ο σύζυγός μου θριαμβεύει κατά των εχθρών του; Ο νέος καταθλιβόμενος, ότι έμελλε να την χαροποιήση ψευδώς, απεκρίθη, ότι τωόντι ο Βελισάριος ήτον ελεύθερος, ότι τον είδεν, ότι τον ωμίλησε, και

ότι, νομίζων, ότι επέστρεψεν εις την οικογένειάν του, ήρχετο να τω προσφέρει την υπηρεσίαν του ως καλός γείτων.

Η Ευδοξία, έχουσα εις τον Τιβέριον προσκολλημένους τους οφθαλμούς, εξεπλάγη διά την σκυθρωπότητά του, την οποίαν αυτός επάσχιζε να κρύψη. Φέρεις, τον είπεν, εις την εξορίαν μας ηδίστην παραμυθίαν, και όχι μόνον δεν χαίρεις διά το καλόν, το οποίον μας κάμνεις, αλλά φαίνεσαι, ότι έχεις ενδόμυχον βαθείαν λύπην· άραγε διά την αθλιότητά μας θλίβεσαι; ω! ας έλθη ο πατήρ μου ας απωδώση την υγείαν εις τούτο το ήμισυ του όντος του συσταίνοντος εαυτόν, και θέλεις ιδεί, αν ήναι χρεία πλούτου διά να ευτυχή τις.

Η φύσις εις τας τοιαύτας στιγμάς είναι αφ' εαυτής τόσον πειστική, ώστε η Ευδοξία δεν εχρειάσθη άλλο, ειμή όσα ησθάνετο, διά να κατανύξη και γοητεύση τον Τιβέριον. Δεν είδε λοιπόν αυτός, εάν ήτον ωραία· αλλά μόνον, ότι ήτον ενάρετος και φιλοπάτωρ θυγάτηρ, την οποίαν η ευτυχία και η φιλοστοργία κατέσταινον ανωτέραν της δυστυχίας. Μη εκλαμβάνης, κυρία, την είπε, το αίσθημα, το οποίον δεν ημπορώ να κρύψω, ως συμπάθειαν εξυβριστικήν. Εις οποιανδήποτε κατάστασιν ο Βελισάριος και η οικογένειά του καταντήσουν, και αυτή των η δυστυχία θέλει είσθαι επίφθονος. Τι ομιλείς περί δυστυχίας; απεκρίθη η μήτηρ· εάν απέδωκαν την ελευθερίαν εις τον σύζυγόν μου, εγνώρισαν την αθωότητά του· πρέπει λοιπόν ν' απέδωκαν εις αυτόν τα αξιώματα και τα κτήματά του.

Κυρία, λέγει ο Τιβέριος, ήθελα σε προξενήσει έκπληξιν σκληροτάτην, εάν σ' επαράσταινα την κατάστασίν του καλήν· εις μόνην την αγάπην του λαού χρεωστέ την ελευθερίαν του· διότι φοβούμενοι επανάστασιν, συγκατένευσαν οι εχθροί του· αλλά συγκατανεύσαντες εις τούτο, τον απέπεμψαν όσον το δυνατόν δυστυχή.

Δεν με μέλει, μήτηρ μου, απεκρίθη η Ευδοξία, είναι ζωντανός και φθάνει να μας άφησαν εδώ ολίγην γην να εργαζώμεθα, και δεν θέλομεν είσθαι ελεεινότεροι παρά τούτους τους γεωργούς, τους οποίους βλέπω εις τους αγρούς. Ω Θεέ! εφώναξεν ο νέος, η θυγάτηρ του Βελισαρίου να καταντήση εις την αναξίαν ταύτην κατάστασιν! και διά τι; είπεν εκείνη. Δεν ήτον αναξία των ηρώων της εναρέτου και ελευθέρας Ρώμης. Ο Βελισάριος δεν θέλει ερυθριάσει γενόμενος ίσος του Ρηγούλου. Η μήτηρ μου και εγώ αφότου εξωρίσθημεν, εμάθαμεν τας λεπτομερείς και μικράς εργασίας της οικίας. Ο ένδοξός μου πατήρ θέλει ενδυθή φόρεμα

κλωσμένον με τας χείρας μου.

Ο Τιβέριος δεν εδύνατο να κρατήση τα δάκρυα, βλέπων την αγαθήν και αθώαν χαράν της αξιεράστου ταύτης κόρης. Φευ! έλεγε καθ' εαυτόν· οποία τρομερά πληγή μέλλει να την αποσπάση από την γλυκείαν ταύτην φρεναπάτην· και με οφθαλμούς εστηριγμένους εις την γην, έστεκεν έμπροσθέν των, σιγών από την λύπην.

Κεφάλαιον ς'

Αυτήν ταύτην την στιγμήν εμβαίνει ο Βελισάριος εις την αυλήν του αγροπυργίου. Ο πιστός Ανσέλμος τον βλέπει, προχωρεί, αναγνωρίζει τον αυθέντην του, και περιχαρής τρέχει εις απάντησίν του. Αλλ' αίφνης παρατηρήσας, ότι είναι τυφλός, Θεέ μου, είπεν, ω αγαθέ μου αυθέντα! Διά τούτο λοιπόν έζησεν ο ταλαίπωρος Ανσέλμος, διά να σε ιδή εις τοιαύτην κατάστασιν; εκ των λόγων των διακοπτομένων απ' ολολυγμούς αναγνωρίζει ο Βελισάριος τον Ανσέλμον, όστις, προσπεσών εναγκαλίζεται τα γόνατά του. Τον σηκώνει, τον παρακινεί να καταπραΰνη την λύπην του, και, χειραγωγούμενος υπ' αυτού, υπάγει προς την γυναίκα και την θυγατέρα του.

Η Ευδοξία βλέπουσα αυτόν, εκβάλλει μόνον κραυγήν, και πίπτει λειποθυμήσασα. Η Αντωνίνα από βραδύν, ως προείπον, πυρετόν τηκομένη, ως τον είδεν, εξαίφνης κυριεύεται από σφοδροτάτην παραφοράν· εκπηδά από την κλίνην της, ισχυροποιηθείσα από την μανίαν, και αποσπασθείσα από τας χείρας του Τιβερίου και την νοσοκόμα, θέλει να κατακρημνισθή· η Ευδοξία αναζωογονουμένη από την φωνήν της μητρός της, τρέχει, την αρπάζει, και την εναγκαλίζεται. Μήτηρ, λέγει, α! μήτερ μου, ευσπλαγχνίσου με. Αφήσατέ με ν' αποθάνω, έκραξεν η παραφρονήσασα αύτη γυνή. Η ζωή δεν ήθελε με χρησιμεύσει, ειμή διά να τον εκδικήσω, και διά να αποσπάσω την καρδίαν του. Τα θηρία! αυτή είναι η ανταμοιβή του! χωρίς αυτόν ποσάκις ήθελαν είσθαι καταχωσμένοι υπό τας τέφρας των ανακτορίων των. Το έγκλημά του είναι, ότι παρέτεινε την μυσαράν τυραννίαν των. Ετιμωρήθη δι' αυτό· οι λαοί ικανοποιήθησαν. Ω την θηριωδίας! Ω της φρικτής ποταπότητος! Το στήριγμά των! Τον σωτήρα των!. Σκληρά

αυλή! Συνέδριον τίγρεων! Ω Θεέ! αύτη είναι η δικαιοσύνη σου; Ιδέ, ποίους αφίνεις να ευημερώσιν.

Η Αντωνίνη εις την παραφοράν της ποτέ μεν εμάδιζε την κόμην, ποτέ δε εξέσχιζε το πρόσωπον, ποτέ δε εκτείνουσα τους τρέμοντας βραχίονάς της, έτρεχε προς τον σύζυγόν της, τον έσφιγγεν εις τας αγκάλας την, τον κατέβρεχε με τα δάκρυά της, και άλλοτε απωθούσα έντρομος την θυγατέρα της, απόθανε, την έλεγε, εις την ζωήν μόνοι οι κακούργοι, μόνοι οι άτιμοι ευτυχούσιν.

Εκ ταύτης της παραφοράς έπεσεν εις θανάτου χαύνωσιν, και ατονήσασα ολοτελώς από τους σφοδρούς της φύσεως αγώνας, εξέπνευσε μετ' ολίγας ώρας.

Γέρων τετυφλωμένος, γυνή νεκρά, θυγάτηρ απηλπισμένη, δάκρυα, κραυγαί, στεναγμοί, και, κολοφών των κακών, εγκατάλειψις, ερημία, και ένδεια· ιδού η κατάστασις εις την οποίαν παρουσιάζει η τύχη εις τους οφθαλμούς του Τιβερίου οίκον, όστις τριάκοντα έτη υπήρξεν ένδοξος και ευδαίμων! Α! είπεν, ενθυμηθείς τους λόγους σοφού τινος· ιδού λοιπόν το θέαμα, εις το οποίον ο Θεός αρέσκεται, ο δίκαιος παλαίων προς τον καταδιωγμόν της τύχης, και νικών αυτήν διά της μεγαλοψυχίας,

Ο Βελισάριος άφησεν ελευθέραν την θλίψιν της κόρης του, και ο ίδιος παρεδόθη εις όλην την ιδικήν του· αλλ' αφού επλήρωσεν εις την φύσιν τον φόρον ψυχής αισθητικής, συνήλθεν από την αθυμίαν με ρώμην ηρωικήν.

Η Ευδοξία απέπνιγε τους ολολυγμούς της, φοβουμένη, μήπως αυξήση την θλίψιν του πατρός της. Θλίβεσαι, κόρη μου, την είπε, δι' εκείνο, το οποίον μέλλει να μας καταστήση ευσταθείς και ανωτέρους των δυστυχιών. Η μήτηρ σου, αφού ετιμωρήθη διά τας πλάνας της ζωής της, απολαύει αιώνιον ειρήνην· και τώρα αυτή μας λυπείται, διότι είμεθα ηναγκασμένοι να επιζήσωμεν εις αυτήν. Η ψυχρά αύτη ακινησία, εις την οποίαν αφίνει το λείψανόν της, μηνύει την γαλήνην εις την οποίαν εβυθίσθη. Ιδού πώς όλα της ζωής ταύτης τα κακά είναι μάταια. Μία πνοή, μία στιγμή τα διασκεδάζει. Η αυλή και η αυτοκρατορία έγιναν άφαντα από τας οφθαλμούς της μητρός σου· και από τους κόλπους του Θεού βλέπει τον κόσμον τούτον ως στιγμήν τινά εις το άπειρον. Ιδού τι κάμνει εις την δυστυχίαν η παρηγορία η δύναμις του σοφού. — Α! δος μοι την δύναμιν

ταύτης, την οποίαν η φύσις μ' απαρνείται, ν' ανθέξω εις τόσα δεινά. Ἦθελα υποφέρει την αθλιότητα· αλλά να ιδώ μητέρα λατρευομένην ν' αποθάνη από λύπην εις τας αγκάλας μου! να σε βλέπω, πάτερ μου, εις την τρομεράν ταύτην κατάστασιν, εις την οποίαν σ' έφερε των ανθρώπων η σκληρότης. . . . Κόρη μου, την είπεν ο ήρωας, αφαιρέσαντές μου τας οφθαλμούς, δεν έκαμαν άλλο, ειμή ό,τι το γήρας, ή ο θάνατος έμελλε να κάμωσιν. Όσον δε διά τα πλούτη μου, κακώς ήθελες τα απολαύσει, εάν δεν ήξευρες να ζήσης χωρίς αυτών. Α! μάρτυς μου ο Θεός, είπεν, ότι η λύπη μου δεν προέρχεται από την στέρησιν αυτών. Μη λυπήσαι λοιπόν πλέον διά τίποτε, την απεκρίθη ο πατήρ της, και με την χείρα του εσφόγγισε τα δάκρυά της.

Ο Βελισάριος μαθών, ότι νέος τις άγνωστος επρόσμενε να τον ομιλήση, τον μετεκάλεσε, και τον ηρώτησε, διά τι ήλθε. Δεν είναι τώρα καιρός να σε προσφέρω παραμυθίας, τον είπεν ο Τιβέριος. Ένδοξε και δυστυχές γέρον, σέβομαι την λύπην σου, μετέχω αυτής, και ζητώ από τον Θεόν να με αφήση να την ανακουφίσω. Μέχρι δε τούτου δεν έχω άλλο να κάμνω, παρά να μιγνύω τα δάκρυά μου με όσα βλέπω να χύνης.

Μετ' ολίγον ήλθεν η ώρα ν' αποδοθώσιν εις την Αντωνίνην τα οφειλόμενα της κηδείας, και ο Βελισάριος στηριζόμενος επί της θυγατρός του, συνώδευσε τον νεκρόν της γυναικός του εις τον τάφον. Η λύπη του ήρωος ήτον λύπη σοφού· ήτον μεγάλη, αλλ' ήσυχος, και μεγαλοπρέπειάν τινα έχουσα. Επί του προσώπου του εικονίζετο το πένθος, αλλά σιωπηλόν και εμβριθές. Το υψηλόν του μέτωπον, μη προκαλούν την ειμαρμένην, εφαινετο εκτεθειμένον εις τας προσβολάς αυτής. Ο Τιβέριος αυτός παρευρέθη εις την θλιβεράν ταύτην προπομπήν· ήτο θεατής του κατανυκτικού πόθου, τον οποίον η Ευδοξία έδειχνε προς την μητέρα της, και επέστρεψε τεθλιμμένος.

Ο Βελισάριος τότε αποτεινόμενος προς αυτόν, είπε. Γενναίε νεανία, συ είσαι, το βλέπω, όστις εφρόντισες να με συστήσης καθ' οδόν· ειπέ, τις είσαι, και τι δύναται να σε κινήση εις την γενναίαν ταύτην προς εμέ προθυμίαν σου. Ονομάζομαι Τιβέριος, απεκρίθη ο νέος· εστράτευσα υπό τον Ναρσήν εις Ιταλίαν, έπειτα ήμην εις τον πόλεμον της Κολχίδος. Είμαι δε εις των θηρευτών εκείνων, εις τους οποίας εζήτησες καταφύγιον, και των οποίων το απερίσκεπτον τόσον συνετώς περιέστειλες. Δεν ηδυνάμην να ησυχάσω κατ' εμαυτόν, εάν δεν ηρχόμην να σε ζητήσω συγγνώμην, και χάριν τινά έτι πολυτιμότεραν. Είμαι πλούσιος. Ίσως τούτο είναι

δυστυχία· αλλ' εάν ήθελες, ημπορούσε να είναι αγαθόν. Εδώ πλησίον έχω αγροκήπιον, και όλη η φιλοδοξία μου ήθελεν είσθαι να το καθιερώσω, καταστένον αυτό καταφύγιον ηρώων.

Το προς εσέ εύστοργον σέβας μου είναι τιμή τόσον απλή, ώστε δεν ήθελα τολμήσει να καυχηθώ δι' αυτήν· αρκεί ν' αγαπά τις την πατρίδα, διά να γίνη μέτοχος της του Βελισαρίου εκπτώσεως, και να επικουφίζη αυτήν. Αλλά πόθος άξιος να σε κινήση εις συμπάθειαν είναι ο ιδικός μου, είναι πόθος νέου επιθυμούντος εμπραθώς να αξιώση την φιλίαν ήρωος, και ν' αρουσθή εκ της ψυχής του, ως εξ αυτής της πηγής, σύνεσιν, δόξαν και αρετήν. Τιμάς υπέρπολυ το γήρας μου, τον απεκρίθη ο Βελισάριος· αλλά παρατηρώ ψυχήν αγαθήν εκ της συμπαθείας, την οποίαν δεικνύεις εις την δυστυχίαν μου. Ταύτην την στιγμήν επιθυμώ να ήμαι μόνος κατ' εμαυτόν. Η κατατεταραγμένη ψυχή μου έχει χρείαν ησυχίας εις την σιωπήν. Αλλ' εις το εξής δέχομαι μέρος εκείνων, τα οποία με προβάλλεις, την ηδονήν του να ζήσωμεν ως καλοί γείτονες, και να έχωμεν σχέση μεταξύ μας. Αγαπώ την νεότητα· η ψυχή νεάζουσα έτι, εις ταύτην την ευδαίμονα ηλικίαν είναι επιδεκτική της του καλού αισθήσεως, φλέγεται και υψόνεται προς το μέγα, και τίποτε εισέτι δεν την κρατεί αιχμάλωτον. Έρχου να με βλέπης· μεγάλην ευχαρίστησιν θέλω λαμβάνει συνομιλών μετά σου.

Εάν με νομίζης άξιον ταύτης της συνομιλίας, επανέλαβεν ο Τιβέριος, διά τι να μην ήμαι και άξιος να σ' έχω ολοτελώς; Οι προπάτορές μου θέλουν τιμάσθαι, βλέποντες την κληρονομίαν των να γίνη κτήμα σου, και την οικίαν των καταφύγιόν σου. Θέλεις εκεί τιμάσθαι και υπηρετείσθαι ευλαβώς παρ' όλων των περι' εμέ· μετά σπουδής θέλουν εκπληρόνει το ευσεβές τούτο χρέος κατά το παράδειγμά μου.

Νεανία, τα είπεν ο Βελισάριος, είσαι καλός· αλλ' ας μη κάμωμεν καμμίαν αφροσύνην. Ειπέ με· διότι δέκα έτη είναι, αφού ζω μακράν του κόσμου· ποίον είναι του πατρός σου το επάγγελμα, και ποίους περι' σου έχει σκοπούς. Ημείς καταγόμεθα, του είπεν ο Τιβέριος, εκ μιας εκείνων των οικογενειών, τας οποίας ο Κωνσταντίνος εκάλεσεν από την Ρώμην, και προς τας οποίας έκαμε μεγάλας ευεργεσίας. Ο πατήρ μου υπηρέτησεν επί του Ιουστίνου με ικανήν υπόληψιν. Ετιμάτο και ηγαπάτο από τον δεσπότην του. Επί του νέου βασιλέως επροτιμήθησαν άλλοι αντ' αυτού, το οποίον νομίσας άδικον, απεμακρύνθη. Μετενόησεν έπειτα, και έχει δι' εμέ τόσην φιλοτιμίαν, όσην διά τον εαυτόν του δεν είχεν. Αρκεί, τον είπεν

ο Βελισάριος. Δεν θέλω να προξενήσω κανέν εμπόδιον εις την προχώρησιν του υιού του. Ακολουθών της καρδιάς σου την κίνησιν, δεν αισθάνεσαι άλλο παρά την ηδονήν του να ήσαι γενναίος· και τώντι τούτο είναι ηδονικόν. Αλλά βλέπω, ότι διά σε είναι επικίνδυνον το να εμπλεχθής εις την δυστυχίαν εξωρισμένου. Φίλε μου, είτε δίκαιον έχει η αυλή, είτε άδικον, δεν διορθώνεται. Λησμονεί τον ένοχον, τον οποίον ετιμώρησεν, αλλά μισεί πάντοτε τον αθών, τον οποίον εθυσίασε, διότι τ' όνομά του μόνον είναι όνειδος, η δε ύπαρξίς του, θλίβει ως ο έλεγχος της συνειδήσεως τους διώκτας του. Πασχίζω, είπεν ο νέος, να δικαιολογήσω την διαγωγήν μου. Ο αυτοκράτης ενδεχόμενον να ηπατήθη, αλλ' αρκεί να του δείξη τις την αλήθειαν.

Δεν πρέπει ούτε να συλλογισθής περί τούτου, είπεν ο ήρως· το κακόν έγινε· είθε να το λησμονήση προς ησυχίαν του γήρατός του!

Γενού λοιπόν έτι γενναιότερος, είπεν ο Τιβέριος, απάλλαξέ τον από το αιώνιον όνειδος του, ότι σε άφησε να κατατήκεσαι εις την ταλαιπωρίαν. Η αναξία κατάστασις, εις την οποίαν σε βλέπω, είναι θέαμα άτιμον εις την ανθρωπότητα, αισχρόν εις τον θρόνον, υβριστικόν εις τους χρηστούς άνδρας και φοβερόν εις τους ομοίους σου.

Εκείνοι, τους οποίους θέλει φοβίσει, δεν είναι όμοιοί μου, απεκρίθη. Εγώ νομίζω μάλιστα, ως συ, ότι η κατάστασις μου δύναται να εμπνεύση αγανάκτησιν άμα και έλεος· ο ταλαίπωρος τυφλός δεν ημπορεί να κινήση εις υποψίαν, αλλ' εις συμπάθειαν· όθεν ο σκοπός μου είναι να κρύπτωμαι· εάν δε εφανερώθην εις τους φίλους σου, την αφροσύνην ταύτην μ' έκαμε να πράξω η προς τας αστοχάστους νέους ανυπομονησία μου. Αυτή θέλει είσθαι η τελευταία και καταφύγιόν μου ο τάφος· υγίαινε. Ο αυτοκράτωρ ενδέχεται να μην ηξεύρη, ότι οι Βούλγαροι είναι εις την Θράκην· μη αμελήσης να του το ειδοποιήσης.

Ο νέος ανεχώρησε πολύ λυπημένος, διότι δεν ηδυνήθη να επιτύχη καλήτερα, και ανήγγειλεν εις τον αυτοκράτορα, όσα τον είχεν ειπεί ο Βελισάριος. Ο Ιουστινιανός εξέπεμψε στρατεύματά τινα, και μετ' ολίγας ημέρας εβεβαιώθη, ότι οι Βούλγαροι εδιώχθησαν. Τώρα, είπεν εις τον Τιβέριον, ημπορούμεν ασφαλώς να ιδώμεν τον δυστυχή εκείνον γέροντα· Εγώ θέλω ονομάζεσθαι πατήρ σου, και πρόσεξε μη ειπής τίποτε, το οποίον να μας προδώση. Εις το ήμισυ του δρόμου, του φέροντος εις το καταφύγιον του Βελισαρίου, ήτο ο τόπος, όπου ο αυτοκράτωρ διαφεύγων

των αυλικών τα βλέμματα, υπήγε να τον ίδη την επαύριον.

Κεφάλαιον Ζ'.

Ιδού λοιπόν πού κατοικεί εκείνος, όστις τοσάκις με κατέστησεν νικητήν· είπεν ο Ιουστινιανός προχωρών υπό στοάν παλαιάν και σεσαθρωμένην. Ο Βελισάριος, όταν έφθασαν αυτού, εσηκώθη να τους υποδεχθή. Ο αυτοκράτωρ, βλέπων, εις ποίαν κατάστασιν έφερε τον σεβάσμιον γέροντα, συνεταράχθη από αίσχος και επιπλήξεις της συνειδήσεως, έκβαλε θλιβεράν κραυγήν, και, στηριζόμενος εις τον Τιβέριον, εκάλυψε τα όμματά του με τας χείρας του, ως ανάξιος να βλέπη το φως, το οποίον ο Βελισάριος δεν έβλεπε πλέον. Οποίαν κραυγή ακούω; ηρώτησεν ο γέρων. Σε φέρω τον πατέρα μου, είπεν ο Τιβέριος, τον οποίον η δυστυχία σου φέρει εις μεγάλην κατάνυξη. Πού είναι; είπεν ο Βελισάριος, εκτείνας τας χείρας του. Ας πλησιάση να τον εναγκαλισθώ, διότι έχει υιόν ενάρετον. Ο Ιουστινιανός ηναγκάσθη να δεχθή τους ασπασμούς του Βελισαρίου· και αισθανθείς, ότι πιέζεται εις τας αγκάλας του, συνεκινήθη τόσον σφοδρώς, ώστε δεν ηδυνήθη να κρατήση τους λυγμούς και τα δάκρυα. Μετρίασε, τον είπεν ο ήρως, την υπερβολικήν ταύτην συμπάθειαν· δεν είμαι ίσως τόσον δυστυχής, όσον σε φαίνομαι. Ας ομιλήσωμεν περί του νέου τούτου, όστις θέλει σε παρηγορεί εις το γήρας σου. Ναι, είπεν ο αυτοκράτωρ, διακοπτόμενος εις πάσαν λέξιν· ναι εάν με δίδης την άδειαν, ας έρχεται να συλλέγη τον καρπόν των διδασκαλιών σου. Και τι δύναμαι να τον διδάξω περισσότερο, παρά το οποίον πατήρ συνετός και χρηστός ανήρ τον edίδαξε προ εμού; ό,τι ίσως γνωρίζω ολιγώτερον, είπεν ο αυτοκράτωρ, τούτο είναι η αυλή, ο τόπος, όπου μέλλει να ζήση· προ πολλού δε έχω τόσον ολίγην με τους ανθρώπους συγκοινωνίαν, ώστε ο κόσμος είναι εις εμέ τόσον νέος, όσον εις αυτόν. Αλλά συ, όστις είδες τα πράγματα τόσον ποικιλόμορφα, πόσον θέλεις τον βοηθήσει με τας διδασκαλίας σου! Εάν θέλη να μάθη, πώς να κάμη σταθεράν την τύχην, κακώς ποιών θέλει προσδράμει εις εμέ, είπεν ο Βελισάριος, καθώς βλέπετε. Εάν όμως θέλης να ήναι μόνον χρηστός ανήρ εκτιθέμενος εις πάντα κίνδυνον, από εμέ είναι τις ωφέλεια. Είναι καλών γονέων, το κυριώτερον. Αληθινά, είπεν ο Ιουστινιανός, η ευγένειά του είναι αρχαία. — Δεν εννοώ τούτο· αλλά και τούτο είναι πλεονέκτημα, εάν δεν το καταχράται τις. Ηξεύρεις, ω νέε, εξηκολούθησεν ο Βελισάριος,

τι είναι η ευγένεια; Είναι προκαταβολαί, τας οποίας σας δίδει η πατρίς, κατά την υπόσχεσιν των προγόνων σας, ελπίζουσα, ότι θέλετε είσθαι εις κατάστασιν να φυλάξετε την τιμήν των εγγυητών σας. Και αι προκαταβολαί αύται, είπεν ο αυτοκράτωρ, ενίοτε κινδυνεύουσι. Δεν βλάπτει, είπεν ο γέρων· εκ τούτου η διάταξις δεν είναι ολιγώτερον ωφέλιμος. Νομίζω, ότι, όταν βρέφος εξ ευγενών γονέων γεννάται ασθενές, γυμνόν, άπορον, αναίσθητον, ως ο υιός του γεωργού, νομίζω, ότι βλέπω την πατρίδα προσερχομένην να το δεχθή και λέγουσαν προς αυτό· Τέκνον, σε ασπάζομαι, σε, όστις θέλεις αφοσιωθή εις εμέ, σε, όστις θέλεις φανή ανδρείος, γενναίος, μεγάλόψυχος, ως οι γονείς σου. Ούτοι σε άφησαν το παράδειγμά των· εις τούτο εγώ προσθέτω τα προτερήματα και τον βαθμόν των, διπλήν αιτίαν ν' αποκτήσης τας αρετάς των. Ομολόγησε, εξηκολούθησεν ο γέρων, ότι μεταξύ των δημοσιωτάτων τελετών δεν είναι αυτής μεγαλοπρεπεστέρα.

Αυτό είναι πολύ, είπεν ο Ιουστινιανός. Όταν θέλη τις να υψώνη τας ψυχάς, πρέπει να ενεργή μεγαλοπρεπώς. Και έπειτα νομίζεις, ότι δεν υπάρχει οικονομία εις την μεγαλοπρέπειαν ταύτην; Α! εάν αυτή εγεννούσε μόνον δύο ή τρεις μεγάλους άνδρας εις εκάστην γενεάν, η πολιτεία δεν ήθελεν έχει αιτίας παραπόνων, ήθελεν ανταμείβεσθαι καλά! φίλε μου, είπεν, εις τον νέον· πρέπει να ήσαι εις εξ εκείνων, οίτινες ανταμείβουν αυτήν. Τότε αποτεινόμενος προς τον αυτοκράτορα, είπε. «Μ' έδωκες την εξουσίαν να τον ομιλώ ως πατήρ;» Ω! σε παρακαλώ θερμώς, είπεν ο Ιουστινιανός. Πίστευσε λοιπόν, υιέ μου, κατά πρώτον, ότι η ευγένεια είναι φλοξ, ήτις διαδίδεται, αλλά μαραίνεται ευθύς, ως λείπει η τροφή. Ενθυμού τους προγόνους σου, επειδή ούτοι είναι εις σε παραδείγματα, αλλά πρόσεξε, μη νομίσης, ότι η φύσις παρέδωκεν εις εσέ την δόξαν ως κληρονομίαν, την οποίαν χεωστείς ν' απολαύης. Φυλάξου από την ζηλότυπον και ανυπόμονον εκείνην υπερηφάνειαν, ήτις, στηριζομένη εις όνομα απλούν, θέλει να υποκύπτωσιν εις αυτήν τα πάντα, και αγανακτεί διά τας διδομένας εις την αξίαν προτιμήσεις· επειδή η φιλοτιμία έχει ψευδές πρόσχημα ευγενείας, ευκόλως προχωρεί εις την καρδίαν ανθρώπου ευγενοús, αλλά το πάθος τούτο εις τας υπερβολάς του γίνεται χαμερπές, ως και παν άλλο. Νομίζεις σεαυτόν υψηλόν, διότι υποβιβάζεις εις σεαυτόν όλα του χρηστού άνδρός τα καθήκοντα. Εάν δε θέλης να μάθης τι κάμνεις, παρατήρησε αρπακτικόν τι πτηνόν περιπτάμενον εις την πεδιάδα, και εκλέγον με άπληστον όμμα μεταξύ χιλίων τρεμόντων ζώων εκείνο, το οποίον του αρέσει να φάγη· παρομοίως και η φιλοδοξία σκέπτεται, όταν εξυπνισθή, ποίαν αρετήν να θυσιάση. Αι, φίλε μου, η

φιλαυτία, τούτο το τόσο φυσικόν πάθος, γίνεται σκληρότατον εις άνθρωπον δημόσιον, άμα καταντήση σφοδρόν. Είδον ανθρώπους, οίτινες, διά να προβιβασθώσιν, ήθελαν εκθέσει εις κινδυνον ολόκληρον στράτευμα και την τύχην ολοκλήρου κράτους. Φθονούντες τα ευτυχήματα τα μη χρεωστούμενα εις αυτούς, φοβούνται πάντοτε μη τους αφαιρέσωσι την τιμήν πράξεώς τινος λαμπράς. Εάν ετόλμων μάλιστα, ήθελαν κάμει να αποτύχωσιν εκείνοι, ως αυτουργοί των οποίων δεν δοξάζονται. Το κοινόν καλόν είναι εις αυτούς δυστυχία, εάν δεν αποδίδεται εις αυτούς. Ούτοι είναι το κινδυνωδέστατον των ανθρώπων είδος, είτε εις τας βουλάς, είτε εις τα στρατεύματα. Ο χρηστός ανήρ εκτελεί το χρέος του μη παρατηρών περί εαυτόν. Ο Θεός και η ψυχή του είναι μάρτυρες, την μαρτυρίαν των οποίων αυτός θέλει αξιωθή. Ειλικρινής προαίρεσις, κατ' επίγνωσιν ευψυχία, ζήλος πρόθυμος εις σύμπραξιν του αγαθού, ταύτα είναι της μεγάλης ψυχής τα σημεία. Ο φθόνος, η ματαιοφροσύνη, η υπερηφάνεια, όλα ταύτα είναι μικρά και ουτιδανά. Όχι μόνον δεν πρέπει ν' απαιτήσῃ εκείνο, του οποίου δεν είσαι άξιος, αλλά πρέπει και ν' απαρνήσῃ εκείνο, του οποίου είσαι άξιος. Πρέπει να υποθέτῃς τον κυριάρχην υποκείμενον εις απάτην· διότι είναι άνθρωπος· νόμιζε ως πολλά δυνατόν, ότι η πατρίς σου και οι σύγχρονοί σου σε κρίνουν τόσο κακώς, ως εκείνος, και ότι οι μεταγενέστεροι δεν θέλουν είσθαι δικαιότεροι. Τότε πρέπει να συμβουλευθῃς τον εαυτόν σου, και να τον ερωτήσῃς. Εάν εκαταντούσα εις την κατάστασιν του Βελισαρίου, ήθελα άραγε παρηγορείσθαι διά της αθωότητός μου, και της αναμνήσεώς του, ότι επλήρωσα το χρέος μου; Εάν δεν έχῃς σταθερώς εκτελεσμένην ταύτην την απόφασιν, ζήσε ζωήν ιδιωτικήν, διότι θέλεις πράξει ανάξια του ονόματός σου.

Αι, παρά πολλά απαιτείς από τους ανθρώπους, είπεν ο Ιουστινιανός στενάξας βαθέως, το δε παράδειγμά σου είναι τρομερόν. Είναι τρομερόν εκ της πρώτης όψεως, είπεν ο γέρων, πολύ όμως ολιγώτερον, όταν τις σκεφθή περί τούτου. Διότι, τέλος πάντων, ας υποθέσωμεν, ότι ο πόλεμος, η νόσος ή το γήρας ήθελαν με στερήσει την όρασιν, τούτο ήθελεν είσθαι δυστύχημα πολλά φυσικόν, το οποίον δεν ήθελε σας εκπλήξει. Τι δε! των ανθρώπων τα ελαττώματα δεν είναι εις την τάξιν των πραγμάτων, ως ο ερημώσας την αυτοκρατορίαν λοιμός; Τι διαφέρει το όργανον, το οποίον η φύσις μεταχειρίζεται προς εξουδένωσιν ημών; Η οργή του αυτοκράτορος, το βέλος του εχθρού, είς κόκκος άμμου, όλα είναι ίσα. Εκτιθέμενοι εις του κόσμου την σκηνήν, πρέπει να προσμένωμεν και τας μεταβολάς της. Συ αυτός διορίζων τον υιόν σου εις τα πολεμικά, δεν έβαλες προ οφθαλμών

σου μύρια συμβεβηκότα επικίνδυνα; Λοιπόν συναρίθμησε με αυτά τας προσβολάς του φθόνου, τας ενέδρας της προδοσίας και της συκοφαντίας και εάν ο υιός σου φθάση εις την ηλικίαν μου χωρίς να περιπέση εις αυτά, θέλεις ευρεί, ότι εστάθη ευτυχής. Πάντα εις την ζωήν είναι συγκερασμένα. Με βλέπεις τώρα τυφλόν και πτωχόν, και κατοικούντα εις ερείπια. Αλλ' ενθυμήσου τας εις διάστημα τριάκοντα ετών νίκας και ευτυχίας, και θέλεις ευχηθή εις τον υιόν σου του Βελισαρίου την τύχην. Συ μεν έχεις τας μερίμνας πατρός, αλλ' εγώ νομίζω, ότι ο υιός σου με φθονεί έτι. Βέβαια, έκραξεν ο Τιβέριος. Αλλά πολύ ολιγώτερον, είπεν ο αυτοκράτωρ, πρέπει να φθονή όχι τόσον τας ευτυχίας σου, όσον την καρτερίαν, με την οποίαν υπομένεις την δυστυχίαν σου. Καρτερία χρειάζεται αναμφιβόλως, είπεν ο Βελισάριος, και δεν αρκεί η προς καταφρόνησιν του θανάτου καρτερία· αυτό είναι ανδρία στρατιώτου. Η του στρατηγού καρτερία συνίσταται εις το να ήναι ανώτερος παντός περιπτώματος. Ηξεύρεις, δι' εμέ ποίος είναι ο γενναιότατος των ανθρώπων; Ο επιμένων εις την εκπλήρωσιν του χρέους του και με της δόξης του τον κίνδυνον αυτόν· ο συνετός εκείνος και σταθερός Φάβιος, όστις αφήνει να ομιλώσι καταφρονητικώς περί της βραδύτητός του, δεν αλλάσσει ποσώς διαγωγήν, και όχι ο αδύνατος και ματαιόφρων Πομπήιος, όστις προτιμά να ρίψη εις κίνδυνον την τύχην της Ρώμης και του κόσμου όλου, παρά να υποφέρη έν σκώμμα. Εις τας πρώτας κατά των Περσών εκστρατείας μου, αι καταλαλιαί των απερισκέπτων του στρατού μου μ' έκαμαν να συγκροτήσω μάχην, την οποίαν μήτ' έπρεπε, μήτ' ήθελα ποτέ να διακινδυνεύσω· ενικήθην. Ποτέ δεν θέλω συγχωρήσει διά τούτο εμαυτόν, όστις αφήνει να εξαρτώνται αι πράξεις του από την γνώμην των άλλων ποτέ δεν δύναται να εμπιστευθή εαυτόν. Και τι ηθέλαμεν γίνει, εάν, διά να ήμεθα καλοκάγαθοι, έπρεπε να προσμένωμεν αιώνα αδέκαστον και ηγεμόνα αναμάρτητον; Προχώρει λοιπόν σταθερώς. Η συκοφαντία και η αχαριστία σε προσμένουν ίσως εις το τέλος του σταδίου σου· αλλ' εκεί ομού με αυτάς είναι η ώρα, και αν δεν ήναι αυτή, η αρετή είναι αντ' αυτής· μη φοβού· αύτη ποτέ δεν θέλει σε λείψει, θέλει σε ακολουθήσει και εις το μέσον αυτό της αθλιότητος και ταπεινώσεως. Α! φίλε μου, εάν ήξευρες πόσον έν μειδίαμα της αρετής είναι ηδύτερον παρ' όλας της τύχης τας φιλοφροσύνας!

Με φέρεις εις κατάνυξιν, είπεν ο Ιουστινιανός, κινηθείς εις οίκτον, και εντραπείς. Πόσον ο υιός μου είναι ευτυχής, δυνάμενος εγκαίρως να διδαχθή τα υψηλά ταύτα μαθήματα! Α! διά τι τούτο το διδασκαλείον να μην ήναι διδασκαλείον των ηγεμόνων!. Ας αφήσωμεν τους βασιλείς, είπεν ο Βελισάριος· είναι πλέον αξιοθρήνητοι παρά ημείς. Είναι αξιοθρήνητοι,

είπεν ο Ιουστινιανός, μόνον διότι δεν έχουν παντελώς φίλους, ή έχουν, όχι όμως τόσον συνετούς, τόσον γενναίους, ώστε να χρησιμεύσωσιν ως οδηγοί αυτών. Ο υιός μου εγεννήθη διά να ζήση εις την αυλήν. Ίσως ποτέ, εισαχθείς εις τα βουλευτήρια, ή εις την οικειότητα του βασιλέως, εύρη την περίστασιν να μεταχειρισθή τας διδασκαλίας σου προς ευδαιμονίαν του κόσμου. Μη παραμελήσης να τον καταστήσης μεγαλόψυχον, εκπαιδεύων αυτόν την υψηλήν του βασιλεύειν επιστήμην. Δίδαξέ τον, όπως επεθύμεις να ήναι διδαγμένος ο φίλος μονάρχου. Ο Ιουστινιανός μέλλει να καταβή εις τον τάφον. Αλλ' ο διάδοχός του, ευτυχέστερος αυτού, θέλει ίσως έχει φίλον του τον μαθητήν του Βελισαρίου. Φευ, είπεν ο γέρων, διά τι να μη δύναμαι άπαξ έτι, πριν αποθάνω, να ωφελήσω την πατρίδα μου! Αλλ' όσα η πείρα και η σκέψις μ' εδίδαξαν, θέλουν νομίζεσθαι του γήρατος ονειροπολήματα. Και τώνοντι εις την θεωρίαν όλα κάλλιστα διοικούνται· αι δυσκολίαι εξαλείφονται· αι περιστάσεις έρχονται εις αρμόδιον καιρόν, και συνδυάζονται κατ' ευχήν· κάμνει ό,τι θέλη τις τους ανθρώπους και τα πράγματα· αυτός εκείνος υποθέτει εαυτόν ελεύθερον από πάθη και αδυναμίας· πάντοτε έμπειρον, πάντοτε συνετόν, σταθερόν επίσης και μετριοπαθή. Ηδεία και απατηλή φρεναπάτη, την οποίαν μικρά δοκιμασία ταχέως ήθελεν αφανίσει, εάν λάβη τις εις τας χείρας τας ηνίας της πολιτείας! Και αύτη η φαντασία έχει την ωφέλειάν της, είπεν ο νέος· διότι η περί του ενδεχομένου καλλίστου φαντασία γίνεται παράδειγμα του καλού. Το επιθυμώ, είπεν ο Βελισάριος, αλλά δεν τολμώ να το ελπίσω. Η κακίστη των πραγμάτων κατάστασις ευρίσκει παντού θιασώτας επιθυμούντας διατήρησιν αυτής. Και εγώ σε αποκρίνομαι, είπεν ο αυτοκράτωρ, ότι οι καρποί της σοφίας σου ποτέ δεν θέλουν μείνει ατελεσφόρητοι, εάν τους εμπιστευθής εις του υιού μου τον ζήλον. Είσαι άξιος, είπεν ο ήρωας, να σε μιλήσω ειλικρινώς. Αλλ' απαιτώ από σε την υπόσχεσιν να μη κοινοποιήσης επί της βασιλείας ταύτης τίποτε αφ' όσα συνομιλούμεν. Διά τι; ηρώτησεν ο Ιουστινιανός. Διά να μη λυπήσω με τας θλιβεράς μου σκέψεις, είπεν ο Βελισάριος, γέροντα αισθανόμενον υπερβολικά τα κακά, τα οποία δεν δύναται να θεραπεύση.

Οποία καταισχύνη, έλεγεν ο αυτοκράτωρ αναχωρών, ότι εφάνην αχάριστος εις τοιούτον άνδρα! Φίλτατε Τιβέριε, ιδού πώς μας απατώσι, πώς μας καταστένωσιν ακουσίως αδίκους.

Την νύκτα, την ακόλουθον ημέραν τίποτε δεν έβλεπεν εις την αυλήν του, ειμή την εικόνα του Βελισαρίου· προς το εσπέρας δε την αυτήν ώραν υπήγχε να ανανεώση την λύπην του.

Κεφάλαιον Η'

Ο Βελισάριος επερίπατει με τον οδηγόν του εις την οδόν. Ευθύς ως τον διέκρινεν ο αυτοκράτωρ εκατέβη από την άμαξάν του, και προσελθών προς αυτόν είπε· Μας ευρίσκεις βυθισμένους εις βαθείας σκέψεις. Βλέπων την αδικίαν, την οποίαν να πράξη κατέπεισαν τον δυστυχή γέροντα, όστις σε κατεδίκασεν, εσκεπτόμην με τον υιόν μου περί των κινδύνων της υπερτάτης εξουσίας, και τον έλεγα, ότι ήτο πολύ παράδοξον, πώς πλήθος ανθρώπων ελευθέρων δύναται ομοφώνως να εγχειρίσει την τύχην του εις τας χείρας ενός μόνου ανθρώπου, ασθενούς και φθαρτού ως αυτοί, ευεξαπατήτου και του οποίου η ακαριαία πλάνη δύναται να γίνη τόσον ολεθρία! Και νομίζεις, είπεν ο Βελισάριος, ότι Γερουσία, ότι λαός εν συνελεύσει είναι δικαιότερος και πλέον αλάνθαστος; Μήπως επί της βασιλείας ενός μόνον εξωρίσθησαν οι Κάμιλλοι, οι Θεμιστοκλείς, οι Αριστείδαι; Πολυπλασιάζοντες τα ελατήρια της κυβερνήσεως, πολυπλασιάζομεν τας κακίας· διότι καθείς εισάγει εις αυτήν τας ιδέας του. Δεν επροτίμησαν λοιπόν αλόγως την απλουστέραν. Αι πολιτείαί είτε κατεκτήθησαν, είτε εθεμελιώθησαν, είτε εις την χρηστότητα των νόμων έχουν την ελπίδα των, είτε εις την δύναμιν των όπλων, κατά φυσικόν λόγον, ο σοφώτατος, ο ανδρειότατος, ο εμπειρότατος ανήρ, έλαβε την διαχείρισιν των πραγμάτων διά της πλειοψηφίας. Όθεν θαυμάζω όχι, ότι πλήθος τι εν συνελεύσει ηθέλησε ποτέ να εμπιστευθή εις ένα μόνον την του κυβερνάν το όλον φροντίδα, αλλά ότι εις μόνος ηθέλησέ ποτε ν' αναδεχθή την επίπονον ταύτην φροντίδα. Δεν εννοώ τούτο, είπεν ο Τιβέριος. Διά να το εννοήσης, είπεν ο γέρων, υπόθεσε τον εαυτόν σου εις τον τόπον του λαού και του ηγεμόνος εις ταύτην την υπερτάτην αρχαιρεσίαν. Τι εκθέτομεν εις κίνδυνον; έπρεπε να ειπή ο λαός· τι εκθέτομεν εις κίνδυνον εκλέγοντες βασιλέα; Τα αγαθά όλων των άλλων κάμνομεν ιδικά του· τας δυνάμεις της πολιτείας δυνάμεις του· συνάπτομεν την δόξαν του με την ευημερίαν μας· ως κυριάρχης, θέλει υπάρχει μεθ' ημών και δι' ημών· δεν χρειάζεται λοιπόν άλλο, ειμή ν' αγαπά εαυτόν διά ν' αγαπά τους υπηκόους του, και να αισθάνεται τα συμφέροντά του, διά να ήναι ευεργετικός και δίκαιος. Τοιαύτη ήτο η ευπιστία των. Δεν ελογίσθησαν, είπεν ο Ιουστινιανός, τα πάθη και τας πλάνας, τα οποία ήθελαν περιστοιχίζει του ηγεμόνος την ψυχήν. Τίποτε δεν είδαν, είπεν ο Βελισάριος, παρά την αδιαίρετον μονάδα του συμφέροντος, του μεταξύ μονάρχου και έθνους. Ενόμισαν ως αδύνατον

να ήναι ποτέ το έν μέρος μ' ευχαρίστησιν και αταραξίαν ψυχής εχθρός του άλλου. Η τυραννία τους εφάνη είδος αυτοχειρίας, ή παραφοράς, ήτις μόνον δύναται να ήναι αποτέλεσμα παραφροσύνης. Όταν δε ο ηγεμών πέση εις ταύτην την φρενίτιδα, οχυρόνεται από την εσκεμμένην και σοφήν βούλησιν του νομοθέτου, διά να την αντιτάξωσι κατά της τυφλής και προληπτικής βουλήσεως ανθρώπου εχθρού του εαυτού του. Καλά προενόησαν, ότι έπρεπε να φοβώνται πλήθος ανθρώπων φιλοκάκων, αλλά δεν αμφίβαλαν, ότι αυτή η συμμαχία, ήτις πάντοτε συνίσταται από τους ολιγωτέρους, δεν θέλει ευκόλως καταστείλει το καταπληκτικόν πλήθος ανδρών φιλοκάλων, αρχηγός των οποίων ήθελεν είσθαι πάντοτε ο ηγεμών. Και τώντι, προ της δοκιμασίας, τις ήθελέ ποτε δυνηθή να προβλέψη, ότι ήθελαν υπάρχει βασιλείς τόσο ανόητοι, ώστε ν' αποχωρισθώσιν από τους υπηκόους των και να ενωθώσι με τους εχθρούς των; Τούτο είναι τόσο ακατάληπτος της φύσεως και του ορθού λόγου ανατροπή, ώστε χρεία να το ίδη τις διά να το πιστεύση.

Όσον δι' εμέ, ευρίσκω απλούστατον το να μη το ελπίζη τις. Αλλ' η εκλογή ενός μόνου προς διοίκησιν όλων, τούτο εις τον εκλεγόμενον έπρεπε να εμπνέη φόβον. Εάν ο πατήρ, ο έχων πέντε ή έξ παιδιάς ν' αναθρέψη, να υπανδρεύση, να καταστήση ευτυχείς εις το επάγγελμά των, τόσο δυσκολεύεται να κοιμηθή ήσυχος, τι ήθελεν ακολουθήσει εις πατέρα τοσούτων εκατομμύρων παιδων.

Υπόσχομαι, έπρεπε να είπη καθ' εαυτόν, να ζω μόνον υπέρ του λαού μου· θυσιάζω την ανάπαυσίν μου διά την ησυχίαν του· και υποχρεούμαι να τους δώσω νόμους ωφελίμους και δικαίους, και να μην έχω γνώμην ασύμφωνον με τους νόμους τούτους. Όσον δυνατώτερον με κατασταίνει ο λαός, τόσο ολιγωτέραν ελευθερίαν με αφήνει, όσον δε περισσότερο παραδίδεται εις εμέ, τόσο περισσότερο μ' ελκύει προς εαυτόν· χρεωστώ εις αυτόν λόγον των αδυναμιών, των παθών, των πλανών μου. Δίδω εις αυτόν δικαιώματα εις παν ό,τι είμαι· τέλος απαρνούμαι εμαυτόν, άμα δεχθώ να βασιλεύσω· ο δε ιδιώτης εξουδενούται διά να παραχωρήση εις τον βασιλέα όλην του την ψυχήν. Γνωρίζεις αφοσίωσιν γενναιοτέραν και εντελεστέραν; Ούτως όμως διελογίζετο ο Αντωνίνος, ο Μάρκος Αυρήλιος. Δέν έχω τίποτε ιδικόν μου, έλεγεν ο πρώτος. Και αυτό το ανάκτορον δεν ανήκει εις εμέ, έλεγεν ο άλλος. Και οι όμοιοί των εσυλλογίζοντο ως ούτοι.

Η των χυδαίων ματαιοφροσύνη δεν θεωρεί άλλο εις την υπερτάτην εξουσίαν παρά τας μικράς ηδονάς, αι οποίαι την θέλγουν, και την

εμπνέουν φθόνον, ανάκτορα, αυλήν, τιμάς, και την πομπήν εκείνην, την οποίαν ενόμισαν, ότι πρέπει ν' αποδίδωσιν εις την εξουσίαν, διά να την κάμωσι σεβασμιωτέραν. Αλλά μ' όλα ταύτα, πάντοτε σχεδόν είναι άνθρωπος πλήρης φροντίδων· κατατήκεται από ανησυχίας, θύμα των καθηκόντων του, εάν τα εκπληρόνη ακριβώς, και καταφρονούμενος, εάν τ' αμελή, και μισούμενος, εάν τα προδίδη, στενοχωρούμενος, ενοχλούμενος, και εις το αγαθόν και εις το κακόν, έχων εξ ενός μέρους τας κατατηκούσας μερίμνας και τας αφορήτους αγρυπνίας· εξ άλλου δε την προς εαυτόν αηδίαν, και τον κόρον όλων των αγαθών. Ιδού ποία είναι η κατάστασίς του. Καλά έκαμαν ό,τι ημπόρεσαν διά να αξισώσωσι τας ηδονάς του με τους κόπους του· αλλ' οι κόποι του είναι άπειροι, αι δε ηδοναί του περιορίζονται εις τον στενόν των καθηκόντων του κύκλον. Όλη της πολυτελείας η τέχνη δεν δύναται να τον χαρίση νέα αισθητήρια, και ενώ αι ηδοναί τον προσκαλούν πανταχόθεν, η φύσις του τας απαγορεύει, και η αδυναμία του τας φεύγει. Ούτω παν το περί αυτόν περιπεύον είναι ανωφελές δι' αυτόν· το ευρύχωρον ανάκτορον δεν είναι άλλο παρά κενόν απέραντον, όπου αυτός κατέχει μικράν μόνον γωνίαν. Υπό τα πορφυρά παραπετάσματα, και τα χρυσά φατνώματα, ματαιίως ζητεί τον εις την καλύβην ηδύν ύπνον του γεωργού· εις την τράπεζάν του ο μονάρχης αηδιάζει άμα ως άνθρωπος χορτάση.

Καταλαμβάνω, είπεν ο Τιβέριος, ότι ο άνθρωπος είναι τόσο αδύνατος, ώστε δεν δύναται ν' απολαύη όλα, οπότε έχει όλα αφθόνως· αλλά δεν ημπορεί τις να εκλέξη από αυτά; Αι νεανίσκε, έκραζεν ο Βελισάριος, δεν γνωρίζεις την νόσον του κόρου· αύτη είναι η ολεθριωτάτη χαύνωσις, εις την οποίαν η ψυχή δύναται ποτε να πέση. Και εξεύρεις, ποία είναι η αιτία ταύτης; Η εύκολος απόλαυσις πάντων, ήτις κάμνει να μην αισθάνεται τις τίποτε. Η επιθυμία δεν έχει καιρόν να έλθη, ή ερχομένη συμπνίγεται από την αφθονίαν των αγαθών, τα οποία κουράζουν αυτήν. Η τέχνη μεταχειρίζεται όλα τα ελατήριά της διά να ζωπυρήση τας σβεσθείσας ορέξεις· αλλά της ψυχής η αισθητικότης ημβλύνθη, και μη έχουσα της χρείας το κέντρον, δεν γνωρίζει ούτε το θέλγητρον ούτε την τιμήν της ηδονής.

Αλλοίμονον εις τον έχοντα όλα ως επιθυμεί! η έξις η καταστένουσα τόσο σκληράν της ελλείψεως την αίσθησιν, φέρει εις αηδίαν την ηδύτητα των αγαθών, τα οποία έχει τις.

Θέλεις με ομολογήσει όμως, είπεν ο Τιβέριος, ότι είναι διά τον ηγεμόνα

απολαύσεις κομψαί και ηδείαι, τας οποίας ποτέ ο κόρος δεν ακολουθεί. Παραδείγματος χάριν; ηρώτησεν ο γέρων· η δόξα, είπεν ο νέος — Ποία δε; Παν είδος δόξης, η των όπλων πρώτη. — Πολλά καλά. Νομίζεις λοιπόν, ότι η νίκη είναι ηδονή πολλά ευάρεστος; Αι! όταν άφησέ τις εις την γην μυριάδας ανθρώπων εσφαγμένων, δύναται να παραδοθή εις την χαράν; Συγχωρώ τους διατρέξαντας τους κινδύνους της μάχης να χαρώσι, διότι τους διέφυγον. Αλλ' εις ηγεμόνα εκ φύσεως ευαίσθητον, η ημέρα καθ' ήν έρρευσαν ποταμοί αίματος και διά την οποίαν θέλουν ρεύσει ρύακες δακρύων, ποτέ δεν θέλει είσθαι ωραία ημέρα. Επεριπάτησά ποτε εις πεδión μάχης, επιθύμουν να ίδω Νέρωνά τινα αντ' εμού· ήθελε κλαύσει. Ηξεύρω ότι είναι ηγεμόνες ηδυνόμενοι εις τον πόλεμον, ως ήθελαν ηδύνεσθαι την θήραν, και εκθέτοντες εις κίνδυνον τους υπηκόους των, ως ήθελαν απολύσει τους κύνας των εις την θήραν. Αλλ' η προς τας κατακτήσεις μανία είναι είδος φιλαργυρίας, ήτις τους βασανίζει, και ποτέ δεν έχει κόρον. Η επαρχία, εις την οποίαν εισέβαλον είναι πλησίον της επαρχίας, εις την οποίαν εισέτι δεν εισέβαλον. Ολίγον κατ ολίγον η φιλοδοξία ερεθίζεται. Τώρα, ή ύστερον επέρχεται ατύχημα, το οποίον προξενεί λύπην μεγαλητέραν, παρ' όσην χαράν επροξένησαν όλαι αι ευτυχίαι· και, υποθέτων μάλιστα, ότι όλα θέλουν επιτύχει, υπάγει τις, και ως Αλέξανδρος, έως εις τα πέρατα της οικουμένης, και ως εκείνος επιστρέφει αηδιάσας τον κόσμον και εαυτόν, διότι δεν ηξεύρει, τι να κάμη τας απεράντους χώρας, των οποίων πλέθρον έν αρκεί προς διατροφήν τον νικητού, και οργυιά μία προς ενταφιασμόν του. Εις την νεότητά μου είδα τον τάφον του Κύρου· ήτο γεγραμμένον επί του λίθου, «Ω άνθρωπε, όστις ει, και όθεν ήκεις· (ότι μεν γαρ ήξεις, οίδα·) Εγώ Κύρος ειμί, ο Περσών κτησάμενος την αρχήν. Μη σουν της ολίγης ταύτης γης φθονήσης, ή τουμόν σώμα περικαλύπτει.» Φευ! είπα αποστρέψας τους οφθαλμούς μου, τώνοντι αξίζει ο κόπος να ήναι τις κατακτητής!

Τον Βελισάριον ακούω; είπεν ο νέος, με θαυμασμόν. — Ο Βελισάριος ηξεύρει παρά πάντα άλλον καλύτερα, ότι ο του πολέμου έρωσ είναι αγριώτατον τέρας, το οποίον η υπερηφάνειά μας εγέννησεν. Είναι, επανάλαβεν ο Τιβέριος, δόξα ηδυτέρα, την οποίαν ο βασιλεύς δύναται ν' απολαύση, η εκ των ευεργεσιών, την οποίαν λαμβάνει ως αντάλλαγμα της κοινής ευδαιμονίας. Α! είπεν ο Βελισάριος, εάν, αναβαίνων τις εις τον θρόνον, ήτο βέβαιος, ότι θέλει ευτυχίσει τους ανθρώπους, ήθελεν είσθαι αναμφιβόλως μεγάλον προτέρημα το να κρατή εις τας χείρας του την τύχην του κράτους, και δεν ήθελα θαυμάσει, εάν ψυχή γενναία θυσιάση την ανάπαυσίν της εις ταύτην την ευγενή φιλοτιμίαν. Αλλ' ερωτήσατε τον σεβάσμιον γέροντα, ο οποίος σας διοικεί, εάν ήναι εύκολος η εκπλήρωσίς της. Είναι δυνατόν, είπεν ο αυτοκράτωρ, να καταπείση τις τους υπηκόους του, ότι έκαμεν όσα ηδυνήθη, διά να βελτιώση την σκληρότητα της τύχης των, ν' ανακουφίση τα βάσανά των, και να γίνη άξιος της αγάπης αυτών.

Ηγεμόνες τινές αγαθοί, είπεν ο Βελισάριος, ζώντες έλαβον ταύτην την μαρτυρίαν, ήτις υπήρξεν η ανταμοιβή και η ηδίστη των παρηγορία. Αλλ' εκτός αν κανέν μυστικόν συμβάν δεν εβγάλη εις το φανερόν ταύτην των υπηκόων του την αγάπην, και δεν καταστήση πασιφανή ταύτην των καρδιών την προσφοράν, τις ηγεμών θέλει τολμήσει να ελπίση, ότι αύτη είναι ειλικρινής και ομόψηφος; οι αυλικοί του εγγυώνται περι τούτου. Αλλά τις τον εγγυάται διά τους αυλικούς του; ενώ το ανάκτορόν του αντηχεί από άσματα αγαλλιιάσεως, ποίος τον βεβαιώνει, ότι εντός των επαρχιών του, ο πρόδομος του ανθυπάτου και η καλύβη του γεωργού δεν αντηχούσιν από στεναγμούς; αι δημόσιοι εορταί είναι σκηναί καθ' υπόκρισιν· τα εγκώμιά των είναι κατά προσταγήν· βλέπει προ αυτού τους ευτελεστάτους ανθρώπους αποθεωμένους, και, ενώ ο τύραννος βυθισμένος εις την τρυφήν μεθύει από των κολάκων του τα εγκώμια, ο ενάρετος, όστις επί του θρόνου διεβίωσεν ευεργετών τον κόσμον, καθ' όσον εξηρτάτο απ' αυτόν, αποθνήσκει λυπημένος, χωρίς να μάθη ποτέ, αν είχε φίλον ειλικρινή. Καταθλίβεται η καρδιά μου, όταν συλλογισθώ, ότι ο Ιουστινιανός μέλλει να καταβή εις τον τάφον, καταπεπεισμένος, ότι τον επρόδωκα, και ότι παντελώς δεν τον ηγάπησα.

Όχι, εφώναξεν ο αυτοκράτωρ περιπαθώς, και διακοπτόμενος αίφνης, όχι, είπε με ολιγωτέραν ζέσιν· ο βασιλεύς δεν είναι τόσον δυστυχής, ώστε να μη μάθη ποτέ, αν αγαπάται.

Ἐστω, εἶπεν ὁ Βελισάριος, το ηξεύρει· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ εὐτυχία, ἣτις ἤθελεν εἶσθαι τόσον ἡδεῖα, εἶναι συγκερασμένη με πικρίαν. Διότι ὅσον περισσότερο ὁ ηγεμῶν ἀγαπάται ἀπὸ τοὺς υπηκόους του, τόσον περισσότερο ἡ εὐτυχία τῶν γίνεται εἰς αὐτὸν προσφιλέως, καὶ τότε τὸ καλόν, τὸ ὁποῖον εἰς αὐτοὺς κάμνει, καὶ τὰ κακά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τοὺς ἀνακουφίζει, τὸν φαίνονται τόσον ουτιδανά, παραβαλλόμενα πρὸς τὸ ὅλον κοινῶς τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν, ὥστε φθάσας εἰς τὸ τέρμα μακροῦ γήρατος, ἐρωτᾷ ἐτι εαυτὸν· τι ἔπραξα; Ἡναγκασμένος ν' ἀντιπαλαίῃ ἀδιακόπως πρὸς τὸν χεῖμαρρον τῶν δυστυχιῶν, πόσον πρέπει νὰ λυπήται, μὴ δυνάμενος ποτέ νὰ τὰς νικήσῃ, καὶ αἰσθανόμενος εαυτὸν παρασυρόμενον ἀπὸ τὴν φορὰν τῶν δυστυχιῶν. Ποῖος ἦτον ἀξιώτερος παρὰ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον νὰ ἴδῃ τὸν κόσμον εὐτυχῆ ὑπὸ τοὺς νόμους του; Ὅλαι αἱ συμφοραὶ, ὅλαι αἱ πληγαὶ συνέρευσαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του. Ἦθελεν εἰπεῖ τις, ὅτι ἡ φύσις ὅλη ἐπανέστη διὰ νὰ ματαιώσῃ τοὺς κόπους τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἀγαθότητός του· Καὶ ὅστις τῶν μοναρχῶν πρῶτος ἤγειρε νόον εἰς τὴν εὐεργεσίαν εἶναι ἴσως ὁ μόνος ἰδῶν περισσοτέρους δυστυχεῖς. Ἀλλὰ χωρὶς νὰ υπάγωμεν πρὸς ζήτησιν παραδείγματος μακρὰν ἀπὸ ἡμᾶς, ποῖα βασιλεία εἶναι δραστηριωτέρα, κατὰ τὸ φαινόμενον, παρὰ τὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ; Τριακονταετείς πόλεμοι καὶ νίκαι εἰς τὰ τρία μέρη τοῦ κόσμου· ὅλαι αἱ ζημίαι, ὅσας ἡ αυτοκρατορία ἔπαθεν εἰς διάστημα μίας ἑκατονταετηρίδος, ἐπανορθωθείσαι δι' εὐτυχιῶν· οἱ λαοὶ τῆς ἀρκτοῦ καὶ τῆς δύσεως ἀποκρουσθέντες πέραν τοῦ Δουνάβεως καὶ τῶν Ἄλπεων· ἡ ἠσυχία ἀποδοθείσα εἰς τὴν Ἀσίαν· βασιλεῖς νικηθέντες καὶ θριαμβευθέντες, αἱ κακώσεις αἱ ἀπὸ τοῦ λοιμοῦ, τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ ἐχθροῦ, τῶν σεισμῶν, ἐξαλειφθείσαι ὡς ἀπὸ χεῖρα ἀγαθοποιῶν ἐκ τοῦ κόσμου, φρούρια καὶ ναοὶ ἀναρίθμητα, ἄλλα μὲν ἀνακαινισθέντα, ἄλλα δὲ κτισθέντα με πλειοτέραν λαμπρότητα· τι σεμνότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον! Ὑστερον δὲ ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἴδῃ εἰς τὸ γήρας του τὴν αυτοκρατορίαν τοῦ βεβαρυμένην νὰ κλίνει πρὸς τὴν ἀπώλειάν της, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι ποτέ αἱ νικηφόροι χεῖρες του νὰ τὴν στηρίξωσιν. Ἰδοὺ τὸ τέρμα τῶν μόχθων τοῦ καὶ ὅλοι οἱ καρποὶ τῶν μακρῶν ἀγρυπνιῶν του. Μάθε λοιπὸν ἐκ τούτου, φίλτατε Τιβέριε, νὰ θρηνήσῃς τὴν τύχην τῶν βασιλέων, καὶ νὰ τοὺς κρίνης με συγκατάβασιν· καὶ προπάντων νὰ μὴ μισῆς ποτε τὸν σεβάσμιον γέροντα, ὅστις σὰς διοικεῖ, διὰ τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ἀπερισκέπτως ἔκαμεν, ἢ διὰ τὸ καλόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔκαμε.

Με καταπλήττεις, εἶπεν ὁ Τιβέριος· ἡ πρώτη δὲ συμβουλή, τὴν ὁποῖαν ἤθελα δώσει εἰς τὸν φίλον μου τὸν φέροντα διάδημα, ἤθελεν εἶσθαι τὸ νὰ

το αποθέση. Να το αποθέση! επανέλαβεν ο ήρωας. Όχι, φίλε, έχεις γενναιοψυχίαν μεγαλητέραν, και δεν θέλεις συμβουλεύσει άνανδρον έργον. Οι κόποι και οι κίνδυνοι σ' έκαμαν να παραιτήσης τα όπλα; το ξίφος ή το σκήπτρον είναι έν και το αυτό. Πρέπει να εκπληρόνη τις σταθερώς τον προορισμόν και τα καθήκοντά του. Μη κρύψης ποτέ εις τον φίλον σου, ότι θέλει γίνει θύμα των χρεών του, αλλ' ειπέ του συγχρόνως, ότι αυτή η θυσία έχει χάριτας, και αν θέλη να λάβη μισθόν αυτής, ας κυριευθή, ας μεθύση από τον ενθουσιασμόν του κοινού αγαθού, ας παραδοθή αφειδώς εις το γενναίον τούτο αίσθημα, και ας ελπίζη από την αρετήν του την ανταμοιβήν και τον μισθόν των κόπων του. Πού δε είναι ούτος ο μισθός; ερώτησεν ο νέος. Είναι, είπεν ο γέρων, εις την καθαράν συνείδησιν της αγαθότητος, εις την ηδονήν του να φαίνεται τις φιλόανθρωπος, ευαίσθητος, γενναίος, άξιος τέλος της αγάπης των ανθρώπων και της επιβλέψεως του αιδίου Θεού. Νομίζεις, ότι ο αγαθός βασιλεύς υπολογίζεται το πρωί το ημερομίσθιόν του; εγέρθητι, λέγει καθ' εαυτόν, και η έγερσίς σου ας ήναι έγερσις δικαιοσύνης και ευπορίας. Άφες τας μικράς ιδιοτελείας της αναπαύσεώς σου και της ζωής σου· δεν ζης διά τον εαυτόν σου. Η ψυχή σου είναι ψυχή μεγάλου λαού· το θέλημά σου είναι η κοινή ευχή. Ο δε νόμος το εκφράζει και το καθιερόνει. Βασίλευε με αυτόν, και ενθυμού, ότι έργον σου είναι η του κόσμου ευδαιμονία. Συνεκινήθης, αγαπητέ μου Τιβέριε, και αισθάνομαι την χείρα σου τρέμουσαν εις την ιδικήν μου. Α! έσο βέβαιος, ότι η αρετή και εδώ εις τας θλίψεις αυτάς έχει ουράνιον θυμηδίαν· δεν ασφαρίζει την ευτυχίαν άμικτον. Αλλ' είναι τοιαύτη εις τον κόσμον; εις τον άχρηστον, εις τον κακόν, εις τον αγενή άνθρωπον τάχα απόκειται; ο καλός ηγεμών χύνει δάκρυα διά τα κακά, τα οποία δεν δύναται ν' ανακουφίση· αλλ' αυτά τα δάκρυά του τα νομίζεις άρα πικρά ως τα του φθόνου; ή τα της αισχύνης και τα των ελέγχων της συνειδήσεως; είναι δάκρυα Τίτου, θρηνούντος διά την απώλειαν μιας ημέρας. Είναι καθαρά, ως η πηγή των. Ανάγγειλε λοιπόν εις τον φίλον σου, ούτως αξιοπρεπώς, ως να ωμίλει θεός τις διά του στόματός σου, ανάγγειλέ του, ότι, αν ήναι ενάρετος, εις οποιανδήποτε κατάστασιν και αν τον καταφέρει η τύχη, δεν θέλει τον συμβή ποτέ να θεωρήση με όμμα φθονερόν τον ευτυχέστατον των κακών. Αλλ' αύτη η πίστις, το στήριγμα της αρετής, δεν συστένεται αφ' εαυτής· πρέπει να προετοιμάση τις προς τούτο την ψυχήν του νέου ηγεμόνος· αύριον θέλομεν ιδεί ομού το, πώς να την προδιαθέση τις προς τούτο. Κάμνει την ψυχήν μου, είπεν ο Τιβέριος προς τον Ιουστινιανόν, ό,τι θέλει· την υψώνει, την ταπεινώνει, την εγείρει κατά την θέλησίν του. Κατασπαράττει την ιδικήν μου, είπεν ο Αυτοκράτωρ· και μετά τους λόγους τούτους, μετά

στεναγμού εκφυγόντας, ηκολούθησε μακρά σιωπή. Οι αυλικοί του εις μάτην επροσπάθησαν να διακεδάσωσι την μελαγχολίαν του. Ενωχλήθη από τας προς διασκέδασιν αυτής προσπαθείας των. Την επαύριον δε κοινολογήσας, ότι ήθελε μόνος να υπάγη εις περίπατον, εμβήκεν εις το πλησίον δάσος. Ο Τιβέριος τον επρόσμενεν εκεί. Ανεχώρησαν ομού, και υπήγαν να εύρωσι τον ήρωα. Ο νέος δεν ελησμόνησε να τον ενθυμίση την υπόσχασίν του, και ο Βελισάριος εξηκολούθησεν ούτω.

Κεφάλαιον Θ'.

Προβάλεται ερώτημα, αν ήναι δυνατόν ν' αγαπά τις την αρετήν δι' αυτήν την ιδίαν. Τούτο είναι ίσως ευγενής αυτοματισμός τινών εξόχων ψυχών. Αλλ' οσάκις ο έρωσ της αρετής είναι μετά σκέψεως, γίνεται ιδιοτελής. Μη νομίσης, ότι αύτη η ομολογία ατιμάζει την φύσιν· θέλεις ιδεί, ότι το θέλημα της αρετής καθαρίζεται και εξευγενίζεται ως και το την φιλίας· Το έν θέλει είσθαι ως παράδειγμα του άλλου.

Η φιλία γεννάται από την ομοιότητα των ηθών, από την ηδονήν και την ωφέλειαν· ανεπαισθήτως το αποτέλεσμα χωρίζεται από την αιτίαν· τα αίτια γίνονται άφαντα, το αίσθημα μένει· εις τούτο ευρίσκομεν άγνωστον θέλημα· Αποδίδομεν εις τούτο, εκ συνηθείας την ηδονήν της υπάρξεώς μας. Έκτοτε αι λύπαι εις μάτην λαμβάνουν τον τόπον των ηδονών, τας οποίας ηλπίζαμεν· θυσιάζομεν εις την φιλίαν όλα τ' αγαθά, τα οποία ηλπίζαμεν απ' αυτήν· το αίσθημα δε τούτο, συλληφθέν εις την χαράν, τρέφεται και αυξάνει εις το μέσον των θλίψεων. Το αυτό συμβαίνει και εις την αρετήν. Διά να ελκύση τας καρδίας, πρέπει να προβάλλη τις το δέλεαρ της ηδονής, ή της ωφελείας· διότι, πριν την αγαπήση τις, αγαπάται, και πριν την απολαύσομεν, ζητούμεν εις αυτήν έν άλλο αγαθόν. Όταν ο Ρήγουλος εις την νεότητά του την είδε το πρώτον, ήτο τροπαιούχος και περιστεφής με δόξαν· περιπαθώς την ηγάπησε· και ηξεύρετε, αν την εγκατέλιπεν, όταν τον έδειξε δεσμά και στρεβλώσεις, και πυράς.

Κατά πρώτον λοιπόν μάθε, τι αρέσκει εις τας επιθυμίας του νέου ηγεμόνος. Αύται θα είναι πιθανώς, το να ήναι ελεύθερος, ισχυρός και πλούσιος, να τον υπακούη ο λαός του, να τον σέβωνται οι σύγχρονοί του,

και να τον τιμώσιν οι μεταγενέστεροί του. Αποκρίσου τον λοιπόν, ότι από την αρετήν εξαρτώνται τα πλεονεκτήματα ταύτα, και δεν θέλεις τον απατήσει ποτέ.

Το μυστικόν, το οποίον κρύπτεται από τους υπερηφάνους μονάρχας, και το οποίον ο καλός ηγεμών πρέπει να ηξεύρη, είναι, ότι δεν υπάρχει άλλο τι, ειμή η δύναμις των νόμων, και ότι, όστις θέλει να βασιλεύση αυθαιρέτως, είναι δούλος. Ο νόμος είναι συμφωνία όλων των θελήσεων ηνωμένων εις μίαν. Η δύναμίς του λοιπόν είναι συνδρομή όλων των δυνάμεων της πολιτείας, οπότε η θέλησις του ενός, άμα είναι άδικος, έχει καθ' εαυτής αυτάς ταύτας τας δυνάμεις, τας οποίας πρέπει να διαιρέση, να δεσμεύση, να εξουδενώση, ή να πολεμήση. Τότε οι τύραννοι καταφεύγουσι ποτέ μεν εις πανούργους, οίτινες απατώσι τους λαούς, τους εκπλήττουν, τους τρομάζουν και τους προστάζουν να υποταχθώσι· ποτέ δε εις ποταπούς δορυφόρους, οίτινες πωλούσι το αίμα της πατρίδος των, και ξιφηφορούντες, περιέρχονται κόπτοντες τας τον ζυγόν υπερεχούσας κεφαλάς, και τολμούν να επικαλεσθώσι της φύσεως τα δίκαια. Εκ τούτου οι οικείοι πόλεμοι, εις τους οποίους ο αδελφός λέγει εις τον αδελφόν, «απόθανε, ή υπάκουσε εις τον τύραννον, όστις με πληρόνει διά να σε σφάξω.» Επαιρόμενος, ότι βασιλεύει διά της δυνάμεως των όπλων ή διά των τρομερών της δεισιδαιμονίας γοητευμάτων, ο τύραννος αγάλλεται. Αλλ' ας τρέμη, αν παύση μίαν στιγμήν από το να κολακεύη την υπερηφάνειαν, ή να υπερασπίζεται την ακολασίαν των επικινδύνων οπαδών τούτων. Ούτοι δε υπηρετούν ενταυτώ και επαπειλούν αυτόν και ως ανταμοιβήν της υπακοής των απαιτούν την ατιμωρησίαν. Όθεν, διά να ήναι τύραννος ενός μέρους του έθνους, γίνεται δούλος του άλλου, χαμερπής και αχρείος ομού με τους συναιτίους του, καθ' όσον είναι υπερήφανος και σκληρός προς τους λοιπούς υπηκόους του. Ας προσέξη καλά μη στενοχωρήση ή απατήση την ελπίδα των παθών των βοηθούντων αυτόν· ηξεύρει πόσον είναι σκληρά, επειδή διέρρηξαν ως προς τούτο όλους της φύσεως και της ανθρωπότητος τους δεσμούς. Αι τίγρεις, αι υπό του ανθρώπου τρεφόμεναι διά την θήραν, κατατρώγουν τον κύριόν των, αν ούτος λησμονήση να τους δώση μέρος της θήρας. Τοιαύτη είναι η των τυράννων συνθήκη.

Καθ' όσον λοιπόν η εξουσία κλίνει προς την τυραννίαν, ασθενεί και υποτάσσεται εις τους συγκακούργους της. Χρεωστέί δε να αισθανθή τούτο από τας συγκαταβάσεις, τας θεραπείας, την δουλοπρεπή ανοχήν, τα οποία πρέπει να μεταχειρισθή προς αυτούς, από την μεροληψίαν των

νόμων, από την χαυνότητα της αδυναμίας των, από τα παράλογα προνόμια, τα οποία χαρίζει εις τους μετ' αυτής, εις παν ό,τι είναι ηναγκασμένη να παραχωρή, να υποκρίνεται, να υποφέρει φοβουμένη μη την εγκαταλείψωσιν.

Αλλ' αν ήναι η εξουσία σύμφωνος με τους νόμους, εις τους νόμους μόνον υποτάσσεται. Είναι θεμελιωμένη επί της θελήσεως και της δυνάμεως ολοκλήρου λαού. Δεν έχει άλλους εχθρούς, ειμή τους κακούς, τους κοινούς εχθρούς. Εις ότινα συμφέρει διατήρησις της κοινής ευταξίας και ησυχίας, ούτος εκ φύσεως είναι υπερασπιστής της προστατευούσης αυτά δυνάμεως, και πας πολίτης θεωρεί τον εχθρόν του ηγεμόνος ως ίδιόν του εχθρόν.

Έκτοτε δεν είναι εις αυτήν πλέον δύο διαμαχόμενα προς άλληλα συμφέροντα· ο βασιλεύς με τον λαόν του σύμμαχος ων, ισχύει και πλουτεί όλα τα πλούτη και όλες τας δυνάμεις της πολιτείας. Τότε είναι ελεύθερος και ημπορεί να ήναι δίκαιος, μη έχων αντιπάλους να φοβηθή, μηδέ φατρίας να κολακεύση. Η δύναμίς του, στερεωμένη εσωτερικώς, είναι διά τούτο τόσω μάλλον επίφοβος και σεβασμία εξωτερικώς· και επειδή μήτε η φιλοδοξία, μήτε η αλαζονία, μήτε η παράλογος επιθυμία δεν εξοπλίζουν ποτέ τας χείρας του, αι υπ' αυτού διατηρούμεναι δυνάμεις έχουν όλην την ισχύν των, ότε η χρεία το καλέση να υπερασπισθή τον λαόν του κατά της δυναστείας των οικείων ή της αρπαγής των ξένων. Ω φίλε, αν η δικαιοσύνη είναι η βάσις της υπερτάτης εξουσίας, η ευγνωμοσύνη είναι η ψυχή και το δραστηριώτατον αυτής ελατήριο. Ο δούλος εμάχεται ακουσίως υπέρ του δεσμοτηρίου και των δεσμών του· ο δε ελεύθερος και ευχαριστημένος πολίτης, ο αγαπών τον ηγεμόνα του και ο υπ' αυτού ανταγαπώμενος, υπερμαχεί διά το σκήπτρον, ως στήριγμά του, διά τον θρόνον ως καταφύγιόν του, και στρατεύων υπέρ πατρίδος, βλέπει παντού την εστίαν του.

Α! αι διδασκαλίας σου, τον είπεν ο Τιβέριος, εγχαράττονται εις την ψυχήν μου με φλογώδεις χαρακτήρας. Είθε να εγενόμην και εγώ άξιος να τας εγχαράξω εις την ψυχήν των βασιλέων!

Βλέπεις λοιπόν καλώς, υπέλαβεν ο Βελισάριος, ότι η μεγαλειότης των, η δύναμίς των θεμελιούται εις την δικαιοσύνην, ότι η αγαθότης αυξάνει αυτήν, και ότι ο πλέον απόλυτος μονάρχης είναι ο μάλλον αγαπώμενος. Βλέπω, είπεν ο νέος, ότι η ορθή πολιτική δεν είναι άλλο παρ' ο υγιής

νους, και ότι η βασιλική τέχνη συνίσταται εις το ν' ακολουθή τις την κίνησιν του ορθού λόγου και της αγαθής καρδίας. Το οποίον είναι το απλούστατον, το ευκολώτατον και ασφαλέστατον, είπεν ο Βελισάριος. Αγαθός τις χωρικός της Ιλλυρίας ο Ιουστίνος, κατέστησε την βασιλείαν του αγαπητήν. Ήτο τάχα έμπειρος πολιτικός; Όχι· αλλ' ο Θεός τον είχε προικίσει με ακεραιότητα νοός και αγαθήν ψυχήν. Εάν εγώ ήμην βασιλεύς, αυτόν ήθελα πασχίσει να μιμηθώ. Σύνεσις μη ευθεία και στρεβλή επιτυγχάνει ενίοτε, αλλά πάντοτε βαδίζει διά μέσου σκοπέλων και κρημνών.

Ο βασιλεύς ο λησμονών εαυτόν, διά να ενασχολήται εις την ευδαιμονίαν του κόσμου, ήθελε χιλιάκις ολιγώτερον ριψοκινδυνεύσει παρά τον πλέον ανήσυχον, τον πλέον ύποπτον τον πλέον πανούργον τύραννον. Αλλά τον φοβίζου· τον τρομάζου, παραστένου εις αυτόν τον λαόν του ως εχθρόν, τον οποίον πρέπει να φοβήται· ούτος δε ο φόβος πραγματοποιεί τον κίνδυνον, τον οποίον τον κάμνου να προβλέψη, διότι ο φόβος γεννά την δυσπιστίαν, ήτις παρακολουθεί την έχθραν. Είδες, ότι εις τον βασιλέα αι του ιδιώτου χρείαι καταντών εις ολίγα τινά πράγματα, ότι ημπορεί ν' απολαύση με ολίγας δαπάνας όλα της ζωής τ' αληθή αγαθά, ότι ο κύκλος είναι εις αυτόν ωρισμένος, και ότι πέραν αυτού δεν είναι πλην ματαιότης, φαντασία και φρεναπάτη. Αλλ' ενώ η φύσις νομοδοτεί να ήναι εγκρατής, όλα τα περί αυτόν τον αναγκάζουσι να ήναι άπληστος.

Σύμφωνος ων με τον λαόν, δεν ήθελεν έχει άλλο συμφέρον, άλλο κόμμα, ειμή το της πολιτείας· μεταξύ των ενσπείρου υποψίαν. Καταπέιθου τον ηγεμόνα να φυλάττεται από πλήθος απειθές, ταραχοποιόν και στασιώδες· τον πιστοποιούν, ότι πρέπει να έχη δυνάμεις κατ' αυτού. Όθεν εξοπλίζεται κατά του λαού του. Ηγεμών του κόμματός του είναι η φιλοδοξία και η πλεονεξία, και, διά να χορτάση την άπληστον ταύτην ύδραν, νομίζει, ότι χρεωστεί να επιφυλάττεται μέσα εις αυτόν μόνον ανήκοντα, τοιαύτη είναι η αιτία της διαιρέσεως της μεταξύ των επαρχιών του λαού και των επαρχιών του Καίσαρος, της μεταξύ του κοινού καλού και του καλού του μονάρχου, την οποίαν είδαμεν εις την Αυτοκρατορίαν. Όθεν άμα ο ηγεμών προσβάλλεται από την ιδέαν της ιδιοκτησίας, και αποδίδει εις αυτήν την ασφάλειαν του διαδήματος και της ζωής του, κατά φυσικόν λόγον γίνεται φειδωλός εκείνου, το οποίον ονομάζει κτήμα του, νομίζει, ότι πλουτεί από τους υπηκόους του, και ότι κερδαίνει ό,τι απ' αυτούς αρπάζει, ευρίσκει, ότι εξασθενών αυτούς δύναται να τους υποδουλώση. Εκ τούτου οι δόλοι και αι απάται, όσα μεταχειρίζεται προς γύμνωσίν των.

Εκ τούτου οι στεναγμοί, αι μεμψιμοιρίαι και οι γογγυσμοί των. Εκ τούτου ο εμφύλιος εκείνος και υπόκρυφος πόλεμος, όστις, ως κεκρυμμένον πυρ, υποθαλπόμενος εις τον κόλπον της πολιτείας, αναφαίνεται εδώ και εκεί δι' εκρήξεων αιφνιδίων. Ο ηγεμών τότε αισθάνεται χρείαν βοήθειας, την οποίαν επρομηθεύθη, νομίζει, ότι ήτο προβλεπτικός, και δεν καταλαμβάνει, ότι, αν ήτο δίκαιος, δεν ήθελεν έχει χρείαν των δειλών τούτων προφυλάξεων, και ότι τα δουλοπρεπή και σκληρά πάθη, τα υπομίσθιά του, ήθελαν είσθαι εις αυτόν ανωφελή, εάν είχεν αρετάς. Τούτο, Τιβέριε, ο νέος ηγεμών χρεωστεί ν' ακούη από το στόμα σου. Καταπεισθείς άπαξ εντελώς, ότι η πολιτεία και αυτός είναι έν, και ότι αυτή η ενότης συγκροτεί την δύναμιν του, ότι είναι βάσις της μεγαλειότητός του, της αναπαύσεως και της δόξης του, θέλει θεωρεί την ιδιοκτησίαν ως ανάξιον του διαδήματος προνόμιον, και, μη λογιζόμενος ως αληθή αγαθά άλλα, παρ' όσα χορηγεί εις τον λαόν του (3), θέλει είσθαι δίκαιος προς συμφέρον του, μετριόφρων εκ φιλοδοξίας, και ευεργετικός εκ φιλαυτίας. Ιδού, κατά ποίαν έννοιαν, φίλε μου, η αλήθεια είναι μήτηρ της αρετής.

Αναμφιβόλως χρειάζεται γενναιότης, διά ν' αρχίση τις από αυτήν με τους βασιλείς· και ότι δουλοπρεπείς κόλακες τους κατέπεισαν, ότι βασιλεύουν διά τον εαυτόν των, ότι η ανεξαρτησία των συνίσταται εις το να θέλωσιν ό,τι τους αρέσκει, ότι αι φαντασιοκοπίαι των είναι νόμοι, υπό τους οποίους τα πάντα χρεωστούν να υποκύπτωσιν. Ο ειλικρινής και γενναίος φίλος το πρώτον δεν επιτυγχάνει εις την διάλυσιν του αθεμελιώτου συστήματος. Αλλ' αν άπαξ τον ακούσωσι, δεν θέλουν πλέον ακούει άλλους ειμή αυτόν· άμα δε η πρώτη αλήθεια δοκιμασθή, τότε αι λοιπαί έρχονται παμπληθεί, και θέλουν έχει ελευθέραν είσοδον, ο δε ηγεμών όχι μόνον δεν θέλει τας αποφεύγει, αλλά θέλει υπάγει εις προϋπάντησίν των. Η αλήθεια θέλει τον κινήσει ν' αγαπήση την αρετήν, η δε αρετή θέλει καταστήσει εις αυτόν την αλήθειαν προσφιλή. διότι η προς το άγνωστον αγαθόν ροπή δεν είναι άλλο τι, ειμή αυτοματισμός συγκεχυμένος και άοριστος. Ο επιθυμών να ήναι ωφέλιμος εις τους ανθρώπους επιθυμεί να ήναι συγχρόνως έμπειρος. Αλλ' η αλήθεια, την οποίαν χρεωστεί να ζητή ο ηγεμών, είναι η γνώσις των συνδεουσών την ανθρωπότητα σχέσεων. Δι' αυτόν αληθές είναι το δίκαιον και το ωφέλιμον, ο εις την κοινωνίαν κύκλος των χρειών, η σειρά των καθηκόντων, η αρμονία των συμφερόντων, το συνάλλαγμα των βοηθειών, και η δικαιοτάτη μεταξύ των εργαζομένων το καλόν διανομή αυτού.

Εις ταύτα οφείλει να ενασχολήται δι' όλης της ζωής του, να μελετά εαυτόν,

να μελετά τους ανθρώπους, να προσπαθή να διακρίνη την ενδόμυχον διάθεσίν των, την έξιν, τον χαρακτήρα, την επιρροήν της γνώμης των, το ισχυρόν και το ασθενές μέρος του νοός και της ψυχής, να σπουδάζη όχι με κενόσπουδον και εφήμερον περιέργειαν, αλλά με θέλησιν σταθεράν και σοβαράν ως προς τους κόλακας, τα ήθη, την ευφύϊαν, τους βιομηχανικούς πόρους των υπηκόων του, και την διαγωγήν των όσους διορίζει κυβερνήτας. Διά να διδάσκεται δε καλήτερα, να δώση πανταχόθεν ελευθέραν είσοδον εις το φως· αποστρεφόμενος δε την συκοφαντίαν, να ενθαρρύνη, να προστατεύη τους όσοι τον αναγγέλουν καθαρώς τας καταχρήσεις τας εις το όνομά του γινομένας. Ιδού τι ονομάζω φιλαλήθειαν. Και τοιουτοτρόπως θέλει την αγαπά, είπεν ο αυτοκράτωρ προς τον Τιβέριον, ηγεμών ο πεπεισμένος, ότι δεν δύναται να ήναι μέγας, ειμή μόνον καθόσον θέλει είσθαι δίκαιος. Συ θέλεις τον διδάξει να ήναι ανεξάρτητος και ελεύθερος εν τω μέσω της αυλής του. Τώρα δε εις την ελευθερίαν του αυτήν πρέπει να δυσπιστή, και κατ' αυτής σε φέρω εις πάλην· και εδώ έτι έχει χρείαν ο ζήλος σου να ήναι γενναίος. Θέλει δε είσθαι τοιούτος, είπεν ο νέος· μόνον οδήγει τον· ταύτα ειπόντες, απεχωρίσθησαν.

Παράξενον, είπεν ο αυτοκράτωρ, ότι παντού και πάντοτε οι φίλοι του λαού εμισήθησαν από τους κατ' επάγγελμα πατέρας του λαού. Το μόνον αμάρτημα του ήρωος τούτου είναι, ότι ήτο δημοτικός. Εκ τούτου έδωκε λαβήν εις τας συκοφαντίας της αυλής μου, ίσως και εις την ζυλοτυπίαν μου. Φευ! Με τον παρέστεναν επίφοβον! Ήθελα καλήτερα κάμει, αν τον εμιμούμην.

Κεφάλαιον Ι'

Την επαύριον την ίδιαν ώραν, ο Βελισάριος τους επερίμενεν επί την οδού, υπό παλαιάν τινα δρυν, όπου την προτεραίαν εκάθηντο, και έλεγε καθ' εαυτόν· είμαι πολύ ευδαίμων εις την δυστυχίαν μου, ευρών εναρέτους άνδρας, οίτινες καταδέχονται να έρχωνται, διά να με διασκεδάζωσι και να συνδιαλέγωνται μετ' εμού περί των μεγάλων της ανθρωπότητος αντικειμένων! πόσον μεγάλην δύναμιν έχουν αυτά τα συμφέροντα επί την ψυχής! Με προξενούν λήθην των δυστυχιών μου. Μόνη η ιδέα του, ότι ημπορώ να έχω επιρροήν επί της τύχης των εθνών με παρακινεί να

υπάρχω έξω εμαυτού, να υψώνωμαι υπέρ τον ίδιον εμαυτόν, και καταλαμβάνω, πως διά της εις ολόκληρον λαόν γινομένης ευεργεσίας πλησιάζει ο άνθρωπος εις την θεότητα.

Ο Ιουστινιανός και ο Τιβέριος, προχωρούντες, ηχούσαν τας τελευταίας ταύτας λέξεις. Επαινείς την ευεργεσίαν, είπεν ο αυτοκράτωρ, και τωόντι, από όλας τους αρετάς δεν είναι άλλη, έχουσα πλειοτέρας χάριτας. Ευδαίμων ο δυνάμενος ελευθέρως να παραδοθή εις την γλυκείαν ταύτην έφεσιν. Αλλά φευ! πρέπει να την μετριάση, είπεν ο ήρως, και εάν δεν ήναι μετά λόγου, εάν δεν διευθύνεται κατά το δίκαιον, εξοκείλει μετ' αυτής ανεπαισθήτως εις κακίαν, πάντη εναντίαν. Άκουσέ με, νέε, επρόσθεσεν αποτεινάς τον λόγον προς τον Τιβέριον.

Εις τον βασιλέα η ηδυτέρα άσκησις της υπερτάτης εξουσίας είναι να διανέμη κατ' αρέσκειάν του τας τιμάς και τας χάριτας. Η προς τούτο φέρουσα κλίσις έχει τόσον πλειότερα θέλγητρα, καθ' όσον ομοιάζει την ευεργεσίαν· και ο καλήτερος ηγεμών ήθελεν απατηθή, εάν δεν επροφυλάττετο κατά της κολακείας. Βλέπει εκείνο μόνον, το οποίον τον πλησιάζει, και παν ό,τι τον πλησιάζει, τον λέγει ακαταπαύστως, ότι η μεγαλειότης του όλη ευρίσκεται εις την αυλήν του, ότι η μεγαλοπρέπειά του λαμβάνει όλην αυτής την λάμψιν από τον περί αυτόν όγκον, και ότι δεν απολαύει αλλέως τα δικάιά του, και το κάλλιστον προνόμιόν του ειμή διά των δωρεών, τας οποίας διαχύνει, και τας οποίας ονομάζουν ευεργεσίας του ευεργεσίας του, ω δίκαιε Θεέ! την τροφήν του λαού! η κολακεία, η χάρις, η πλάνη, τον περιστοιχίζουν. Η μετά προσκαρτερήσεως κολακεία, η έξις τον κυριεύουν χωρίς να το αισθανθή. Δεν βλέπει ποσώς τα δάκρυα, δεν ακούει τας κραυγάς του διά την πολυτέλειαν γογγίζοντος πτωχού· βλέπει την χαράν, ακούει τας ευχάς του εγκωμιάζοντος αυτήν αυλικού, συνειθίζει να πιστεύη, ότι τούτο είναι αρετή. Χωρίς δε να εξετάση την πηγήν του πλούτου, τον διασκορπίζει ασώτως ως ίδιόν του κτήμα. . Αι! εάν ήξευρε, πόσον ακριβώς αγοράζει τούτο, και πόσους δυστυχείς καταστένει, χάριν ολίγων αχαρίστων! Θέλει το μάθει, αγαπητέ μου Τιβέριε, εάν ποτε έχη αληθή φίλον. Θέλει μάθει, ότι η ευεργεσία συνίσταται ολιγώτερον εις το να καταδαπανά παρά εις το να φείδεται· ότι όλα, όσα δίδει εις τον ευνοούμενον, τ' αφαιρεί από τον άξιον, και ότι αύτη είναι η πηγή των μεγίστων δεινών, υπό των οποίων το κράτος καταθλίβεται.

Βλέπεις την εύνοιαν με όμμα ολίγον αυστηρόν, είπεν ο νέος. Την βλέπω

τοιαύτην, οποία είναι, είπεν ο γέρων, ως προτίμησιν ατομικήν, ήτις εις την εκλογήν και χρήσιν των ανθρώπων ανατρέπει την τάξιν της δικαιοσύνης, της φύσεως και τον ορθού λόγου. Και τώντι η δικαιοσύνη απονέμει τας τιμάς εις την αρετήν, τας ανταμοιβάς εις τας υπηρεσίας· η φύσις αποδίδει τα μεγάλα αξιώματα εις τα μεγάλα προτερήματα· ο δε ορθός λόγος θέλει να μεταχειριζώμεθα τους ανθρώπους, όσον το δυνατόν, αρμοδιώτερον. Η εύνοια δίδει εις την εράσμιον κακίαν το ανήκον εις την αρετήν, προτιμά την αρέσκειαν παρά τον ζήλον, την κολακείαν παρά την αλήθειαν, την χαμέρπειαν παρά των μεγαλοφροσύνην· και ως να ήτο το δώρον του αρέσκειν ισότιμον, ή ενέχυρον όλων των δώρων, ο αποκτών αυτό δύναται να επιθυμή τα πάντα. Ούτως, η εύνοια είναι οιωνός κακής βασιλείας, και ο ηγεμών ο παραδίδων εις τους ευνοϊκούς του την φροντίδα της δόξης του και των υπηκόων του την τύχην, δίδει υπόνοιαν εις έν εκ των δύο τούτων, ή ότι μικρόν νομίζει, το οποίον τους εμπιστεύεται, ή ότι αποδίδει εις την εκλογήν του την δύναμιν του μεταμορφώνει τας ψυχάς και καταστένειν συνετόν, έμφρονα και ήρωα τον γέροντα δούλον, ή τον κουφόν νέον.

Τούτο ήθελεν είσθαι ανόητος οίησις, είπεν ο Τιβέριος· αλλ' είναι εις την πολιτείαν μυρία χρέη, τα οποία όλοι οι άνθρωποι δύνανται να εκπληρώσιν. Ουδέν, είπεν ο Βελισάριος, το οποίον να μη απαιτή, αν όχι επιτήδειον, τουλάχιστον χρηστόν άνδρα, η δε εύνοια αναζητεί τόσον ολίγον τον ένα, όσον και τον άλλον. Και όχι μόνον τους παραμελεί, αλλά και τους ρίπτει εις αθυμίαν, και διά τούτο αφανίζει σύρριζα τα προτερήματα και τας αρετάς. Η άμιλλα προξενεί ζωήν, η δε εύνοια, θάνατον. Η πολιτεία, όπου επικρατεί αύτη, ομοιάζει τας ερήμους πεδιάδας, όπου αυτομάτως τινά ωφέλιμα φυτά συμπνίγονται από βάτους. Αλλά με τούτο δεν λέγω ικανά· διότι εδώ τας μεν βάτους καλλιεργούσι, τα δε ιαματικά φυτά εκρίζουν και καταπατούν.

Υποθέτεις, είπεν ο Τιβέριος, ότι η εύνοια δεν είναι ποτέ δικαία, και δεν κάμνει ποτέ καλός εκλογάς. Σπανιώτατα, είπεν ο Βελισάριος, και αι διά κλήρου γινόμεναι αρχαιρεσίαι απατώσι πολύ ολιγώτερον. Η έννοια προσκολλάται εις τον θηρεύοντα μόνον αυτήν, η δε αξία δεν καταδέχεται να την ζητή. Είναι λοιπόν βέβαιον, ότι λησμονεί τον ωφέλιμον άνδρα, τον αμελούντα αυτήν, και προτιμά βεβαίως τον φιλόδοξον, τον θηρεύοντα αυτήν. Ποίαν δε πλησίασεν ο σοφός, ή ο ήρωας ημπορεί προς αυτήν να έχη; Είναι ικανός να υποφέρη τους εξευτελισμούς, τους οποίους απαιτεί από τους δούλους του ο ευνοών; Η άκαμπτός του ψυχή θέλει υποταχθή

εις τας μηχανουργίας της αυλής; Εάν διά το γένος του ήναι πλησίον του ηγεμόνος, και εις τον κύκλον των ευνοουμένων, οποίας δολιότηας ήθελεν εφεύρει η ειλικρίνειά του, η ακεραιότης και η χρηστότης του; Ούτος τάχα απατά και κολακεύει καλήτερον; μελετά επιμελέστερον τας κλίσεις και τας απεχθείας του δεσπότη; ηξεύρει να προσποιήται και να υποκρίνεται επιδεξιότερα; να σιωπά και να μεταμορφώνη ό,τι προσκρούει, να λέγη ό,τι μόνον αρέσκει; Ημπορεί τις χίλια προς έν να θέση ενέχυρον, ότι ο ευνοούμενος υπό του ηγεμόνος αναξίως ευνοείται. Ο ευνοούμενος υπό ειδήμονος, δικαίου και σοφού ηγεμόνος, είπεν ο αυτοκράτωρ, είναι πάντοτε ανήρ χρηστός.

Ο ειδήμων, ο δίκαιος, ο σοφός ηγεμών, είπεν ο Βελισάριος, δεν έχει κανένα υπό την εύνοιάν του. Είναι άξιος να έχη φίλους, και έχει· η εύνοιά του δεν κάμνει τίποτε προς χάριν των. Ούτοι δε ήθελαν ερυθριάσει, λαμβάνοντες παρ' αυτής τι. Ο Τραϊανός είχε τον Λογγίνον άξιον φίλον, οποίος ποτέ ίσως δεν υπήρξεν. Ο φίλος ούτος ηχημαλωτίσθη από τους Δάκας. Ο βασιλεύς αυτών εμήνυσεν εις τον αυτοκράτορα, ότι, αν δεν ήθελε δεχθή την οποίαν τον επρόβαλαν ειρήνην, ήθελε θανατώσει τον αιχμάλωτόν του. Ηξεύρεις, οποία ήτο του Τραϊανού η απόκρισις; Έκαμεν εις τον Λογγίνον την τιμήν να εκφωνήση δι' αυτόν ό,τι ο Ρήγουλος είχε εκφωνήσει δι' εαυτόν. Ιδού άνδρες, οποίους θέλω· το να ήναι δέ τις τοιούτου ηγεμόνος φίλος είναι ένδοξον. Ούτως ο Λογγίνος έπτε το κώνειον τάχιστα, διά να μη αφήση τον αυτοκράτορα να κινηθή εις οίκτον.

Με καταθλίβεις, είπεν ο Τιβέριος. Ναι, αισθάνομαι, ότι, όταν το κοινόν συμφέρον κινδυνεύη, δεν συγχωρεί τίποτε εις την εύνοιαν του ηγεμόνος. Ημπορεί ενίοτε να έχη προτιμήσεις ίδιας, αφορώσας μόνον το συμφέρον.

Καμμίαν δεν ημπορεί να δείξη, είπεν ο Βελισάριος, εις την οποίαν να μη ενέχεται και το συμφέρον της πολιτείας. Τίποτε δεν εξέρχεται εξ αυτού χωρίς συμφέρον. Και χρεωστέι να ηξεύρη ως και αυτάς της υποδοχής του τας φιλοφροσύνας να διανέμη. Νομίζουν τινές, ότι η εύνοια είναι μικρόν κακόν εις τα μικρά πράγματα· αλλ' η ελευθερία του διανέμει χάριτας· έχει τόσα θέλητρα, και η έξις αυτού είναι τόσον ηδεία, ώστε δεν κρατείται πλέον ο άνθρωπος, αφού γίνη έκδοτος εις τούτο. Ο κύκλος της ευνοίας εκτείνεται, η ελπίς του να προχωρήσωμεν δίδει χώραν εις μηχανουργίας· του δε προχώματος τούτου διασπασθέντος άπαξ, αφαιρείται το μέσον, το οποίον η ψυχή του ηγεμόνος αντιτάσσει εις την ώθησιν των παθών και συμφερόντων της αυλής του; Το πρόχωμα τούτο, αγαπητέ μου Τιβέριε, το

οποῖον δεν πρέπει να διαπερά η σκευωρία, είναι η επιθυμία του καλού. Ο ηγεμών, ο ἔχων εις την εκλογήν των ανθρώπων κανόνα μόνον την επιείκειαν, δεν αφήνει ελπίδα εις ουδέν άλλο, ειμή την αξίαν. Αι αρεταί, τα προτερήματα, αι υπηρεσίαι, είναι τα μόνα δεκτά εις αυτόν προνόμια· και ὅποιος ποθεί τιμάς είναι ηναγκασμένος να γίνη άξιος τούτων. Τότε η σκευωρία αθυμήσασα παραχωρεί τον τόπον αυτής εις την άμιλλαν· η δε τρομερά προσδοκία αθεραπεύτου δυσαρρεσκείας απαγορεύει εις τους φιλοδόξους τας μηχανάς και τους δόλους. Αλλ' επί του ηγεμόνος, ὅστις αποφασίζει κινούμενος από προσωπικάς κλίσεις, ἕκαστος ἔχει το δίκαιον να ζητή ὅλα, επιτυγχάνει δε ὅστις ηξεύρει καλύτερα να κλέπτη την εὐνοϊάν του, να ελκύη προς το μέρος του τους δούλους των δούλων του, και κατ' ὀλίγον να υψωθή ἔρπων. Ο επιδέξιος και γόης προχωρεί· ο δε επαιρόμενος εις την αρετήν του ανήρ απομακρύνεται και μένει εις λήθην. Εάν υπηρεσία τις αξιόλογος τον καταστένη επίσημον μεταξύ του πλήθους, εάν η ανάγκη, την οποίαν ἔχουν απ' αυτόν, κάμη να τον μεταχειρισθῶσι κατ' αξίαν, ὅλαι αι φατρίαι, εκ των οποίων καμμία δεν είναι ιδική του, συνομνύουν προς αφανισμόν του· και είναι ηναγκασμένος, ἢ να ταπεινωθή, αντιτάσσων ραδιουργίαν, ἢ να παραδοθή χωρίς υπεράσπισιν εις των φθονερών την μανίαν. Όταν η αυλή ἦναι πολυπράγμων, είναι χάος παθῶν, και νομίζω, ὅτι ουδέ αυτή η σοφία δύναται να διακρίνη εις αυτό την αλήθειαν. Το κοινόν ὄφελος δεν είναι πλέον τίποτε· η προσωποληψία αποφασίζει και τον ψόγον και τον ἔπαινον. Ο δε ηγεμών, ο υπό του ψεύδους κατακρατούμενος, βεβαρυμένος από την αμφιβολίαν και την δυσπιστίαν, δεν εξέρχεται πολλάκις δι' άλλο από την απορίαν, ειμή διά να πέση εις την πλάνην. Δια τι να μη πιστεύη τας πράξεις των; υπέλαβεν ο Τιβέριος· αὐται ομιλοῦν μεγαλοφώνως.

Αι πράξεις, εἶπεν ο γέρων, και αὐταί αι πράξεις αλλοιοῦνται και ἀλλάσσουν μορφήν, ἀλλάττουσαι αὐτόπτας μάρτυρας. Κατά την ἔκβασιν κρίνονται αι επιχειρήσεις. Αλλά ποσάκις αι ἀνόητοι επιχειρήσεις ἔλαβαν καλήν ἔκβασιν, αι δε φρόνιμοι κακήν; Ο ἄνθρωπος είναι ἐνίοτε πλέον ευτυχής παρά σοφός, ἄλλοτε δε πλέον σοφός παρ' ευτυχής· και εις αυτήν και εις την ἄλλην τύχην, είναι πολύ δύσκολον να εκτιμήση τις τους ανθρώπους, προ πάντων δε ηγεμών παραδεδομένος εις την γνώμην της αυλής του.

Ο Ιουστινιανός εις το γήρας του είναι ἀπόδειξις τούτου, εἶπεν ο αυτοκράτωρ· ηπατήθη σκληρώς.

Αι! ποίος ηξεύρει καλύτερα από εμέ, είπε ο Βελισάριος, πόσον οι ψευδείς φίλοι του κατεχράσθησαν την εύνοιάν του, και όλα, όσα η διαβολή έκαμε διά να τον απατήση! Υπ' αυτής ο Ναρσής επέμφθη εις Ιταλίαν, διά να διακόψη τας σειράς των νικών μου. Ο αυτοκράτωρ δεν είχε σκοπόν ν' αντιτάξη εις εμέ ανταγωνιστήν τον ταμίαν του. Αλλ' ο Ναρσής είχε τους ιδικούς του εις την αυλήν, απέκτησεν ιδικούς του εις το στράτευμα. Η διχόνοια εισεχώρησεν εις αυτό· και απωλέσθησαν τα Μεδιόλανα, το προπύργιον της Ιταλίας. Ο Ναρσής ανεκλήθη· δεν ήτον όμως πλέον καιρός. Τα Μεδιόλανα εκυριεύθησαν, ο λαός όλος εσφάγη, και η Λιγυρία απεσπάσθη από την εξουσίαν των όπλων μας. Χαίρω, ότι ο Ναρσής εύρε χάριν παρά τω αυτοκράτορι. Χρεωστούμεν δε εις την παράλυσιν της πειθαρχίας την σωτηρίαν της ζωής τούτου του μεγάλου ανδρός. Αλλ' επί της δημοκρατίας ο Ναρσής ήθελε καταδικασθή εις θάνατον διά το έγκλημά του, ότι απεχώρισεν απ' εμέ μέρος του στρατού μου, και ότι με παρήκουσεν. Ανεκλήθην και εγώ, και, διά να στρατηγώσιν αντ' εμού, νέα τις μηχανορραφία ενήργησε να εκλεχθώσιν ένδεκα στρατηγοί, όλοι φθονούντες αλλήλους, οίτινες διαφωνούντες ενικήθησαν. Εξ αιτίας τούτου απωλέσαμεν ολόκληρον την Ιταλίαν. Αλλ' αποστέλλομαι πάλιν εκεί, χωρίς όμως στράτευμα. Διατρέχω την Θράκην και την Ιλλυρίαν προς στρατολογίαν· συλλέγω μόλις ολίγους, και αυτούς γυμνούς. Φθάνω εις Ιταλίαν με τους αθλίους τούτους χωρίς ίππους, χωρίς όπλα, χωρίς ζωοτροφίας. Τι ηδυνάμην να κάμω εις την κατάστασιν ταύτην; Εδυσκολεύθην μεγάλως να σώσω την Ρώμην. Εν τοσοούτω οι εχθροί μου εθριάμβευαν εις την αυλήν, και έλεγαν προς αλλήλους, «όλα υπάγουν καλά, διότι εκείνος είναι εις τα λοίσθια, και μέλλομεν να τον ιδώμεν πεσόντα.» Δεν έβλεπαν εις τα κοινά πράγματα άλλον παρά εμέ, και ήσαν ευχαριστημένοι, αν μόνον η απώλειά των εδύνατο να επιφέρη την ιδικήν μου. Εζητούσα στρατεύματα, και εστάλη η ανάκλησίς μου· διάδοχόν μου δε έστειλαν τον Ναρσήν στρατηγούντα ισχυρόν στράτευμα. Ο Ναρσής εδικαίωσε την εκλογήν του· και ήτον ίσως ευτυχία ο αντ' εμού διορισμός αυτού. Αλλά, διά να με βλάψωσιν, έπρεπε να βλάψωσι την ευτυχίαν των όπλων μου· και ηγόραζον την απώλειάν μου με ζημίαν του κράτους. Ιδού τι η ραδιουργία έχει τώνοντι ολέθριον. Προς ανύψωσιν ή απώλειαν ενός θυσιάζει στράτευμα, έν κράτος, αν η χρεία το καλέση.

Αι! με διδάσκεις, ανεβόησεν ο Ιουστινιανός, όλα, όσα έγιναν προς αμαύρωσιν της δόξης σου. Οποία του αυτοκράτορος αδυναμία, ώστε να πιστεύση περί σου τους εχθρούς σου! Γείτον, τον είπε ο Βελισάριος, δεν ηξεύρεις, πόσον η του βλάπτειν τέχνη είναι λεπτουργημένη εις την αυλήν·

πόσον η σκευωρία είναι επίμονος, δραστηρία, επιδεξία, καταπειστική. Προσέχει καλώς μη προσκρούση εις την γνώμην του ηγεμόνος, ή την θέλησίν του, την κλονίζει κατ' ολίγον, και, ως το διά του προχώματος διηθούν ύδωρ, την υποσκάπτει ανεπαισθήτως, και τέλος την ανατρέπει. Έχει τόσον περισσοτέραν υπεροχήν, όσον ο καταπολεμούμενος απ' αυτήν χρηστός ανήρ είναι ανύποπτος και απροφύλακτος, και έχων υπέρ αυτού τας πράξεις του, τας οποίας παραμορφόνουν, και την φήμην, της οποίας η φωνή συμπνίγεται εις τας πύλας των ανακτόρων. Εκεί ο φθόνος ομιλεί· και ουαί εις τον απόντα άνθρωπον τον οποίον απεφάσισε να καταλύση! Δεν είναι δυνατόν, ώστε εις τας ευτυχίας να μη εδοκίμασε και αποτυχίας, ευθύς κατηγορείται δι' αυτάς, και ότε μάλιστα πράττει το κάλλιστον, ονειδίζεται, ότι δεν έπραξε καλήτερα· άλλος πάσχει χειρότερον, χάνει τα προτερήματά του. Εξ ενός μέρους το κακόν αυξάνει, εκ του άλλου το καλόν σμικρύνεται, και, του όλου ισοσταθμιζομένου, ο χρησιμώτατος άνθρωπος γίνεται επικίνδυνος. Αλλά μεγαλύτερον παρά την πτώσιν του κακόν είναι η ύψωσις εκείνου, τον οποίον η διαβολή θέτει εις τον τόπον του, και ο οποίος κοινώς δεν είναι άξιος ταύτης. Τοιαύτην εντύπωσιν κάμνει το παράδειγμα αδίκου δυστυχίας και αναξίας ευημερίας. Εκ τούτου η ελάττωσις του όλου, η λήθη των καθηκόντων, η ευτολμία της αισχύνης, η προπέτεια του πταίσματος, και όλα αι υπό της ακολασίας συγχωρημένα καταχρήσεις. Τοιαύτη είναι η της ευνοίας βασιλεία. Κρίνε, πόσον μέλλει αυτή να ταχύνη της αυτοκρατορίας την πτώσιν. Αναμφιβόλως. Ω! τούτο είναι εις τον ηγεμόνα ολεθρία αδυναμία, είπεν ο αυτοκράτωρ· αλλ' ίσως συγχωρητέα εις γέροντα απαυδήσαντα να βλέπη εαυτόν τριάκοντα έτη παλαιόντα ματαίως κατά της ειμαρμένης, και, ότι μ' όλους τους αγώνας του το πλοίον του κράτους συντριφθέν υπό των τρικυμιών, μέλλει ευθύς να καταποντισθή. Διότι τέλος πάντων ας μη ελπίζωμεν· αυτή εκείνη η μεγαλειότης και η διάρκεια της αυτοκρατορίας είναι αι αιτίαι της καταστροφής της. Εδέχθη τον νόμον, τον οποίον προ αυτής η απέραντος αυτοκρατορία του Βήλου και η του Κύρου εδέχθη· ως εκείνοι ήκμασε· μέλλει να παρακμάση ως εκείνοι.

Δεν έχω πίστιν, είπεν ο Βελισάριος, εις την ειμαρμένην τούτων των μεταβολών. Με τούτο μεταβάλλεται εις σύστημα η αθυμία, και στενάζω βλέπων, ότι περιεπέσαμεν εις αυτήν. Όλα απολύονται, και αι πολιτείαι αυταί, το ηξεύρω, δεν πιστεύω όμως ποσώς, ότι η φύσις εχάραξε τον κύκλον της υπάρξεώς των.

Είναι ηλικία, καθ' ήν ο άνθρωπος είναι ηναγκασμένος ν' απαρνηθή την

ζωήν και ν' αποφασίση ν' αποθάνη· δεν υπάρχει όμως καιρός, εις τον οποίον να ήναι συγχωρημένον να παραιτηθή τις την σωτηρίαν του βασιλείου. Η πολιτεία αναμφιβόλως είναι υποκειμένη εις σπασμούς κλονούντας αυτήν, εις ασθένειαν, ήτις την φθείρει, εις προσβολάς, αι οποίαι από την χαράν την ρίπτουσιν εις την βαρυθυμίαν. Η εργασία φθείρει τα ελατήριά της, η ανάπαυσις τα παραλύει, η διχόνοια τα συντρίβει· αλλά κανέν από τα δεινά τούτων δεν είναι θανατηφόρον. Εφάνησαν έθνη εγερθέντα από τας τρομερωτάτας πτώσεις, αναλαβόντα από την πλέον απηλπισμένην κατάστασιν, και, μετά τας βιαιοτάτας πολιτικής νόσου κρίσεις, επανορθωθέντα με περισσοτέραν δύναμιν και ευρωστίαν παρά ποτέ. Όθεν η παρακμή των δεν είναι προσδιωρισμένη, ως εις ημάς η της ηλικίας παρακμή. Το γήρας αυτών είναι ανύπαρκτον πλάσμα, η δε ελπίς η βοηθούσα την ευψυχίαν ημπορεί να εκταθή, όσον μακράν θέλει τις. Η αυτοκρατορία αύτη είναι ασθενής, ή μάλλον εκνευρισμένη· αλλά το αντιφάρμακον και η νόσος είναι εις την φύσιν των πραγμάτων· ημείς δε πρέπει να το ζητήσωμεν εις αυτήν. Λοιπόν, είπεν ο αυτοκράτωρ, καταδέξου να κάμης με ημάς την παραμυθητικήν ταύτην έρευναν και, πριν φθάσωμεν εις την θεραπείαν, ας εξετάσωμεν τας αρχάς της νόσου. Πολλά καλά, είπεν ο Βελισάριος. Τούτο θέλει είσθαι πολλάκις της συνομιλίας μας η υπόθεσις.

Κεφάλαιον ΙΑ'.

Ο Ιουστινιανός υπεράλλοτε ανυπόμονος να ιδή πάλιν τον Βελισάριον, ήλθε την ακόλουθον ημέραν, διά να τον αναγκάση να διαρρήξη το κάλυμμα, το οποίον τόσον καιρόν εκάλυπτε τα δεινά της αυτοκρατορίας. Ο Βελισάριος δεν ανέτρεξεν ανώτερον της εποχής του Κωνσταντίνου. Οποία ζημία είπεν, ο με τόσην σταθερότητα, τόλμην και δραστηριότητα μεγαλοφυέστατος ανήρ απέτυχεν εις τους σκοπούς του, και εμεταχειρίσθη πλειοτέρους αγώνας εις το ν' ανατρέψη την αυτοκρατορίαν παρ' όσας εχρειάζετο εις το να ανακαινίση την λαμπρότητά της! Οι νέοι του θεσμοί είναι αριστούργημα νοός. Οι Πραιτωριανοί καταλυθέντες, οι παίδες των πτωχών υιοθετηθέντες από την πολιτείαν (4), η εξουσία του επάρχου διαιρεθείσα και περισταλθείσα, οι απόμαχοι στρατιώται κατατεθέντες κύριοι και φύλακες των συνόρων, όλα ταύτα είναι έμφρονα και μεγάλα. Διατί δεν περιωρίζετο εις τόσον απλά μέσα; Δεν ησθάνθη, ή

δεν ήθελε να αισθανθή, ότι, μεταθέτων την καθέδραν της αυτοκρατορίας, εκλόνιζε και φυσικώς και ηθικώς τα στερεώτατα αυτής θεμέλια. Ματαίως ηθέλησε να ήναι η πόλις του δευτέρα Ρώμη, εγύμνωσε την παλαιάν από τα πλουσιώτερα της καλλωπίσματα προς στολισμόν της νέας. Τούτο ωμοίαζε θεατρικήν υπόκρισιν και θέαμα μάταιον και ολιγοχρόνιον.

Παράξενα λέγεις, υπέλαβεν ο Τιβέριος, και η μητρόπολις του κόσμου μ' φαίνεται πολύ αξιώτερον, πολύ αρμοδιώτερον κειμένη επί του Βοσπόρου, εν τω μέσω δύο θαλασσών και μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, παρά εις το μεσόγειον της Ιταλίας, παρά το χείλος του ρύακος του μόλις από λέμβους πλωτού.

Ο Κωνσταντίνος εστοχάσθη ως συ, είπεν ο Βελισάριος, και ηπατήθη. Η επικράτεια, η ηναγκασμένη να διασκορπίζη τας δυνάμεις της έξω, χρεωστεί εις το εσωτερικόν ευκόλως να κυβερνάται, να περιστέλλεται και να προστατεύεται. Τοιούτον ήτο της Ιταλίας το προτέρημα. Η φύσις αυτή φαίνεται, ότι κατέστησεν αυτήν καθέδραν των κοσμοκρατόρων. Τα όρη και αι θάλασσαι, τα περικαλύπτοντα αυτήν, την προφυλάττουν ολιγοδαπάνως από τας προσβολάς των γειτόνων των. Και η Ρώμη, προς ασφάλειάν της, μόνον τας Άλπεις είχε να φυλάττη. Εάν εχθρός ισχυρός και τολμηρός υπερέβαινε τούτους τους φραγμούς, τα Απεννίνα ήθελαν κατασταθή καταφύγιον των Ρωμαίων, και προτείχισμα του ημίσεος της Ιταλίας. Εκεί ο Κάμιλλος ενίκησε τους Γαλάτας, και εις αυτόν τον ίδιον τόπον ο Ναρσής ενίκησε τον Τοτίλαν τόσον λαμπράν νίκην.

Εδώ ημείς έχομεν σταθεράν και αμετάβλητον στάσιν. Το ελατήριον της κυβερνήσεως είναι υποκείμενον εις την προσβολήν όλων των ατυχημάτων. Ερώτησε τους Σκύθας, τους Σαρμάτας, τους Σλάβους, αν ο Έβρος, ο Δούναβις, ο Τάναϊς είναι φραγμός, προξενούντες εις αυτούς φόβον. Το Βυζάντιον είναι το μόνον κατ' αυτών καταφύγιόν μας. Ό,τι δε περισσότερο με λυπεί, δεν είναι τα αδύνατα τείχη του. Εις την Ρώμην οι εσωτερικώς επικρατούντες νόμοι εδύναντο να εκτείνωσι κατ' ολίγον την επιμέλειαν και ενέργειάν των από το μέσον της πολιτείας έως εις τας εσχατίας. Η Ιταλία ήτο υπό τους οφθαλμούς και τας διευθυνούσας χείρας των. Ούτοι ερρύθμιζον τα κοινά ήθη, τα δε ήθη ανταπέδιδον εις αυτούς πιστούς διανομείς. Εδώ έχομεν τους αυτούς νόμους· αλλ' όλα είναι μεμακρυσμένα, τίποτε δεν είναι σύμφωνον, τίποτε δεν είναι αρμονικόν. Η εθνική γνώμη δεν είναι ευσταθής. Η πατρίς ουδέ όνομα έχει. Η Ιταλία εγέννα άνδρας πνέοντας εκ γενετής φιλοπατρίαν και αυξάνοντας εις το

πεδίοι του Άρεως. Εδώ ποία είναι η κοιτίς, ποίον το διδασκαλείον των πολεμικών. Οι Δαλματοί, οι Ιλλυριοί, οι Θράκες, είναι ξένοι δι' υμάς, καθώς και οι Νομάδες και οι Αιθίοπες. Κανέν κοινόν συμφέρον δεν τους συνδέει, καμμία δοξασία πολιτική και συστηματική δεν τους διεγείρει, ουδέ τους κινεί εις ενέργειαν. Ενθυμηθείτε, ότι είσθε Ρωμαίοι, έλεγεν εις τους στρατιώτας του στρατηγός τις της αρχαίας Ρώμης, και αύτη η δημηγορία τους κατέστενεν ακαμάτους εις τους κόπους και ατρομήτους εις τας μάχας. Τώρα δε τι θέλομεν ειπέι εις τα στρατεύματά μας, διά να τα εμπνεώσωμεν ευτολμίαν· Ενθυμήθητε, ότι είσθε Αρμένιοι, Νομάδες, ή Δαλματοί; Η επικράτεια δεν είναι έν σώμα· τούτο είναι η αρχή της αδυναμίας της· και δεν εσυλλογίσθησαν, ότι εχρειάζοντο αιώνες, διά ν' αποκασταθή εις αυτήν η ενότης εκείνη, η οποία ονομάζεται πατρίς, και ήτις είναι αποτέλεσμα ανεπαίσθητον και βραδύ της έξεως και της κοινής γνώμης. Ο Κωνσταντίνος εστόλισε την πόλιν του με τα αγάλματα των ηρώων της Ρώμης· μάταιον στρατήγημα· φευ! αι εικόνες αύται ήσαν έμψυχοι εις το Καπιτώλιον· αλλ' η ψυχή η ζωογονούσα αυτάς δεν επέβη τα πλοία μας· αυτά διεκόμισαν μόνον μάρμαρα. Οι Παύλοι Αιμίλιοι, οι Σκηπίωνες, οι Κάτωνες είναι εις ημάς άλαλοι· το Βυζάντιον είναι εις αυτούς ξένον. Αλλ' εις την Ρώμην ούτοι ωμίλουν προς τον λαόν, ο δε λαός τους ενόει.

Δεν βλέπω, είπεν ο Ιουστινιανός, αν εις την Ρώμην η αυτοκρατορία ήτον ησυχωτέρα και ευτυχεστέρα προ πολλού. Ο λαός εξευτελίσθη εκεί, η Γερουσία έτι περισσότερον. Η αυτοκρατορία είναι αδύνατος και δυστυχής πανταχού, είπεν ο Βελισάριος, όταν ήναι εις χείρας κακάς. Αλλ' εις την Ρώμην δεν εχρειάζετο άλλο, ειμή καλή βασιλεία προς μεταρρύθμισιν των πραγμάτων. Παρατήρησε, από ποίαν ταπεινώσιν ανηγέρθη πολιτεία επί Αδριανού, και εις πόσην δόξαν και μεγαλοπρέπειαν έφθασεν επί Μάρκου Αυρηλίου. Η Ρωμαϊκή αρετή εξέλειπε χωρίς να σβεσθή. Ο άξιος να την αναζωπυρήση ηγεμών εύρισκε τον βλαστόν αυτής εις τας ψυχάς. Ο βλαστός ούτος απωλέσθη εις το Βυζάντιον, και πρέπει να σπαρθή πάλιν· τούτο δε μέλλει να ήναι το μέγα έργον βασιλείας δικαίας κ' επιεικούς. Χωρίς το τερατούργημα τούτο τα πάντα αφανίζονται. Και αι πρόοδοι αυταί των όπλων μας είναι καταστροφή της πολιτείας. Η αυτοκρατορία έχει καθ' εαυτής εκατόν εχθρούς, έχοντας ένα και μόνον εχθρόν. Ελπίζουν να τας αφανίσωσι, και εκείνοι αναγεννώνται, διαδέχονται αλλήλους, και διά ταχέων περισπασμών λαμβάνουσι παρ' αυτών καιρόν ν' ανεγείρωνται. Εντοσούτω ο κοινός εχθρός των αδυνατεί, στασιάζων· αι καταδρομαί του τον καταστρέφουν, οι κόποι του τον αφανίζουν· αι νίκαι του αυταί είναι εις

αυτόν πληγαί, αίτινες δεν έχουν καιρόν να κλείσουν, και, μετ' ανηκούστους αγώνας προς στερέωσιν της δυνάμεώς του, μία μόνη ημέρα κλονεί και ανατρέπει τας ευτυχεστάτας πολυετείς πράξεις. Ποσάκις επί την βασιλείας ταύτης αι σημαίαι μας διέπτησαν από τον Τίβεριν εις τον Ευφράτην, από τον Ευφράτην εις τον Δούναβιν; Όλοι δε οι αγώνες των στρατευσάντων υπό τον Μούνδον, Γερμανόν, Σολομώντα, Ναρσήν και εμέ, αν τολμώ να ονομάσω εμαυτόν, όλοι ούτοι κατήντησαν να μας φέρωσι την επιταχθείσαν ειρήνην.

Τούτο είναι επάναγκες, είπεν ο αυτοκράτωρ, επειδή ο πόλεμος μας καταπιέζει. Τρόπος αποφυγής του πολέμου, είπεν ο γέρων, δεν είναι η αγορά της ειρήνης, Οι βάρβαροι της άρκτου δεν ζητούν άλλο παρά λείαν, και, όσον φαίνεται μάλλον ευάλωτος, τόσο μάλλον είναι βέβαιοι, ότι θέλουσι την αρπάξει. Οι Πέρσαι ουδέν αξιολογώτερον έχουσιν, ειμή, ερχόμενοι ένοπλοι κατ' έτος, να λεηλατώσι τας εις την Ασίαν επαρχίας μας. Και τους αποπέμπουσι με χρυσίον! Οποίος τρόπος απομακρύνσεως αυτών, η προσφορά δολώματος, το οποίον τους ελκύει! Αυτά ταύτα τα λύτρα της ειρήνης γίνονται τροφή του πολέμου. Οι δε αυτοκράτορές μας, εξασθενούντες τους υπηκόους των δεν κάμνουν άλλο, παρά καταστένουσι τους εχθρούς των απληστοτέρους και ισχυροτέρους.

Με λυπείς, είπε ο Ιουστινιανός. Ποίον λοιπόν φραγμόν θέλεις ν' αντιτάξωσιν εις αυτούς; Καλά στρατεύματα, είπε ο Βελισάριος, και εξαιρέτως ευτυχείς υπηκόους. Όταν οι βάρβαροι διασπείρωνται εις τας επαρχίας μας, διά λείαν μόνον το κάμνουν. Ολίγον τους μέλει, ότι αφίνουσι, μετά την αναχώρησίν των, την ερήμωσιν και το μίσος, αρκεί μόνον ν' αφήσωσι τον τρόπον. Δεν είναι το αυτό εις αυτοκρατορίαν θέλουσαν να φυλάξη ό,τι έχει· αν δεν κάμνη ν' αγαπάται η δυναστεία της, πρέπει να την παραιτήση. Η επί του φόβου θεμελιουμένη εξουσία εξασθενεί και χάνεται εις την μεγάλην έκτασιν. Είναι αδύνατον να βασιλεύη τις διά της βίας από τον Τάυρον μέχρι των Άλπεων, από του Καυκάσου έως εις τους πρόποδας του Άτλαντος. Τώντι, τι διάφορον εις τους δυστυχείς, των οποίων εκπιέζουσι τον ιδρώτα, να έχωσι τυράννους τους Ρωμαίους, ή τους Πέρσας; Κακώς υπερασπίζονται την εξουσίαν, υπό της οποίας αυτοί οι ίδιοι καταθλίβονται· και αν δεν τολμούν ν' απαλλαχθώσι απ' αυτήν, τουλάχιστον αφίνονται εις άλλους να τους ελευθερώσουν. Η φιλανθρωπία, η ευεργεσία, η ευθύτης, η ειλικρίνεια, η άγρυπνος επιμέλεια διά την ευδαιμονίαν των λαών, τους οποίους υπέταξαν, ταύτα τους προσκολλούν εις ημάς. Τότε η καρδιά της πολιτείας είναι πανταχού, και εις πάσαν επαρχίαν συρρέει η δραστηριότης, η δύναμις και ισχύς.

Θέλω σε ομιλεί συχνάκις περί εμαυτού, νεανίσκε, επρόσθεσε, και με δίδεις το δικαίωμα, συμβουλευόμενος την πείραν μου. Όταν εστράτευσα εις την Αφρικήν, ήρχισα να περιποιώμαι ταύτας τας χώρας ως πατρίδα μου. Η πειθαρχία συσταθείσα εις το στράτευμά μου έφερεν αυτού την αφθονίαν, και εντός ολίγου μ' ευχαρίστησιν είδον τους πέριξ λαούς, έχοντας το στρατόπεδόν μου ως καταφύγιον, και συμπαρατασσομένους με τους στρατιώτας μου.

Την ημέραν, καθ' ήν εισήλθον εις Καρχηδόνα, στρατηγός τροπαιούχου στρατού, δεν ηκούσθη ουδείς γογγυσμός· ούτε η εργασία, ούτε η ησυχία των πολιτών εταράχθη· βλέπων το εμπόριον και την βιομηχανίαν ενεργούμενα, ενόμιζέ τις, ότι ήτο εις το μέσον εντελούς ειρήνης, ώστε από εμέ εκρέματο να βασιλεύσω, εις λαόν καλούντα με πατέρα του. Παρομοίως και εις την Ιταλίαν είδον τους εγχωρίους ερχομένους παμπληθεί και ενουμένους με ημάς, και τους Γότθους εις Ραβένναν ικετεύοντας τον νικητήν να γίνη βασιλεύς των. Τοιαύτη είναι της επιεικειάς η δύναμις. Και μη νομίσης, ότι μεγαλαυχώ διά τούτο· ηκολούθησα μόνον,

όσα μ' edίδασκον οι βάρβαροι. Ναι, οι βάρβαροι έχουσιν, ως ημείς, Μάρκον Αυρήλιον και Τίτον. Ο Θεοδώρικος και ο Τοτίλλας έγιναν άξιοι της αγάπης του κόσμου. Ω πόλεις της Ιταλίας! ανεβόησεν ο γέρων, οποίαν σύγκρισιν των βαρβάρων εκάμετε προς ημάς! Είδον εις Νεάπολιν σφαζομένους έμπροσθεν των οφθαλμών μου τας γυναίκας, τα βρέφη, τους γέροντας. Έτρεχα, απέσπων τα αθώα ταύτα θύματα από τας χείρας των στρατιωτών μου· αλλ' ήμην μόνος· αι φωναί μου δεν εισηκούοντο· όσοι δε έπρεπε να με βοηθήσωσι ενησχολούντο εις τας διαρπαγάς. Αύτη εκείνη η πόλις εκυριεύθη από τον γενναίον Τοτίλαν! Ευτυχής ηγεμών! ενδόξως ευτύχησε να την σώση από την μανίαν των στρατιωτών του. Και η εν αυτή διαγωγή του ήτο φιλοστόργου πατρός εις το μέσον της οικογενείας του. Δεν υπάρχει εις την ανθρωπότητα κατανυκτικώτερον παρά τας φροντίδας, όσας κατέβαλεν υπέρ της σωτηρίας του λαού εκείνου, όστις είχεν εκουσίως παραδοθή εις αυτόν. Παρομοία ήτο η διαγωγή εις την Ρώμην, εις την Ρώμην εκείνην, όπου οι αρχηγοί μας είχαν προ ολίγου πράξει εις το μέσον φρικτού λιμού, το φοβερώτατον μονοπώλιον. Ιδού πώς οι εχθροί μας ήξευραν να ελκύσωσι προς εαυτούς τας ψυχάς των λαών. Η δικαιοσύνη και η πραότης του μας έβλαψαν περισσότερο παρά η ανδρία των.

Αλλ' ό,τι μεγάλως τους ωφέλησεν ήτον η φιλαργυρία, η σκληρότης, η τυραννία των στρατηγών μας. Μόλις ανεχώρησαν εκ της Ιταλίας αυτοί εκείνοι οι Γότθοι, των οποίων το διάδημα είχα προ ολίγου αποποιηθή, και δυσσαρεστούμενοι από τα κακά εκείνων, οι οποίοι με διεδέχθησαν, απεφάσισαν ν' αποσεισωσι τον ζυγόν. Εκ τούτου προήλθεν η βασιλεία του Τοτίλλα, και αι δυστυχίαι μας εις Ιταλίαν. Αφού ενίκησα τους Βανδάλους εις την Αφρικήν, κατέπεισα τους Αιθίοπας να ζώσιν ειρηνικώς με ημάς. Αλλ' όταν ανεχώρησα, οι περιφανείς λησταί μας, οι άσωτοι και αρπαξίβιοι άνδρες μας, όχιμόνον δεν εφέρθησαν προς αυτούς φιλικώς, αλλ' έπραξαν ανεμποδίστως εις τας πόλεις και τους αγρούς των τα δεινότατα κακά. Οι Αιθίοπες απεφάσισαν να εκδικηθώσιν απηλπισμένοι· και το αίμα μας επλημμύρησεν εις τας επαρχίας μας. Τοιουτοτρόπως η τυραννία παροξύνει την στάσιν, ήτις διασπά όλους τους θεσμούς της ειρήνης.

Τα αυτά είναι και εις το εσωτερικόν· έπαρχοι αμελείς, ανθύπατοι άπληστοι, απόλυτοι και άσπλαχνοι τύραννοι των επαρχιών και των πόλεων. Ταύτα είδα πανταχού. Διά μέσου αυτών τα δημόσια υπουργήματα έγιναν τόσον βαρέα, ώστε, διά να κρατώσιν υπό το βάρος

τους κορυφαίους πολίτας, έπρεπε να τους απαγορεύωσι τα πολεμικά, την ιερατείαν και αυτήν των κτημάτων των την πώλησιν, και, το οποίον ποτέ δεν θέλει τις πιστεύσει, την εθελοδουλείαν. Πώς θέλεις, ώστε υπήκοοι τόσον απανθρώπως βασανιζόμενοι ν' αγαπώσι τον ζυγόν, υπό του οποίου καταπιέζονται; Δύνανται να νομίσωσιν εαυτούς συνδεδεμένους με τόσον σκληρούς τυράννους, ή διά του συμφέροντος, ή διά του καθήκοντος; Εις τον πρώτον γογγυσμόν τον εκ της αθλιότητος και απελπισίας προελθόντα φωνάζουν, αποστασία, απιστία· στέλλουσιν εις τας επαρχίας στρατεύματα, τα οποία τας ερημόνουσι. Θλιβερόν και σκληρόν μέσον του καθυποτάσσειν ανθρώπους διά της ερημώσεως! Και τι να κάμη τις λαόν καταβεβλημένον υπό της ασθένειας; Πρέπει να ήναι ευπειθής και ισχυρός. Θέλει είσθαι και το έν και το άλλο, εάν δεν ήναι αποκαμωμένος από τους υπαλλήλους αυτούς τυράννους, τους καταστένοντας πολλάκις αφόρητον την βασιλείαν δικαίου και πράου ηγεμόνος.

Από τους κατέχοντας την εξουσίαν τούτους εξαρτάται το ν' αγαπάται ή να μισήται αύτη. Όθεν εις αυτούς πρέπει το άγρυπνον και αυστηρόν του ηγεμόνος όμμα να προσηλώνεται. Δεν έχει εχθρούς ούτε επικινδυνότερους, ούτε σκληροτέρους· διότι τον εκθέτουν εις το μίσος του κοινού· τούτο δε είναι ως προς αυτόν το μέγιστον των κακών. Παν ό,τι τους διδάσκει η υπερηφάνεια, η πλεονεξία, η ιδιογνωμοσύνη το ονομάζουν βούλησίν του. Κατά τους λόγους των, δεν κάμνουν άλλο, ειμή να υπακούωσι, κάμνοντες τας καταχρήσεις των. Εξ αιτίας τούτων ο ηγεμών είναι χωρίς να το ηξεύρη η μάστιξ των υπηκόων, τους οποίους αγαπά. Τιβέριε, επρόσθεσεν ο ήρως, εάν κατ' ευτυχίαν ηγεμών τις σε έχη φίλον του, ειπέ τον να μη αφήση χαλαράς ποτέ τας ηνίας της κυβερνήσεως, και όλοι, όσοι υπάλληλοι διαχειρίζουν αυτήν, ας αισθάνωνται τον χαλινόν της δικαιοσύνης του. Διότι όλοι, όσαι καταχρήσεις εις τ' όνομά του γίνωσι, δυσφημούσι την βασιλείαν του, και γίνονται αιτίαι ν' αντανακλώνται επ' αυτού τα δάκρυα του πιεζομένου αδυνάτου· οπότε, αν οι υπήκοοι ηξεύρωσιν, ότι τους προστατεύει και τους εκδικείται, θέλουν προσκλαυθή εις αυτόν, χωρίς να προσκλαίωvται κατ' αυτού. Το δε κοινόν μίσος προσαπτόμενον εις τους αιτίους των δημοσίων δεινών, θέλει αφήσει τον δίκαιον ηγεμόνα κύριον της καρδιάς των υπηκόων του.

Ουδέν λαμπρότερον εις την περί πολιτικών θεωρίων, είπεν ο Ιουστινιανός, παρά τον προσεκτικόν και παρόντα εις όλα τα εις την

επικράτειάν του γινόμενα, ηγεμόνα. Αλλά τα κατά μέρος αυτής είναι αναρίθμητα, και, αν πρέπει ν' ακούη τους γογγυσμούς των υπηκόων του, ας τα εξετάζη, ας τα κρίνη, δεν θέλει ποτέ εξαρκέσει.

Με ταύτα των δυσκολιών τα φάσματα τους τρομάζουν, είπεν ο Βελισάριος, αλλά γίνονται άφαντα εγγύθεν θεωρούμενα. Θέλεις δε ιδεί αύριον, ότι η του κυβερνάν τέχνη είναι ολιγώτερον πολύπλοκος παρ' όσον νομίζεται. Υγιαίνετε, φίλοι μου. Βλέπετε, ότι αφ' εαυτού μου εκτείνομαι μακρύτερα παρ' όσον ήθελα. Την προς το βασιλεύειν μανίαν πάσχουν οι πλειότεροι των ανθρώπων, και ολίγοι είναι, όσοι εις τας ονειροπολήσεις των δεν τέρπονται, ως εγώ, διατάπτοντες την τύχην των πολιτειών. Τούτο είναι παραφροσύνη του χυδαίου, είπεν ο Ιουστινιανός, αλλ' αξιωτάτη του σοφού μελέτη.

Ο αυτοκράτωρ ανεχώρησεν εκπεπληγμένος από όλα, όσα ήδη ήκουσε. Το αυτό εσπέρας δειπνών, άκουσε τους αυλικούς του λέγοντας, ότι ποτέ η αυτοκρατορία δεν ήτον πλέον ακμάζουσα και ευτυχής. Αναμφιβόλως, τους είπεν, η αυτοκρατορία ακμάζει, και σεις κολυμβάτε εις την αφθονίαν· είναι ευτυχής, διότι σεις ζήτε εις την τρυφήν και αργίαν. Εδώ οι υπήκοοι, ως συ, ουδέν λογίζονται, και η αυλή είναι διά σας η αυτοκρατορία. Αι λέξεις αύται τους έκαμαν να κλίνωσιν εις την γην τους οφθαλμούς. Δεν αμφίβαλαν, ότι η μελαγχολία, εις την οποίαν ήτο βυθισμένος ο αυτοκράτωρ, δεν ήτον αποτέλεσμα των μετά του Τιβερίου συνδιαλέξεών του. Ο Τιβέριος, έλεγαν, είναι νέοι ενθουσιών, μαινόμενος υπό φιλανθρωπίας. Τίποτε επικινδυνότερον ενταύθα παρά τον τοιούτου χαρακτήρος άνθρωπον· ας πασχίσωμεν κατ' ανάγκην να τον απομακρύνωμεν.

Κεφάλαιον IB'.

Την επαύριον, ενώ εις την ραδιουργίαν ταύτην ενησχολείτο η αυλή, ο καλός τυφλός και οι δύο ξένοι του ήρχισαν πάλιν την συνομιλίαν των.

Ο ηγεμών, ο θέλων μόνος του να βασιλεύη, τους έλεγε, πρέπει να ηξεύρη να κάμνη όλα απλά. Η πρώτη του φροντίς είναι να γνωρίση καλώς, τι είναι το ωφέλιμον εις τους υπηκόους του, και τι προσμένουσιν ούτοι απ'

αυτόν. Τούτο μόνον είναι σπουδή απέραντος. Είναι απλουστάτη, είπε ο ήρωας, διότι αι χρείαι ενός είναι χρείαι πολλών, και έκαστος ημών γνωρίζει, τι είναι ωφέλιμον εις τον άνθρωπον. Παραδείγματος χάριν, είπε, ερωτών τον νέον, εάν ήτο γεωργός, τι ήθελεν ελπίζει από την αγαθότητα του ηγεμόνος; Να μ' ασφαλίση τους καρπούς του κόπου μου, είπε ούτος, να μ' αφήνη να τους απολαύω, αφού λάβη τον φόρον του, με τα τέκνα και την γυναίκα μου, να υπερασπίζεται την κληρονομίαν μου κατά του δόλου και της δυναστείας. Αυτά είναι όλα! είπε ο Βελισάριος, και έκαστος πολίτης εις το επάγγελμά του, δεν απαιτεί περισσότερα απ' αυτά. Ο ηγεμών δε, εξηκολούθησεν ο γέρων, τι απαιτεί και αυτός από τους υπηκόους του; Την υπακοήν, τον φόρον και τας δυνάμεις προς διατήρησιν των νόμων του. Τούτο είναι έτι απλούν και δίκαιον, είπε ο Βελισάριος. Των δε υπηκόων τα αμοιβαία χρέη ποία είναι; Να ζώσιν ειρηνικώς, να μη βλάπτουν αλλήλους, ν' αφήνωσι εις έκαστον το ίδιον του και να διατηρώσιν εις την συναναστροφήν των την ομόνοιαν και ειλικρίνειαν. Ιδού, φίλε, είπε ο γέρων, εν συντόμω η ευδαιμονία του κόσμου και διά τούτο, βλέπεις καλά, ότι δεν χρειάζεται πολύτομος νομοθεσία. Ήτο ποτε καιρός, ότε οι νόμοι της Ρώμης ήσαν γραμμένοι εις δώδεκα πίνακας· ο καιρός εκείνος ήτο πολύ καλήτερος παρά τούτον. Το δίκαιον δεν είναι άλλο, ειμή η στάθμη του ωφελίμου, και το μέτρον του επιβαίνοντος μέρους εις έκαστον από του κοινού αγαθού. Η δικαιοσύνη μόνον ας παρεδρεύη εις τον μερισμόν τούτον, και ο κώδηξ των δεν θέλει είσθαι ογκώδης.

Ό,τι δε τους καταστένει πολυπλόκους και ογκώδεις, είναι η μικρόλογος φαντασιοκοπία αυθαιρέτου θελήσεως, ταττούσης αντί νόμων τας φαντασίας της, δια των οποίων μεταβάλει το παν κατά πάσαν στιγμήν· ο μικρόψυχος φόβος μήπως δεν δώσωσιν εις την ελευθερίαν πολλούς δεσμούς, προς δέσμευσιν· η ζηλότυπος αλαζονεία του δεσπόζειν, ήτις ποτέ δεν πιστεύει, ότι κάμνει να αισθάνωνται οι άλλοι αρκούντως τα δίκαιά της· η μανία του να θέλουν να διατάσσουν μυρίας λεπτομερείας, αίτινες αφ' εαυτών ικανώς και πολύ καλήτερα διατάσσονται. Επί της βασιλείας ταύτης, έγινε μεγάλη συλλογή διαταγμάτων και ενταλμάτων αναριθμητών· αλλ' αυτή είναι διδασκαλείον των νομικών, και όχι του λαού. Όθεν τον λαόν είναι ο λόγος να διδάξωμεν τα χρέη και τα δικαιώματά του. Καθείς οφείλει να ήναι ο πρώτος του εαυτού του δικαστής· καθείς λοιπόν οφείλει να ηξεύρη, τι είναι διωρισμένον, απηγορευμένον και συγχωρημένον από τον νόμον.

Διά τούτο είναι χρεία νόμων απλών, σαφών, ευλήπτων, ολιγαρίθμων, και ευπροσαρμοστών. Τούτο δε μάλιστα θέλει συντέμει το πολύπλοκον της κυβερνήσεως. Διότι, άμα ο λαός ηξεύρει, τι χρεωστεί, και τι τον χρεωστούν, φρονηματίζεται διά την ασφάλειάν του, και ευχαριστεείται διά την υποταγήν του. Βλέπει το εκ των θυσιών του όφελος, και θεωρών το κοινόν συμφέρον ως ίδιον του, σέβεται την εξουσίαν, ήτις ενεργεί, ώστε να συντρέχη το έν εις το άλλο. Διά τι φαίνεται τόσον συχνά ωργισμένος κατά του ζυγού των νόμων; Διότι η αυστηρότης όλη είναι προς το μέρος των απαγορευόντων νόμων, η δε μαλθακότης και ραθυμία προς το των βοηθούντων αυτόν νόμων και οφειλόντων να τον προστατεύουν. Η απλότης λοιπόν δημοτικού κώδικος ήθελε θεραπεύσει την κατάχρησιν ταύτην. Διότι οι δικασταί, βλέποντες τον λαόν ικανώς ειδήμονα, ώστε να τους κρίνη διά μέσου αυτών εκείνων, και δυνάμενον να επικαλεσθή κατ' αυτών νόμον ακριβή και βέβαιον, δεν ήθελαν τολμήσει να κάμψουν τον κανόνα, ουδέ ν' αλλάξουν την στάθμην κατ' αρέσκειάν των.

Οι καταχρηστικώτεροι νόμοι είναι οι δίδοντες λαβήν εις τα κτήματα. Δεν επιβουλεύονται ούτε την ζωήν ούτε την ελευθερίαν των υπηκόων, αλλ' όταν δένουν τας χείρας αυτών, τούτο βέβαια γίνεται, διά να τους γυμνώσουν. Όστε εκ των μυρίων κακών, όσα κάμνουσιν οι κατέχοντες την εξουσίαν, μόλις υπάρχει έν μόνον, το οποίον δεν είναι έργον της φιλαργυρίας. Εδώ λοιπόν χρεωστεί ο ηγεμών να φέρη τον λύχνον, και, από τούτον αρχόμενος, να παρατηρήση εναργώς την φορολογίαν.

Ενόσω ο φόρος θέλει είσθαι πολυπλασιασμένος, απροσδιόριστος και πολύπλοκος, ως είναι τώρα, η διοίκησίς του, ό,τι και αν κάμη τις, θέλει είναι συγκεχυμένη και απατηλή. Πρέπει λοιπόν να τον κάμουν απλούν. Ο νόμος δε, όστις θέλει τον διδάξει, ας ήναι ακριβής και αμετάθετος· και ο φόρος αυτός, αυτή η ανάγκη της πολιτείας, ας ήναι ίσος, εύκολος, φυσικός, ας ήναι είς, επιβεβλημένος εις κτήματα πραγματικά και ακίνητα, τεταγμένος κατά την τιμήν των, και ο αυτός πανταχού. Ο φόρος, παραδείγματος χάριν, τον οποίον επλήρhone μετά χαράς η ευδαίμων Σικελία προς τους Ρωμαίους, εκείνος, του οποίου η μετριότης έκαμε τον Καίσαρα να λατρεύεται εις τας επαρχίας της Ασίας. Ο δόλος δεν θέλει πλέον δύνασθαι να καταφεύγη εις τον σκοτεινόν λαβύρινθον διαταγμάτων αλόγων και γελοίων (5)· αυτή μάλιστα του δικαίου η σαφήνεια θέλει προσδιορίσει τα όρια αυτού· και παύουσα από το να ήναι απόλυτα, θέλει παύσει από το να ήναι βδελυκτός.

Ηξεύρεις, είπεν ο αυτοκράτωρ, τι αντιτάπτουν εις τους κανόνας σου; Κάμνων τις απλούν, τον φόρον ήθελε τον σμικρύνει. Το ελπίζω, είπεν ο ήρως. Και έπειτα, επρόσθεσεν ο αυτοκράτωρ, εάν ο λαός ευπορή μεγάλως, θέλει είσθαι, λέγουν, αμελής υπερήφανος, ταραχοποιός, δυσμεταχειρίστος. Ω Θεέ! ανεβόησεν ο Βελισάριος, οποίον μέσον μεταχειρίζονται, διά να καταστήσουν ράθυμον τον λαόν, αντί ν' ασφαλίσωσι τους καρπούς των κόπων του! Οποίον μέσον διά να τον καταστήσουν απειθή και στασιώδη, αντί να τον καταστήσωσιν ευτυχέστερον! Φοβούνται, μη γίνη αλαζών.

Αι! ηξεύρω κάλλιστα, ότι θέλουν να τρέμη, ως δούλος από τον φόβον του ραβδισμού· αλλ' ενώπιον τίνος χρεωστεί να τρέμη, όταν ήναι αθώος και άμεμπτος; Εις ποίαν άλλην εξουσίαν χρεωστεί να υποτάσσεται παρά εις την των νόμων και του νομίμου κυριάρχου; Ποίον κράτος θέλει είσθαι ποτέ βεβαιότερον περί της υποταγής αυτού, παρά το οποίον διά των αγαθοεργιών της ευγνωμοσύνης και της αγάπης απέκτησεν όλα της πατρικής εξουσίας τα δίκαια; Πίστευσέ με, εγώ γνωρίζω τον λαόν· δεν είναι τοιούτος, οποίον σε τον περιγράφουν. Εκείνο, το οποίον τον εκνευρίζει, και από το οποίον απαυδά, είναι η πτωχεία και αθλιότης· εκείνο δε, το οποίον τον παροξύνει, τον διεγείρει εις αποστασίαν, είναι η προερχομένη εκ του ότι αποκτά αδιαλείπτως και ποτέ δεν έχει. Ιδού το αληθές· και το ηξεύρουν πολλά καλά, αλλά το κρύπτουν. Έκαμαν μεταξύ των σύστημα, το οποίον συναγωνίζονται να υποστήσουν. Το σύστημα τούτο των μεγάλων είναι, ότι, το ανθρώπινον γένος ζη ιδίως δι' ολίγους ανθρώπους, και ότι ο κόσμος έγινε δι' αυτούς. Τούτο είναι υπερηφάνεια ακατανόητος, είπεν ο αυτοκράτωρ· είναι όμως βέβαιον, ότι υπάρχει εις πολλές ψυχάς. Όχι, είπεν ο Βελισάριος, είναι καθ' υπόκρισιν, δεν ήτο ποτέ ειλικρινής. Ουδείς άνθρωπος με ορθόν λόγον υπάρχει, όστις, όσον μέγας και αν ήναι, παραβάλλον εαυτόν μυστικώς προς τον λαόν, ο οποίος τον τρέφει, τον υπερασπίζει, τον προστατεύει, δεν συναισθάνεται ταπεινώσιν ενδομύχως· διότι αισθάνεται καλώς, ότι είναι αδύνατος, ότι εξαρτάται, και ότι έχει χρείαν. Η μεγαλειότης του δεν είναι άλλο, παρά πρόσωπον, το οποίον υποκρίνεται διά να καταπλήττη· αλλά το κακόν είναι, ότι καταπλήττει και κατορθώνει να πείση.

Ο Θεός, φίλτατε Τιβέριε, να φυλάξη τον φίλον σου από το να εμπέση εις την παράλογον ταύτην πλάνην! Κατόρθωσε να επιβλέψη εις την αρχέγονον κοινωνίαν, και θέλει την ιδεί διηρημένην εις τρεις τάξεις, και τας τρεις δε καταγινομένας εις την αμοιβαίαν συμβοήθειαν, την μίαν εις το

να εκβάλλη από τον κόλπον της γης τα προς το ζην αναγκαία, την άλλην εις το να δίδη εις τα προϊόντα ταύτης την μορφήν και τας ποιότητας τας αναλόγους εις την χρήσιν των, και την τρίτην εις την διοίκησιν και υπεράσπισιν του κοινού αγαθού. Εις την κατάστασιν ταύτην ουδείς αργός, ανωφελής· αι αμοιβαίαι βοήθειαι εκπληρούνται· έκαστος το κατά δύναμιν συνεισφέρει ενδελεχώς· δυνάμεις, βιομηχανία, περίνοια, γνώσεις, ευφυία, αρεταί, τα πάντα χρησιμεύουν, τα πάντα συντελούν· εις αυτήν δε μόνην την τάξιν την τόσοσιν απλήν, την τόσοσιν φυσικήν, την τόσοσιν κανονικήν, καταντά η οικονομία δικαίας κυβερνήσεως. Βλέπεις δε, ότι ήθελεν είσθαι ανόητον να καταφρονή η μία των τάξεων τούτων τας συντρόφους της· ότι όλαι εξίσου είναι ωφέλιμοι, εξίσου υποκείμενοι και, ότι, αν υποθέσωμεν μάλιστα, ότι υπάρχει μεταξύ αυτών υπεροχή τις, αύτη ήθελεν είσθαι εις την των γεωργών· διότι, αν η πρώτη χρεία ήναι το ζην, η τρέφουσα τους ανθρώπους τέχνη είναι η πρώτη των τεχνών. Αλλ' επειδή είναι εύκολος και στερεά, δεν εκθέτει τον άνθρωπον εις κίνδυνον, ουδ' απαιτεί παρ' αυτού, ειμή τας συνηθεστέρας δυνάμεις· είναι καλόν και αι τέχναι αι χρήσιμοι και απαιτούσαι ευφυίαν, αρετάς, σπανιώτερα προτερήματα, να ενθαρρύνωνται ομοίως περισσότερο. Ώστε αι χρεωδέσταται τέχναι δεν θέλουν είσθαι αι επισημότεραι, και ουδέ το απαιτούν. Αλλ' όσον ήθελεν είσθαι περιττόν το ν' απονέμονται εις αυτάς προτιμήσεις μάταιαι, τοσούτον ήθελεν είσθαι άδικον και απάνθρωπον το να προσάπτεται εις αυτάς σκληρά καταφρόνησις. Ο φίλος σου λοιπόν, φίλτατε Τιβέριε, ας φυλάττεται απ' αυτήν την ανόητον καταφρόνησιν, ας περιποιηθήται, ως τροφόν του εαυτού του και της πολιτείας, την μερίδα ταύτην της ανθρωπότητας, την τόσοσιν ωφέλιμον και τόσοσιν καταφρονουμένην. Είναι δίκαιον να εστιάζεται ο λαός διά τας τάξεις τας βοηθούσας αυτούς, και να συντρέχη ομού με αυτάς εις την διατήρησιν της εξουσίας, ήτις τους ασφαλίξει. Της γης είναι το να τρέφη τους ανθρώπους. Αλλ' οι πρώτοι, τους οποίους χρεωστεί να τρέφη, είναι οι καταστένοντες αυτήν γόνιμον· δεν έχουσι δε δικαίωμα ν' απαιτώσιν απ' αυτούς άλλο, ειμή το περισσεύον από τας χρείας των (6). Εάν δεν εμπορίζοντο διά της σκληροτάτης και χρονιωτάτης εργασίας άλλο τι, ειμή ζωής μόνον πόρον πενιχρόν, δεν ήθελαν είναι πλέον εις την πολιτείαν κοινωνοί, αλλά δούλοι. Το επιτήδευμά των ήθελε γίνει εις αυτούς βδελυρόν και ανυπόφορον· ήθελαν το παραιτήσει, αλλάξει τάξιν, ή παύσει από το να διαδίδωσι το γένος και να διαιωνίζωσι την τάξιν των.

Είναι αληθές, είπεν ο Ιουστινιανός, ότι καθ' υπερβολήν τους στενοχωρούσιν, αλλά κατ' ευτυχίαν τόσοσιν ολίγων χρείαν έχουσι τούτο το

είδος των σκληραγωγημένων εις τον κόπον ανθρώπων! Η φιλοδοξία των δεν υπερβαίνει τας πρώτας της ζωής χρείας· ας έχωσιν άρτον, και ευχαριστούνται.

Τwόντι, γείτον, είπεν ο Βελισάριος, ημπορεί να είπη τις, ότι έζησες όλην την ζωήν σου εις την αυλήν· τόσον καλά γνωρίζεις την διάλεκτον αυτής. Ταύτα λέγουσιν αυτού ακαταπαύστως, διά να καταπείσωσι τον ηγεμόνα να γυμνόνη τους υπηκόους του, να τους καταπιέζη ασυνειδήτως. Ναι, σύμφημι, ότι δεν έχει τας ανοήτους της πολυτελείας χρείας. Αλλ' όσον η ζωή των είναι λιτή και σώφρων, όσον τους νομίζουν νηφαλίους και υπομονητικούς, τόσον περισσότερον είναι βέβαιον, ότι οι άνθρωποι, μεμψιμοιρούντες, κάμνουσι τούτο ευλόγως. Εις την διάλεκτον της αυλής, η έλλειψις των αναγκαίων σημαίνει έλλειψιν διατροφής παμπόλλων αχρήστων ίππων, καμήλων, αργών υπηρετών. Εις την διάλεκτον τον γεωργού σημαίνει έλλειψιν πόρου διατροφής του υπεργήρου πατρός του, των τέκνων του, των οποίων αι ασθενείς χείρες δεν δύνανται να τον βοηθήσωσι, και της γυναικός του της εγκυμονούσης ή γαλουχούσης νέον υπήκοον της πολιτείας· σημαίνει έλλειψιν πόρων διά προκαταβολάς εις την γην, όσας αυτή απαιτεί· πόρων διά ν' ανθέξη εις ενιαυτόν άπορον διά την χάλαζαν, ή διά την ακαρπίαν πόρων διά να προμηθευθή δι' εαυτόν ή τους οικείους του εν καιρώ γήρατος ή νόσου, τας ανακουφίσεις, τας βοηθείας, όσων η φύσις έχει χρείαν. Όθεν, φίλοι μου, και ερωτώ, αν αύτη η πρώτη χρήσις των της γεωργίας προϊόντων δεν ήναι αγία και απαραβίαστος μάλλον, παρ' όσον έπρεπε να ήναι ο θησαυρός του Ιουστινιανού.

Φευ! είπεν ο αυτοκράτωρ, είναι καιροί συμφοράς, όποταν δεν δύναται τις να αποφύγη από το να την βλάβη.

Πρέπει διά τούτο, είπεν ο Βελισάριος, να εξαντληθούν αι πηγαί όλαι των περιπτώων, και να μη μένη πλέον άλλος πόρος εις σωτηρίαν του λαού, παρά ο της ερημώσεως, δεν είδα ποτε αυτούς τους καιρούς. Αλλ' ας ομιλήσωμεν αληθώς (7)· ηξεύρεις, τι καταπιέζει την φιλόπονον και πάσχουσιν τάξιν της πολιτείας; Το βάρος, το οποίον ρίπτει επ' αυτήν η αργή και τρυφώσα τάξις. Όσοι διά του πλούτου των μετέχουν περισσότερον από τας ωφελείας την κοινωνίας, ούτοι είναι οι ολιγώτερον συνεισφέροντες εις τας δαπάνας την διοικήσεως και της υπερασπίσεώς της. Φαίνεται, ότι η αχρηστία είναι δι' αυτούς προνόμιον. Κατόρθωσε να παύση αύτη η κατάστασις· να διανέμωvται κατά τας δυνάμεις και τας

ιδιότητας εκάστου το βάρος των δημοσίων εξόδων, και το βάρος τούτο θέλει είσθαι ελαφρόν δι' όλους.

Τι έκαμαν, είπεν ο αυτοκράτωρ, διά να στερεώσωσι την επιθυμητήν ταύτην ισότητα; Δεν κατεδίκασαν εις το πυρ τους απίστους δεκαδάρχους, οίτινες, επιβάλλοντες τον φόρον της πόλεώς των, υπερεβάруνάν τινας, διά ν' απαλλάξωσιν απ' αυτόν τους άλλους; Φευ! ηξεύρω, είπεν ο Βελισάριος, ότι δεν κάμνουν χάριν εις τους ταλαιπώρους τούτους. Επειδή δεν κατεδυνάστευσαν πολύ σκληρά τον λαόν, τον δεσμεύουν, τον πληγόνουν με ραβδισμούς, τον φέρουσιν εις τοιούτον βαθμόν, ώστε να φθονήση την κατάστασιν των δούλων. Αλλ' είναι ραβδισμοί, δεσμωτήρια, κολαστήρια, διά τους επιστάτας σας, τους ανθυπάτους και τους επάρχους σας; Και αν ήθελαν είσθαι, τι αχρηστότερον, όταν κλείσωσι των υπηκόων το στόμα, και αποπνίξωσι τας κραυγάς των; Δότε εις αυτούς νόμους ολιγώτερον αυστηρούς, και την πληρεξουσιότητα να καταδιώκωσι τους παραβάτας αυτών.

Καθ' όλους τους καιρούς, είπεν ο Ιουστινιανός, ήτο συγχωρημένον εις τους υπηκόους να προσκλαίωσιν. Ναι, επανέλαβεν ο Βελισάριος, εάν μόνον οι τύραννοι των ευδοκήσωσι να τους δώσωσι την άδειαν τούτου.

Δεν απήτησαν την προσκόλλησιν των προέδρων και των επάρχων, διά να ημπορώσιν αι πόλεις και αι επαρχίαι να μηνύωσιν εις την αυλήν τα κακά, των οποίων πρωταίτιοι, ή συναίτιοι είναι αυτοί εκείνοι; Και ήτο άρα γε βεβαιότερον μέσον του ν' ασφαλίσωσι την ατιμωρησίαν αυτών; Οι νόμοι προστάσσουσιν εις τους φύλακάς των να εναντιώνωνται εις τας κακώσεις· αυτοί δε είναι οι πράττοντες αυτάς. Οι νόμοι καθιστώσιν εις αυτούς ιερόν χρέος το προφυλάττειν τον ασθενή από του ισχυρού τας ύβρεις· εις δε τας χείρας των είναι η δύναμις και το δικαίωμα να την καταχρώνται. Οι νόμοι προσδιορίζουν το σύνολον του φόρου, αλλ' οι έπαρχοι, οι ανθύπατοι, οι πρόεδροι τον διανέμουν, και πάντοτε ευρίσκουν προφάσεις να τον μεγαλύνωσιν. Οι νόμοι συγχωρούσι να εγκαλώσι τους πελάτας του επάρχου εις το δικαστήριον αυτού τούτου του επάρχου· αλλ' αγορεύουν την από τούτο το δικαστήριον εις το του ηγεμόνος έφεσιν, επί λόγω, ως λέγουν, ότι ο ηγεμών υψώνει εις την αξίαν, όχι άλλους, ειμή άνδρας δεδοκιμασμένους διά την ευθύτητα και φρόνησιν. Δεν ημπορεί λοιπόν ποτέ ν' απατηθή εις την εκλογήν του; Οποία αφροσύνη το να ριψοκινδυνή η τύχη ενός λαού εις την εμπιστοσύνην ενός μόνου ανθρώπου! Ο Ιουστινιανός ενόησε την κατάχρησιν τούτου. Ούτος

αποκατέστησε τους πράκτορας, τους νέους του λαού καταδυνάστευον έχοντας το δικαίωμα ν' αντιστέκονται εις τας κλοπὰς των επάρχων. Η εις τας επαρχίας διατριβή των διέδωκεν εντός ολίγου τον μολυσμόν, και, από επιτηρητάς γενόμενοι συγκακούργοι, δεν έκαμαν άλλο, ειμή αύξησαν τον αριθμόν των τυράννων. Ιδού πόθεν προέρχεται να μένωσιν ατιμώρητοι τόσαι καταχρήσεις και άχρηστοι τόσοι καλοί νόμοι. Τι ήθελες κάμει συ; τον είπεν ο αυτοκράτωρ. Ήθελα εισακούσει την κραυγήν των αδυνάτων, είπεν ο Βελισάριος· ο δε άδικος και ισχυρός ήθελε τρέμει.

Αναμεταξύ εις τας θεσμοθεσίας των αυτοκρατόρων μας είναι και μία, την οποίαν σέβομαι και επιθυμώ ενθέρμως να ιδώ πάλιν εν ενεργεία. Ότε, αναμέσον των πολυπληθών της υπερτάτης εξουσίας φυλάκων, εύρον πράκτορας, η φροντίς των οποίων ήτο να απέρχωνται εις τας επαρχίας διά να δέχωνται του λαού τα παράπονα, και να τα αναγγέλλωσιν εις τον αυτοκράτορα, συνησθάνθη την ψυχήν μου ανοιγομένην και φιλανθρωπίαν πνέουσιν εντός μου· εύχομαι δε να δώση καλός ηγεμών εις ταύτην την αξίαν την πρέπουσαν σεμνότητα· να διορίζη εις ταύτην τους εναρετωτάτους, τους πιστοτάτους, τους οικειοτάτους του φίλους, να δέχεται μετά πασιφανούς και σεμνοτάτης πομπής, ενώπιον του βωμού, τον όρκον, τον οποίον θέλουν κάμει εις το όνομα του θεού, των υπηκόων του και εαυτού, ότι δεν θέλουν ποτέ προδώσει του ασθενούς τα συμφέροντα, χαριζόμενοι εις τον ισχυρόν· να τους πέμπη κατ' έτος εις τους υπηκόους του, έχοντας το ιερόν όνομα επίτροποι, και να τους ανακαλή προς αυτόν, άμα εκπληρώσωσι το επιτεταγμένον, διά να μη τους παραδώση εις την διαφθοράν. Οποίαν ενέργειαν δεν θέλει προξενεί και η παρουσία και η προσδοκία των! Ιδέ κατά την άφιξη του δικαίου ανδρός εις τας επαρχίας, πώς η ελευθερία υψούται με ατάραχον μέτωπον, η δε ακολασία και η τυραννία κλίνουσαι κάτω τους οφθαλμούς τρέμουσιν. Ιδέ τους επάρχους σου, τους προέδρους σου, τους ανθυπάτους σου, και τους επιστατούντας υπαλλήλους, πώς ωχρίωσι, πώς τρέμουσιν ενώπιον του κριτού των, τους δε υπηκόους, πώς τον περιστοιχίζουν, ως πατέρα και εκδικητήν των. Οι μονάρχαι κλαίονται, ότι η αλήθεια φεύγει απ' αυτούς! Αι! φίλοι, αυτή τους ζητεί μάλιστα διά μέσου λογχών και ξιφών.

Πόσον ευκολώτερον ήθελε τας πλησιάζει, εάν άφιναν ελευθέραν εις αυτόν πρόσοδον! Όχι η κραυγή όχλου στασιώδους, αλλ' η ταπεινή φωνή συνετού και εναρέτου ανδρός ήθελε φέρει ενώπιον του θρόνου τα παράπονα της ανθρωπότητας. Ω! πόσον αι καταχρήσεις, αι αδικίαι αι

γινόμεναι εις όνομα του ηγεμόνος, ήθελαν είσθαι πολύ σπανιώτεροι, εάν έμελλαν να διέρχωνται καθ' έκαστον έτος υπό τους προσεκτικούς και αυστηρούς της δικαιοσύνης οφθαλμούς, και εάν η ρομφαία του από το ύψος του θρόνου εκτείνετο διά να τους τιμωρήση!

Από όλα τα επιτηδεύματα, το πολεμικόν αναντιρρήτως είναι εκείνο, εις το οποίον η ακολασία και η αταξία φαίνεται, ότι μέλλουν να επικρατώσι μάλλον ατιμωρήτως. Αλλ' ας αποδώσωσιν εις την πειθαρχίαν την αυστηρότητα και την ισχύν της· ας μη εμβάινη ποσώς ευνοίας ενέργεια εις το μέσον, διά να πραύνη τους αυστηρούς νόμους αυτής· καί τινα παραδείγματα, ως το οποίον ο Ιουστινιανός έδωκεν εις τον κόσμον, θέλουν εντός ολίγου εμπνεύσει φόβον και εις τους θραυστάτους. Και ποίον είναι τούτο το παράδειγμα; ερώτησεν ο αυτοκράτωρ. Ιδού ποίον, απεκρίθη ο Βελισάριος. Τούτο, κατά την γνώμην μου, είναι η καλλίστη στιγμή της βασιλείας του Ιουστινιανού. Οι στρατηγοί του εις την Κολχίδα εμίαναν τας χείρας των εις το αίμα του βασιλέως των Λαζών, του συμμάχου του. Έστειλεν αυτού άνδρα, αδιάφθορον (8), με πληρεξουσιότητα να κρίνη και να τιμωρήση, αφού ακούση την κατηγορίαν του έθνους των Λαζών και την απολογίαν των κατηγορουμένων. Ο υπέρτατος και φοβερός ούτος κριτής έδωκεν εις ταύτην την μεγάλην δίκην όλην την πομπήν, ίσης ήτο αξία. Έκλεξε δικαστήριον λόφον τινά του Καυκάσου, και εκεί ενώπιον του στρατεύματος των Λαζών επρόσταξε ν' αποκεφαλίσωσι τους φονείς του βασιλέως των. Αλλ' όλα ταύτα απαιτούν τουλάχιστον άνδρας αδωροδοκήτους, και κατά δυστυχίαν οι τοιούτοι είναι σπάνιοι, μάλιστα αφού η γερουσία εταπεινώθη και εξευτελίσθη.

Τι! είπεν ο Τιβέριος, ποθείς τους τυράννους εκείνους της ελευθερίας, τους δούλους της τυραννίας;

Ποθώ την γερουσίαν, είπεν ο ήρωας, όχι οποία ήτο, αλλ' οποία ημπορεί να ήναι. Πάσα δεσποτεία κλίνει προς την τυραννίαν διότι φύσει ο άνθρωπος θέλει να γίνεται το θέλημά του νόμος. Η προς τον λαόν σκληρότης της γερουσίας και η άκαμπτος υψηλοφροσύνη αυτής παρεκίνησαν αυτόν να προτιμήση παρά την βασιλείαν της την του δεσπότη, τον οποίον ήλπιζον να εύρωσι δικαιότερον και πραότερον. Ο δεσπότης ούτος επιθυμών να βασιλεύη απολύτως, ενήργησε να καταβληθή ο τύφος της γερουσίας υπό τον ζυγόν! Η δε γερουσία καταληφθείσα υπό του φόβου, έγινε ταπεινοτέρα και ουτιδανωτέρα παρ' όσον ο δεσπότης αυτής ήθελεν. Ο

Τιβέριος αυτός εκείνος ηγανάκει δι' αυτό. Αλλ' είναι εύκολον να καταλάβωμεν, ότι παύουσα από το να ήναι επικίνδυνος η γερουσία, εγένετο ωφέλιμος· ότι έδιδεν εις την εξουσίαν χαρακτήρα σοβαρώτερον, και ότι, γενομένη διαλλάκτης του λαού μετά του ηγεμόνος, ήθελεν είσθαι το στήριγμα όλων των δυνάμεων του κράτους. Μολοντούτο δεν θεωρώ την γερουσίαν κατά ταύτην την εποπτείαν. Επιθυμώ να ήναι αυτή φυτώριον ανδρών γυμνασθέντων να κρατώσι το ξίφος και την στάθμην, ανατραφέντων εις τα βουλευτήρια και εις τας μάχας, εμπείρων της τέχνης του κυβερνάν και διά των νόμων και διά των όπλων. Από ταύτην την τάξιν των πολιτών, περικρατουμένην εις δικαίους όρους και τιμωμένην, ως έπρεπε να τιμάται, ήθελε λαμβάνει ο αυτοκράτωρ τους στρατηγούς του, τους υπουργούς, τους επάρχους, και τους άρχοντάς του. Την σήμεραν, αν έχη τις χρείαν ανδρός επιτηδείου, εναρέτου, φρονίμου· πού έγινε γνωστός διά των πράξεών του; προς δοκιμήν ήθελεν τάχα τον δώσει την δύναμιν ν' αποφασίση την τύχην λαού τινος; Αλλ' εις τ' αφανή τάχα έργα του της αυλής τάγματος (9) γυμνάζονται οι Ρήγουλοι, οι Φάβιοι, οι Σκηπίωνες. Αντί σταδίου, όπου αι ψυχαί ασκούνται, όπου αι φυσικαί αρεταί αμιλλώνται, όπου η ευφυία ανελίσσεται, όπου αι γνώσεις και αι αρεταί διασχίζουσι το πλήθος και διαλάμπουν, απέδωκαν σχεδόν τα πάντα εις την τύχην της γεννήσεως, εις την φαντασιοκοπίαν της ευνοίας. Τοιουτοτρόπως συσσωρεύονται τα κακά, από τα οποία καταπίπτει η πολιτεία.

Τι θέλεις; είπεν ο αυτοκράτωρ· όταν οι άνθρωποι εξέπεσαν από την πρώτην κατάστασίν των, όταν το γένος αυτών διεφθάρη, και μ' όλην την επιμέλειαν δεν δύναται τις εξ αυτών να κάμη κακήν εκλογήν, πρέπει ν' απελπισθή, ν' αποκάμη εκλέγων.

Όχι, είπεν ο Βελισάριος, ποτέ δεν πρέπει ν' απελπίζεται. Η διαφθορά δεν είναι ποτε ολική. Εις όλα τα μέρη είναι άνδρες αγαθοί· και αν λείπουν, ενεργούν να γεννήσωσιν αυτοί. Αρκεί μόνον ο ηγεμών να τους αγαπά, και να ηξεύρη, πώς να τους διακρίνη. Υγιαίνετε, φίλοι. Τούτο θέλομεν έχει ημείς αύριον παραμυθητικήν συνδιάλεξιν. Διότι ημπορεί σαφώς να καταλάβη τις ότι, διά να θεραπευθή η δεινοτάτη των πραγμάτων κατάστασις, ένας μόνος άνθρωπος αρκεί να θελήση.

Ο Βελισάριος αποδίδει την ύπαρξιν πάντων εις την ασθενή θέλησίν μας, είπεν ο Ιουστινιανός προς τον Τιβέριον. Αλλά δύναται τις να επιφορτισθή την διάκρισιν και την εκλογήν των ανθρώπων; Και δεν ηξεύρει πόσον

ούτοι υποκρίνονται προς ημάς. Ό,τι δεν δύναμαι να εννοήσω, είπε ο Τιβέριος, είναι, ότι φρονεί τους ανθρώπους γεννωμένους οποίους τους θέλεις, ως να υπέκειτο εις εσέ η φύσις. Εντοσούτω ο Βελισάριος είναι φρόνιμος· η ηλικία, η δυστυχία τον edίδαξαν· είναι άξιος ακροάσεως.

Κεφάλαιον ΙΓ'.

Την επιούσαν φθάσαντες, εύρηκαν αυτόν καλλιεργούντα τον κήπον του ομού με τον Παυλίνον τον κηπωρόν του. Αν ήρχεσθε, προ ολίγου, τας είπεν, ηθέλετε διδαχθή, ως εγώ, μάθημα καλόν της περί το άρχειν επιστήμης. Διότι τίποτε δεν παρομοιάζει τόσον την των ανθρώπων κυβέρνησιν, όσον η των φυτών. Ο δε κηπωρός μου ούτος κρίνει περί αυτής, ως Σόλων.

Τότε, ενώ ο Αυτοκράτωρ και ο Τιβέριος συνεπεριπάτουν με τον ήρωα, ο νέος τον επρόβαλε τας σκέψεις, τας οποίας είχαν κάμει, και τας αιτίας, διά τας οποίας εφοβούντο, μη πλανηθή.

Ναι, τον είπεν, ο εις το βάθος των ανακτόρων του περικυκλούμενος από πυκνόν πλήθος αυλικών και κολάκων ολίγον γνωρίζει αναμφιβόλως τους ανθρώπους· αλλά ποίος τον εμποδίζει να φυγαδεύεται από το στενόν του δεσμοτήριον, να συναναστρέφεται, να γίνεται ευπρόσιτος; η ευπροσηγορία του ηγεμόνος είναι της αληθείας μαγνήτης. Οι δούλοι του την κρύπτουσιν, αλλ' ο ιδιώτης, ο γεωργός, ο απότομος και ειλικρινής γέρων στρατιώτης, δεν θέλουν του την κρύπτει. Θέλει ακούει την κοινήν φωνήν· αυτή είναι των βασιλέων ο χρησμός, ο ακεραιότατος της αξίας και αρετής κριτής· και πάντοτε γίνεται καλή η εκλογή, όταν αποφασίζεται δι' αυτής. Έπειτα αι εκλογαί του μονάρχου εκτείνονται μόνον εις δύο τινά, εις τους συμβούλους και εις τους υπουργούς· εάν εκλέξη καλώς τους πρώτους, εγώ εγγυώμαι διά την εκλογήν των άλλων. Το παν συνίσταται να έχη παρ' αυτώ φίλους τινάς αξίους της φιλίας του. Ο Θεοδώρικος είχε μόνον ένα, τον ενάρετον Κασσιόδωρον· και ο κόσμος ηξεύρει, πόσον φρονίμως και ενδόξως εβασίλευσεν. Όθεν είναι σημεία βέβαια, κατά τα οποία δύναται και εις την αυλήν αυτήν να εκλέξη τους συμβούλους και τους οδηγούς του. Η των ηθών αυστηρότης, κ' αφιλοκέρδεια, η ευθύτης, η φιλαλήθεια, η προθυμία προς υπεράσπισιν του αδυνάτου και αθώου, η

της φιλίας σταθερότης, δεδοκιμασμένη εις τας δυστυχίας, η προς το αγαθόν κλίσις, την οποίαν ουδέν εμπόδιον παρατρέπει, η στερεά προσκόλλησις εις τους νόμους της δικαιοσύνης, ταύτα είναι τα χαρακτηριστικά, διά των οποίων ο ηγεμών δύναται να διακρίνη τους καλούς καγαθούς άνδρας, και να εκλέγη αληθείς φίλους. Τα αίτια της εξαιρέσεως με φαίνονται επαισθητότερα· διότι η αρετή ημπορεί να ήναι προσποιητή, αλλ' η κακία ποσώς καθ' υπόκρισιν. Άμα φανερωθή, ημπορεί τις να την πιστεύση. Παραδείγματος χάριν, εάν εγώ ήμην βασιλεύς, όποιος άπαξ ήθελε με ομιλήσει περί των υπηκόων μου καταφρονητικώς, περί των χρεών μου κούφως, ή περί της καταχρήσεως της εξουσίας μου με δουλοπρεπή και ευτελή φιλαρέσκειαν, ούτος ήθελεν εξαιρεθή διά παντός από τον αριθμόν των φίλων μου. Όθεν ουδέν άλλο ευκολώτερον, ειμή, παρατηρών τους ανθρώπους, να εκκλέψη, χωρίς να το αισθανθώσι, τα χαρακτηριστικά των σημεία, τα οποία εξελέγουσι και ανακαλύπτουσι και αυτούς τους κρυψινουστάτους. Έκουσα πολλά λεγόμενα περί εκείνης της μεγάλης υποκρίσεως, της εις τους αυλικούς αποδιδομένης. Εξ αυτών ουδείς, όστις δεν φημίζεται, ως ών αυτή εκείνη η ειλικρίνεια. Και αν ο ηγεμών σφάλλη εις τούτο, η κοινή φωνή θέλει τον διδάξει την αλήθειαν. Εις αυτόν λοιπόν μόνον ανήκει να παραδώση αξίως την υπόληψιν και την εμπιστοσύνην του. Η δε αρετή, η αλήθεια άμα εμφιλοχωρήσουσιν εις τας βουλάς του, δύναται ν' αναθέση εις αυτάς την φροντίδα του να τον φωτίζωσι περί όλων των άλλων εκλογών αυτού.

Αλλά συλλογίζεσαι, είπεν ο αυτοκράτωρ, περί του πλήθους των εναρέτων και σοφών ανδρών, όσων θέλει έχει χρείαν, διά να διανέμουν τους νόμους και ν' ασκώσι την εξουσίαν του; Πόθεν να τους λάβη; Από την φύσιν, είπεν ο Βελισάριος, ήτις γεννά τοιούτους, όταν ηξεύρη τις καλώς να την διευθύνη. — Διά να την διευθύνη δε, έχει άλλα μέσα παρά νόμους δικαίους και αυστηρούς; — Τούτο είναι πολύ, τούτο δεν είναι ικανόν, υπέλαβεν ο Βελισάριος, και τα ήθη δεν ανήκουσιν εις τους νόμους.

Τι θέλει λοιπόν κάμει, διά να μεταβάλη τα προ τόσο και του διαφθαρέντα ήθη; ηρώτησεν ο Ιουστινιανός.

Ο κηπωρός μου θέλει σε το διδάξει, είπε ο Βελισάριος, και τον εφώναξεν. Άκουσε, Παυλίνε, τον είπεν· όταν φυτρόνη χόρτον άγριον μεταξύ των φυτών σου, τι κάμνεις; Το εκριζόνω, είπεν ο απλούς άνθρωπος. — Αντί να το εκριζώσης, διατί δεν το κόπτεις; — Έθελεν αναβλαστάνει αδιακόπως και ποτέ δεν ήθελε τελειώσει. Κ' έπειτα, καλέ μου αυθέντα, διά

της ρίζης το φυτόν ροφά της γης τους χυμούς· και τούτο πρέπει να εμποδίση τις. Τον ακούετε, είπεν ο Βελισάριος. Αυτό είναι επίκρισις των νόμων σας. Ούτοι αποσπώσιν, όσον δύνανται, τα της κοινωνίας εγκλήματα, αλλ' αφήνουν να υπάρχωσιν αι κακίαί, τας οποίας έπρεπε να εκριζώνωσιν. Αλλά τούτο δεν είναι αδύνατον· διότι όλα σχεδόν αι κακίαί, τουλάχιστον αι της αυλής, έχουν μίαν κοινήν ρίζαν. Και ποία είναι; τον ηρώτησεν ο Τιβέριος. Η πλεονεξία, απεκρίθη ο γέρων. Ναι, διά του ονόματος τούτου, είτε η επιθυμία του σωρεύειν πλούτη νοείται, είτε η του απολαύειν, δεν υπάρχει τι ανάξιον και χαμερπές, το οποίον η πλεονεξία να μη γεννά. Η σκληρότης, η αχαριστία, η απιστία, η αδικία, ο φθόνος και αυτή η ωμότης είναι κλάδοι τούτου του απλήστου, του σκληρού και χαμερπούς πάθους.

Εκ της άγρας της προσέτι τρέφει την χαιυνότητα, την ηδυπάθειαν, την διαφθοράν, την ασωτείαν, και την χαιυνην εκείνην αργίαν, ήτις τα περιθάλλει εις τον κόλπον της. Ούτω τα ήθη όλα διαφθείρονται διά της φιλοπλουτίας. Εάν διεγείρη την φιλοτιμίαν, θέλει την καταστήσει επίβουλον και αισχράν. Εάν παρεισδύη εις την ανδρίαν, την ατιμάζει διά των δεινοτάτων αυτής κακών. Διά της δωροδοκίας καταστένει επονείδιστα τα εντιμότατα προτερήματα· η δε ψυχή, ήτις είναι δούλη αυτής, πωλείται εις τον πλειοδοτούντα.

Εντεύθεν όλα τα δημόσια ανοσιουργήματα, όσα εργάζονται διά να πλουτήσουν. Και της τυραννίας ταύτης, υπό της οποίας στενάζουσιν οι άνθρωποι, μήτηρ είναι η πολυτέλεια· διότι αύτη γεννά τας χρείας· αύται δε γεννώσι την φιλαργυρίαν· η δε φιλαργυρία, διά να κορεσθή, προστρέχει εις την τυραννίαν. Την πολυτέλειαν λοιπόν πρέπει να καταπολεμήση τις. Εξ αυτής πρέπει ν' αρχίση την των ηθών μεταρρύθμισιν.

Ο δε κατά της πολυτελείας πόλεμος ομοιάζει τον της ύδρας, είπεν ο αυτοκράτωρ· διότι κόπτεις μίαν κεφαλήν αυτής, και αναφύονται μυρίαί. Ή μάλλον, είναι, ως ο Πρωτεύς, όστις κατά μυρίας διαφόρους μορφάς, εκφεύγει τον θέλοντα να τον δεσμεύση, θέλω ειπεί πολύ περισσότερα, επρόσθεσε. Τα αίτια της πολυτελείας, και αι επιρροαί της, αι σχέσεις και αι συγκοινωνίαί της συστένουσι μίγμα αγαθών και κακών, τόσον συγκεχυμένον, ώστε, υποθέτων, ότι ήτο δυνατόν να την δεσμεύση, ή να την εξολοθρεύση τις, ήθελα αμφιβάλει, αν το πρώτον ήθελεν είσθαι συγχωρημένον και το άλλο ωφέλιμον.

— Ναι, συμφωνώ, είπεν ο Βελισάριος, ότι η πολυτέλεια είναι εις την πολιτείαν, ως οι άτιμοι εκείνοι άνθρωποι, όσοι έκαμαν εξ επιγαμίας συγγένειαν με μεγάλους· κολακεύουν αυτούς χαριζόμενοι εις τους συγγενείς των, αλλά τέλος τους κλείουν εις την φυλακήν. Δεν εκτείνομαι μακρότερον. Ας αρχίσωμεν από τα έργα, τα οποία είδα πραχθέντα δι' εμού αυτού. Λέγεται, ότι η πολυτέλεια συμφέρει εις τας πόλεις. Δυσκόλως το πιστεύω· αλλ' είμαι πολλά βέβαιος, ότι είναι ολεθρία εις τα στρατεύματα. Ο Πομπήσιος βλέπων τους στρατιώτας του Καίσαρος τρεφομένους με αγρίας ρίζας, έλεγεν, «ούτοι είναι θηρία»· έπρεπε να είπη, «ούτοι είναι άνθρωποι». Η πρώτη του πολεμικού καρτερία είναι να ριψοκινδυνεύη· η δευτέρα ν' αρκήται εις μόνας της φύσεως τας χρείας. Τούτο δε είναι το επιπονώτερον διά τον τρυφηλώς ζήσαντα. Ο λαός ο θέλων ν' απολαύη εις τον πόλεμον τας τρυφάς της ειρήνης, δεν είναι ικανός να υπομένη ούτε τας ευτυχίας, ούτε τας δυστυχίας. Η νίκη είναι ολίγον δι' αυτόν, ζητεί την αφθονίαν· άμα δε του λείψη η αφθονία, ή επαπειλή να τον εγκαταλείψη, η άλλη ματαιίως ήθελε τον προσκαλεί. Το νηφάλιον στράτευμα έχει πτέρυγας· η δε πολυτέλεια εκνευρίζει και καταβάλλει τον στρατόν, εις τον οποίον ευρίσκεται· η λιτότης φείδεται και τους εσωτερικούς και τους εξωτερικούς πόρους. Η δε ασωτεία τους εξαντλεί, και δεν αφήνει τίποτε εις καιρόν ανάγκης· επιφέρει την ερήμωσιν, τον λιμόν, τον τρόπον και την αισχράν φυγήν. Όλα είναι επίτονα εις ανθρώπους χαύνως ανατραφέντας. Η ανδρία τους μένει, αλλά δυνάμεις δεν έχουν. Ο εχθρός, όστις ηξεύρει να τους αδυνατίση με τους κόπους, δεν έχει χρείαν να τους νικήση, και τας βραδύτητας του πολέμου θεωρεί επωφελώς δι' αυτόν ως μάχας. Αλλ' η πολυτέλεια όχι μόνον εκνευρίζει και χαυνώνει τα σώματα, αλλά και τας ψυχάς εκθηλύνει και διαφθείρει. Ο πλούσιος, ο φέρων μεθ' εαυτού την πολυτέλειαν εις το στρατόπεδον, κινεί την άμιλλαν του πένητος, όστις προς αποφυγήν της ταπεινώσεώς του, ότι τον υπερέχει ο όμοιός του, ζητεί τρόπους και εις αυτάς τας αισχροουργίας. Η τιμή προσκολλάται εις τους πλουσίους, η υπόληψις εις την μεγαλοπρέπειαν, η περιφρόνησις εις την πενίαν, το γελοίον εις την μετριόφρονα και αφιλοκερδή αρετήν, και τότε τα πάντα ηφανίσθησαν. Ταύτα είναι τα εκ της πολυτελείας κακά.

Ηξεύρω, ότι την εξώρισες από τα στρατεύματά σου, είπεν ο Τιβέριος. Πώς δε το κατώρθωσες; ευκολώτατα, είπεν ο γέρων. Την απεδίωξα από την σκηνήν μου, την κατέστησα περιφρονητήν. Η περιφρόνησις είναι δραστήριον κατά της φαρμακεράς υπερηφανείας αντιφάρμακον. Έμαθα, ότι νέος τις εκ της Ασίας έφερεν εις το στρατόπεδόν μου τας τρυφάς της

πατρίδος του, ότι εκοιμάτο εις πορφυράν σκηνήν, ότι έπινε με χρυσά ποτήρια, ότι εμεταχειρίζετο εις την τράπεζάν του τα καλήτερα είδη του οίνου και τα σπανιώτερα εδέσματα. Τον εκάλεσα λοιπόν εις το γεύμα, και, έμπροσθεν των συστρατιωτών του, τον είπα. Βλέπεις, νεανίσκε, ότι εδώ μεταχειρίζονται ευτελή τροφήν· ενίστε δε ακόμη χειροτέραν· και πρέπει να προσμένωμεν τούτο· διότι οι θηρεύοντες την δόξαν κινδυνεύουν να μη έχουν άρτον. Πίστευσέ με, η τρυφηλότης σου μέλλει πολλά να υπομένη, διά τον οποίον βίον μέλλομεν να διδάξωμεν. Σε συμβουλεύω να μη μας ακολουθήσης. Η επίπληξις αύτη ενήργησεν εις αυτόν· ζητεί συγγνώμην, και την λαμβάνει· αλλ' απέστειλε την αποσκευήν του. Και αυτή η συμβουλή ήρκεσε; τον ηρώτησεν ο νεανίσκος. Ναι, αναμφιβόλως, είπεν ο ήρωσ, διότι το παράδειγμά μου εστήριζεν αυτήν, και με ήξευραν σταθερόν εις την γνώμην μου. Έπρεπε να διήγειρες σφοδρά παράπονα.

Όταν ο νόμος ήναι ίσος και αναγκαίος, κανείς δεν προσκλαίεται κατ' αυτού. — Όχι· αλλ' είναι σκληρόν εις τον πλούσιον να ήναι ισότιμος του πένητος. — αλλά διά τούτο είναι ηδύ εις τον πένητα να ήναι ίσος με τον πλούσιον, και πανταχού οι πένητες είναι οι περισσότεροι. — Αλλ' οι πλούσιοι είναι εις την αυλήν οι ισχυρότεροι, και μάλλον εισακούονται. — Διά τούτο και επέτυχαν να με βλάψουν. Αλλ' ό,τι έκαμα, δεν θέλω το παύσει· διότι η ρώμη της ψυχής, ως και η του σώματος, είναι καρπός της εγκρατείας. Άνευ αυτής ουδεμία αφιλοκέρδεια, άνευ δε αφιλοκερδείας ουδεμία αρετή υπάρχει. Ηρώτησα ποιμένα τινά, διά τι οι κύνες του ήσαν τόσο πιστοί· διότι, με είπε, ζώσι με άρτονμόνον. Εάν τους έτρεφα με κρέας, ήθελαν είσθαι λύκοι. Εξεπλάγην διά την απόκρισίν του. Γενικώς, φίλοι μου, ο ασφαλέστερος τρόπος του καταστέλλειν τα κακά είναι η περιόρισις των χρειών. Ταύτα πάντα είναι δυνατά εις στρατεύμα, είπεν ο αυτοκράτωρ· αλλά δυσκατόρθωτα εις επικράτειαν. Οι πολιτικοί νόμοι δεν ομοιάζουν τους στρατιωτικούς. Ούτοι περιστέλλουν την ελευθερίαν εις κύκλον στενώτερον. Νόμος ουδείς δύναται να εμποδίση τον πολίτην από του να πλουτήση διά τιμίου τρόπου, ουδείς δύναται να εμποδίση αυτόν από του να διαθέση τα πλούτη του και να τ' απολαύη ειρηνικώς. Θεωρείται ως αποκτήσας αυτά διά των κόπων, της βιομηχανίας, των προτερημάτων, της αξίας αυτού, ή των γονέων του. Έχει το δικαίωμα να τα διασκορπίση, ως και να τα καταθάψη εις την γην. Συμφωνώ κατά τούτο, είπεν ο Βελισάριος. Προχωρώ δε και περαιτέρω, είπεν ο αυτοκράτωρ· εάν τα πλούτη της πολιτείας ευρίσκωνται συσσωρευμένα εις χείρας ενός τινος τάγματος ανθρώπων, καλόν είναι να διαδοθώσι, και η φιλοπονία μετά της βιομηχανίας να τα εκβάλλουν από τας χείρας της

αργίας. Και εις τούτο συμφωνώ, είπεν ο ήρωσ. Προσθέτω, εξακολούθησεν ο Ιουστινιανός, ότι η τρυφηλότησ, η ηδυπάθεια, η επίδειξι, η μεγαλοπρέπεια, αι τησ φιλοκαλίασ και τησ καινοτομίας φαντασιοκοπίαι, η επιτετηδευμένη τρυφή και η ματαιότησ είναι λεπτολογίαι εκφεύγουσαι την αυστηροτάτην αστυνομικήν κυβέρνησιν, και περί των οποίων οι νόμοι δεν δύνανται να λάβωσι φροντίδα, ειδέ μη, ενεργούσιν είδοσ τυραννίας. Μη γένοιτο, είπεν ο γέρων, να θελήσω, ώστε οι νόμοι να λαμβάνωσι φροντίδα τινά περί τούτων! Ιδού λοιπόν πώς η πολυτέλεια προστατεύεται από όλα τα πλέον απαραβίαστα παρά τοισ ανθρώποισ, ήγουν την ελευθερίαν, την ιδιοκτησίαν, και απ' αυτό ίσως το καινωφελές. Εις όλα συμφωνώ, εκτός τούτου του τελευταίου, είπεν ο Βελισάριοσ. Αλλά τέλος πάντων, είπεν ο ηγεμών, θέλεις ομολογήσει, ότι η πολυτέλεια εμψυχώνει και γίνεται αιτία ν' ακμάζωσιν αι τέχναι, ότι καταστένει τουσ ανθρώπουσ βιομηχάνουσ, δραστηρίουσ, κινεί αυτούσ εις άμιλλαν, αντιτάσσει εις την ραθυμίαν και εις την προς την οκνηρίαν κλίσιν των το κέντρον των νέων χρειών και την επιθυμίαν των ηδονών.

Συμφωνώ, είπεν ο Βελισάριοσ, ότι η πολυτέλεια είναι ηδεία εις τουσ απολαύοντασ αυτήν και κερδαλέα εις τουσ όσοι τουσ προμηθεύουν τα μέσα τησ απολαύσεώσ τησ, και ότι οι νόμοι χρεωστούν ν' αφίνωσι τούτο το εμπόριον ελεύθερον και ήσυχον. Τούτο δεν θέλεις;

Περισσότερον θέλω, επανέλαβεν ο αυτοκράτωρ· αξιώ, ότι ολίγον κατ' ολίγον η επιρροή αυτή διαδίδεται εις όλας της πολιτείας τας τάξεις, και εις την των γεωργών αυτών, εις την οποίαν χορηγεί ευκολωτέραν και συμφερωτέραν πώλησιν των καρπών των κόπων αυτών.

Εδώ, είπεν ο Βελισάριος, το φαινόμενον σε απατά. Επειδή ό,τι όφελος έρχεται εις την τάξιν των γεωργών από τας ασωτεύσεις την πολυτελείας, ελήφθη ήδη εξ αυτής. Όλοι δε οι άνθρωποι, τους οποίους η πολυτέλεια μεταχειρίζεται, είναι ξένοι, τους οποίους δίδει εις αυτήν την τάξιν να τους τρέφη.

Ανακάλεσε εις την μνήμην σου την ιδέαν, την οποίαν εδέχθημεν περί της πρωτοπλάστου κοινωνίας. Ποίον είναι το τέλος αυτής; Δεν είναι να καταστήσω τον άνθρωπον ωφέλιμον εις τον άνθρωπον; Και εις ταύτην την τάξιν το δικαίωμα του ενός επί του εργοχείρου του άλλου δεν είναι το δικαίωμα την ανταλλαγής; Εάν λοιπόν εις άνθρωπος ενασχολή μυρίους εις τας πολυπλασιασθείσας χρείας του, μη συνεισφέρων αυτός εις τας χρείας μηδέ ενός, δεν είναι ως φυτόν άκαρπον και αδηφάγον εις το μέσον του θέρους; Τοιούτος είναι ο αργός πλούσιος εις τας αγκάλας της πολυτελείας και της τρυφής. Ων πάντοτε το αντικείμενον των φροντίδων και την εργασίας της κοινωνίας, δέχεται ραθύμως τον φόρον ως απλήν προσφοράν. Προς ευχαρίστησιν μόνον των ορέξεών του, προς εκπλήρωσιν των επιθυμιών του μόνον, η φύσις ασχολείται· δι' αυτόν αι ώραι παράγουσι τους γλυκυτάτους καρπούς των· τα στοιχεία προσφέρουν τα ήδιστα εδέσματα· αι τέχναι τα σπανιώτερα αριστουργήματα. Απολαύει όλα, δεν συνεισφέρει εις ουδέν, αφαιρεί από την κοινωνίαν πλήθος ωφελίμων ανθρώπων, δεν εκπληροί ουδενός το επιβάλλον έργον, και αποθνήσκει, άλλο κενόν μη αφίνων, παρά το κενόν των υπ' αυτόν καταδαπανηθέντων κτημάτων.

Δεν ηξεύρω, είπεν ο Τιβέριος, πλην μοι φαίνεται ολιγώτερον επιζήμιος, ολιγώτερον ανωφελής παρ' όσον τον στοχάζεσαι. Διότι, εάν εις το σύνολον των κοινών κτημάτων δεν προσφέρη τον καρπόν των προτερημάτων, της δραστηριότητος και της ευμηχανίας του, προσφέρει το αργύριόν του, και τούτο είναι το αυτό.

Αι, φίλε μου, είπεν ο γέρων, τα χρήματα δεν είναι άλλο παρά το σημείον των κτημάτων, τα οποία τις παραχωρεί και το ενέχυρον της αποδόσεώς

των. Εις την ληψοδοσίαν τούτων των κτημάτων ταύτα φανερόνουν την τιμήν των. Αλλ' όστις εις την ληψοδοσίαν ταύτην παρουσιάζει μόνον το σημείον, και ποτέ το αληθές πράγμα, καταχράται οφθαλμοφανώς το μέσον της ανταλλαγής, διά να λαμβάνη ακαταπαύστως ό,τι ποτέ δεν αποδίδει. Ο μεταβλητός εγγυητής, τον οποίον δίδει, τον απαλλάσσει από όλα, αντί να τον υποχρεώνη. Ας αγρυπνή ο άρχων, ας μάχεται ο στρατιώτης, ας εργάζεται ο γεωργός και ο τεχνίτης αδιακόπως δι' αυτόν, τα αποκτηθέντα εις τας υπηρεσίας των δικαιώματά του επικυρούνται κατ' έτος, και το προνόμιον, το οποίον έχει να ζη άχρηστος, είναι εγχαραγμένον επί χρυσών ελασμάτων.

Ούτω λοιπόν η ευπορία κρατεί τον κόσμον υπομίσθιον του· είπεν ο νέος. Ναι, φίλε, είπεν ο γέρων, χωρίς να προξενήση τούτο εις τον πλούσιον άλλον κόπον και άλλην φροντίδα, ειμή ν' αποδώση λεπτομερώς εις την κοινωνίαν τας συνθήκας της δουλείας, την οποίαν έκαμε με αυτόν. Και διά τι αύτη η δουλεία; ηρώτησεν ο Τιβέριος, Διά τι πλούσιοι εις την πολιτείαν; Διότι οι νόμοι, είπεν ο ήρως, διατηρούσιν εις έκαστον ό,τι απέκτησε· διότι τίποτε δεν είναι καλήτερον αποκτημένον παρά τον καρπόν του κόπου, της βιομηχανίας και της διανοίας· διότι η ελευθερία του αποκτάν συμπεριλαμβάνει και την ελευθερίαν του θησαυρίζειν· και διότι η ιδιοκτησία, ως η ελευθερία, πρέπει να ήναι δικαίωμα απαραβίαστον (10)

Κακόν είναι βέβαια το να υπάρχουν άνθρωποι δυνάμενοι να επιφορτίσωσιν εις την κοινωνίαν όλα τα έξοδα την υπάρξεώς των και πολλών άλλων ανθρώπων, τους οποίας μεταχειρίζονται μόνον προς όφελός των· αλλ' ήθελεν είσθαι μεγαλύτερον κακόν το ν' αφαιρεθή από την άμιλλαν, την εργασίαν και την βιομηχανίαν, η ελπίς του αποκτάν, και η ασφάλεια του απολαύειν τα αποκτηθέντα. Μη θλίβεσαι λοιπόν διά το άφευκτον κακόν. Ενόσω υπάρχουν εις αυτήν άνθρωποι δραστησιώτεροι, βιομηχανικώτεροι, φειδωλότεροι, ευτυχέστεροι παρ' άλλους, θέλει υπάρχει ανισότης εις τον μερισμόν των κτημάτων. Η ανισότης αύτη θέλει είσθαι μάλιστα υπερβολική εις τας ακμαζούσας πολιτείας, χωρίς να έχη τις το δίκαιον να την εξαλείψη.

Ομολόγησε λοιπόν, είπεν ο αυτοκράτωρ, ότι η πολυτέλεια είναι καλόν κατά τι, διότι αύτη διά των δαπανών της σμικρύνει και εξολοθρεύει την ανισότητα ταύτην. Ήγουν η πολυτέλεια είναι καλή εις το να εξαντλή τας πηγάς της πολυτελείας. Το ομολογώ, είπεν ο Βελισάριος, και δέχομαι ν' αφήσωσιν εις τα πλούτη όλα τα μέσα της αναλώσεώς των. Εγώ δεν νωώ

να υποχρεώσωσι τον έχοντα να τα καταχώση εις την γην, ουδέ να διορίσωσιν εις αυτόν την χρήσιν αυτών. Οι νόμοι, σε το είπα, δεν χρεωστούν να ενέχωνται εις άλλο, ειμή εις το να επιβάλλωσι το φορτίον των δημοσίων χρειών· εις τα κοινά κτήματα, αφήνοντες άθικτον και ιεράν την μερίδα της τροφής, και εγγίζοντες μόνον το περισσεύον της ευπορίας πάσης καταστάσεως. Η κοινή δόξα θέλει κάμει το λοιπόν. Η κοινή δόξα! είπεν ο αυτοκράτωρ. Ναι, αύτη, είπεν ο Βελισάριος, αστενοχωρήτως και αβιάστως αποκαθιστά παν πράγμα εις τον οικείον τόπον. Απ' αυτήν πρέπει να προσμένωμεν των ηθών την μεταρρύθμισιν. Η μεταρρύθμισις αύτη σε φαίνεται δύσκολος· εξαρτάται από την θέλησιν και το παράδειγμα του κυριάρχου. Άμα ο άνθρωπος, ο έχων μεν την αυτήν αξίαν με άλλους, αλλά κοσμιώτατος και απλούστατος κατά τα ήθη, αξιωθή παρά του άνακτος καλλίστην υποδοχήν, άμα δείξη καταφρόνησιν προς τας κατ' επίδειξιν δαπάνας και την γυναικώδη πολυτέλειαν, άμα ρίψη βλέμμα περιφρονητικόν εις τους δούλους της μαλθακότητος, και προσηλώση όμμα αρεσκειάς και αιδούς εις τα θύματα του κοινού συμφέροντος, η αυλή ευθύς θέλει λάβει κλίσιν προς την ευγενή απλότητα και την έμφρονα φειδώ. Η μεγαλοπρέπεια όχι μόνον δεν θέλει τιμάσθαι εκεί, αλλά μάλιστα θέλει είσθαι και απρεπής. Ήθη καθαρά και αυστηρά θέλουν αντικατασταθή αντί των ακολάστων και ματαιοσπούδων. Όλαι αι τιμαί θέλουν αποδίδεσθαι εις την προσωπικήν αξίαν, και αφήσει την ματαιοφροσύνην και την πολυτέλειαν να θαυμάζωνται μόναι και να συναρέσκωνται. Ω! φίλοι, με πόσην ορμήν πίπτον ηθέλαμεν βλέπει το κράτος των! Ηξεύρετε, πόσον η πόλις είναι προσεκτική, ευπειθής και πρόθυμος ν' ακολουθή το παράδειγμα της αυλής. Ό,τι δε είναι εις τιμήν μεταβαίνει εντός ολίγου εις χρήσιν. Η αρχαία λιτότης, αποκατασταθείσα, ήθελε γεννήσει την αφιλοκέρδειαν· αύτη δε τα ηρωικά ήθη. Ο ικανός να γίνη ωφέλιμος άνθρωπος, μη έχων ήδη εις τα σεμνά ήθη ουδεμίαν αιτίαν πλεονεξίας, και ελευθερωθείς από την δουλείαν των εξουθενητικών χρειών της τρυφής, ήθελεν αισθανθή εις εαυτόν αναπτυσσόμενον τον βλαστόν των τιμίων φρονημάτων. Η φιλοπατρία, η φιλοδοξία ήθελαν κυριεύσει ψυχήν ελευθέραν και επαιρομένην διά την ελευθερίαν. Όλαι αι δυνάμεις της ευγενούς αμίλλης ήθελαν αναπτυχθή συγχρόνως. Α! εάν ο ηγεμών ήξευρεν, οποίαν επιρροήν έχει εις τας ψυχάς, και πώς ημπορεί να τας συγκινή ακαταναγκάστως και αβιάστως! Αύτη είναι η πλέον ακαταμάχητος δύναμις του· και ταύτην μόνον δεν γνωρίζει.

Ποία δε δύναμις, είπεν ο Ιουστινιανός, δύναται ν' αντισηκώση την φιληδονίαν, το θέλγητρον των τέρψεων, την επιθυμίαν του αποκτάν το

αντίτιμον όλων των αγαθών; Τι μέλει τον άνθρωπον, τον δι' όλων των αισθητηρίων μεθυσκόμενον υπό της τρυφής, αν η αυλή τον κακολογή, ή τον επαινέ; Δύναται ο βασιλεύς να εμποδίση, ώστε ο άνθρωπος ούτος, αυτός καθ' εαυτόν, να μη διαθέτη κατά την φαντασίαν του λαόν βιομήχανον, πρόθυμον να τον υπηρετή, ώστε να μη τον περικυκλώνωσιν αι ηδοναί, να μη τον υποτάσσωνται αι τέχναι; Όχι, είπεν ο Βελισάριος, αλλ', εάν θέλη, δύναται να προσάψη αίσχος μεν εις την μαλθακότητα, καταφρόνησιν δε εις την αργίαν· δύναται ν' αφαιρέση από τα πλούτη το δικαίωμα του να υψόνουν εις τα πρώτα αξιώματα της πολιτείας την οκνηρίαν, την κακίαν και την ανικανότητα· δύναται να κάμη, ώστε αι επαισθητότεραι απολαύσεις, αι ηδύτεραι του βίου ευφροσύναι να συνάπτωνται με την από του κοινού τιμήν και να υπάγουν ομού με αυτήν προς συναπάντησιν της αξίας· δύναται τουλάχιστον να εξουθενήση την πολυτέλειαν και να της αφαιρέση τον τύφον. Τούτο αρκεί· η πολυτέλεια ταπεινωθείσα δεν θέλει πλέον ταπεινώσει την πενίαν, δεν θέλει πλέον αμαυρόνει την αρετήν. Θέλουν είσθαι αγαθά, το αντίτιμον των οποίων δεν θέλουν είσθαι πλέον τα πλούτη. Η πίστις και η κοινή υπόληψις, αι τιμαί και τα αξιώματα θέλουν απόκεισθαι εις την αξίαν. Ο χρυσός δεν θέλει πλέον εξαλείφει τας κηλίδας του ψόγου και του αίσχους, η δε χαμέρπεια της ψυχής δεν θέλει κρύπτεσθαι πλέον υπό την λάμπιν αλαζονικής μεγαλοπρεπείας.

Πιστεύσατέ με, φίλοι, ότι η πολυτέλεια έχει ολίγας απολαύσεις ανεξαρτήτους από την υπερηφάνειαν. Αι πλέον λεπτούργημένα επιθυμιαί της είναι πλασταί· η δε γνώμη, η προσαπτομένη εις τας ματαίας και ευμεταβλήτους ηδονάς της, είναι το ευαρεστότερόν των· Εξαλείψατε την γνώμην ταύτην, και θέλετε φέρει τα πλούτη εις την κυρίαν και αληθινήν των τιμήν. Τότε δε, όστις θέλει τα έχει, αν θέλη να τιμηθή και να τα εξευγενίση, θέλει κάμει καλητέραν χρήσιν αυτών. Η πολυτέλεια καθιστά τον πλούσιον να μη δύναται να ήναι γενναίος· αι χρείαι τον καταστένουν φιλάργυρον· και η φιλαργυρία του είναι μίγμα όλων των παθών, τα οποία ευχαριστεί με χρυσίον. Αλλ' αν τα ορμητικώτερα τούτων των παθών, η υπερηφάνεια, η φιλοδοξία, αυτός ο έρως, διότι ακολουθεί την δόξαν, δεν αναφέρονται πλέον εις τα της πολυτελείας, παρατηρήσατε, πόσον αυτής το θέλγητρον και της φιλαργυρίας η δύναμις ελαττούται.

Τα αληθή πλεονεκτήματα του πλούτου, η ευπορία, αι ευκολία, αι της αφθονίας τρυφαί, η ανεξαρτησία, και η ανάπαυσις, τέλος το κράτος, το οποίον ο πλούσιος ενεργεί επάνω εις πλήθος ανθρώπων ασχολουμένων

εις τα περί αυτόν· όλα ταύτα, λέγω, είναι ικανώτατα να συγκινήσωσι τους μικροψύχους. Και ποσώς δεν ελπίζω, ουδέ φοβούμαι την ολικήν καταστροφήν των τεχνών, τας οποίας υποτρέφει ο πλούτος. Αλλ' εάν αι τιμαί δεν απονέμονται εις αυτόν, αι ψυχαί, εις όσας η φύσις έδωκεν ενέργειαν και ύψος, αι ψυχαί αι δεκτικαί παθών ευγενών και αρετών μεγάλων, θέλουν καταφρονήσει τας ματαιοτήτας ταύτας και θέλουν ζητήσει αλλαχού τον έπαινον και την δόξαν.

Ποτέ δεν θέλει είσθαι, είπεν ο Τιβέριος, εις επικράτειαν πλουσίαν τούτο, ήγουν η άγονος λαμπρότης των τιμών να αμαυρώση την λαμπρότητα του πλούτου. Μόνον η λάμψις του πλούτου θαμβόνει τον λαόν, και αι τιμαί, η μεγαλειότης αυτή έχουν χρείαν αυτού, διά να εμπνέωσι σέβας εις τον λαόν.

Ποίος από τους δύο κατά την γνώμην σου, τον ηρώτησεν ο γέρων, αυξάνει την σεμνότητα, την μεγαλειότητα της Ρωμαϊκής Γερουσίας, ο πλούσιος Λεύκουλλος ή ο πτωχός Κάτων; Η ερώτησις αύτη ετάραξε τον Τιβέριον. Σας ομιλώ περί καιρού πολυτελείας, υπέλαβεν ο ήρως· και κατ' εκείνον έτι τον καιρόν με οποίον σέβας το υγιέστερον μίσος της πολιτείας, ο λαός, δεν ανεπόμενος καθ' εαυτόν τας λαμπράς ημέρας της ελευθέρας, της εναρέτου και πτωχής Ρώμης, τους αιώνας, κατά τους οποίους η μικρά της χώρα εκκαλλιεργείτο από χείρας νικηφόρους και κατά τους οποίους το υνίον ήτο δαφνοστεφές; Δότε περισσοτέραν αξίαν εις τον λαόν, και πιστεύσατε, ότι μονάρχης σοφός, περικυκλούμενος από πολεμιστάς και υπουργούς, μη έχοντας τύφον, αλλά φορτωμένους τιμάς και έτη, θέλει προσφέρει θέαμα χιλιάκις σεμνότερον παρά τρυφηλός ηγεμών περικυκλωμένος από αυλικούς. Οι εν τέλει, όσοι θέλουν να τιμώνται χωρίς να δαπανήσωσιν εις τούτο τίποτε, δεν παύουν λέγοντες, ότι το αξίωμά των, διά να εμπνέη σέβας, πρέπει να ήναι περιβεβλημένον πομπήν και μεγαλοπρέπειαν. Και τώνοντι, ταύτα είναι ως περιβόλαιον, το μέγεθος του οποίου κρύπτει τα ελαττώματα του σώματος· αλλά τούτο είναι απόδειξις μεγαλητέρα, ότι πρέπει ν' απομακρυνθή αύτη η εξωτερική λαμπρότης, ήτις μετασχηματίζει και συγχέει τους ανθρώπους. Όταν η αρετή παρουσιασθή εις τας πρώτας τιμάς, ως ο αθλητής εις το στάδιον, θέλει διακρίνεσθαι πολύ καλήτερον από την ισχύν και την καλλονήν της. Εάν δε η κακία, η χαμέρπεια, η αναξιότης φανώσιν εκεί, θέλουν πολύ περισσότερον καταισχυνηθή.

Άλλο πλεονέκτημα των απλοϊκών ηθών, εις τα μεγαλεία είναι, ότι

επικουφίζει την πολιτείαν από τας ολεθρίας δαπάνας των παρασήμων, σμικρύνει την αξίαν των αμοιβών. Αι καλώς απονεμόμενοι τιμαί επέχουν τόπον πλουσιωτάτων βραβείων· ο δε ηγεμών, όστις θέλει είσθαι φειδωλός διανομεύς αυτών, θέλει είσθαι και του αγαθού των υπηκόων του. Τούτο είναι το κυριώτερον. Δεν πρόκειται λόγος να εμποδισθώσιν οι πλούσιοι από την πολυτέλειαν· αύτη είναι πυρ, καταναλίσκον και αυτό μετ' ολίγον την τροφήν του. Πρόκειται να προφυλαχθώσιν από την επιθυμίαν της πολυτελείας, και από την δίψαν του πλούτου εκείνοι, οίτινες έχοντες μόνον προτερήματα, γνώσεις και αρετάς, ήθελον τολμήσει να τα μισθώσωσι. Διά τούτο πρέπει ν' αποδίδωνται εις αυτούς τιμαί, τας οποίας τίποτε δεν αμαυρόνει, και αι οποίαι ποτέ δεν βεβηλούνται. Υπηρέτησα τον βασιλέα μου με προθυμίαν και ικανήν ευτυχίαν· και ηξεύρω αφ' εαυτού μου, πόσον ο χρυσός είναι αγενής ως προς την δρυν και την δάφνην, όταν αυτά ήναι μισθός της τιμής και της ευγνωμοσύνης του βασιλέως. Ουδέν την τιμήν ταύτην, την τόσον θελκτικήν, ότε είναι σύμφωνος με του λαού την γνώμην, ο ηγεμών έχει το δικαίωμα να την απονέμη μόνον εις το ωφέλιμον και επαινετόν, μη δίδων αυτήν εις άλλο, παρ' ότι είναι μάταιον, κενόσπουδον και επικίνδυνον. Ιδού η μεγάλη του οικονομία. Αλλ' όλα ταύτα απαιτούσι γενναίαν και ακλόνητον απόφασιν, επιείκειαν αδιακόπως προφυλαττομένην κατά της απάτης και του δόλου, σταθεράν βούλησιν, ήτις ποτέ δεν αλλοιούται, και ήτις αφαιρεί ως και την ελπίδα του να φανή μαλακιζομένη, ή μεταβαλλομένη. Θέλει δε είσθαι τοιαύτη, εάν φωτίζεται και υποστηρίζεται από την προς το αγαθόν αγάπην· και τότε η γνώμη του ηγεμόνος θέλει σχηματίσει την κοινήν γνώμην, το δε παράδειγμά του τον εθνικόν χαρακτήρα.

Να σε ομολογήσω, είπεν ο Τιβέριος, ανησυχίαν τινά, ήτις με μένει; Η αυλή αύτη, εκ της οποίας να εξορίσης θέλεις την εύνοιαν, την ραδιουργίαν και την πολυτέλειαν, θέλει είσθαι ίσως σοβαρά· και νέος ηγεμών Καταλαμβάνω, φοβείσαι, μην αηδιάση· αλλά, φίλε μου, δεν σε είπον, ότι το βασιλεύειν ήτο τέρψις και διατριβή καιρού. Μ' όλον τούτο ίσως, εις το μέσον των μόχθων του, θέλει έχει στιγμάς γλυκυτάτας. Υπουργός τις, γεωργίας θέλει τον αναγγείλει τας προόδους της γεωργίας εις επαρχίας, αίτινες ήσαν ακαλλιέργητοι, και ούτος θέλει ειπεί καθ' εαυτόν· μία πράξις της θελήσεώς μου έκαμεν εκατόν χιλιάδας ευτυχείς. Οι άρχοντές του θέλουν τον γνωστοποιήσει, ότι εις των νόμων του θέλει σώσει την κληρονομίαν του ορφανού από τας χείρας του απλήστου άρπαγος· αυτός δε θέλει ειπεί· ευλογητός ο θεός! ο αδύνατος προστατεύεται από εμέ. Οι πολεμισταί του δεν θέλουν τον δώσει

παραμυθίας τόσον καθαράς. Αλλ' όταν διηγηθώσι προς αυτόν, με ποίον ζήλον και προθυμίαν οι πιστοί του υπήκοοι θέλουν χύσει το αίμα των υπέρ του ηγεμόνος και της πατρίδος των, το έλεος, ο εκ της στερήσεως των πόθος θέλουν αναμιχθή με αγάπην και ευγνωμοσύνην, ήτις θέλει βρέξει τους οφθαλμούς του με δάκρυα. Τέλος αι ευχαί και οι έπαινοι του ευτυχούς αιώνος, επί του οποίου ζη, και η την οποίαν προαισθάνεται απόλαυσις των ευχών του μέλλοντος, τοιαύται είναι του μονάρχου αι ηδοναί. Εάν δε, διά να τον απαλλάξωσιν από την αηδία, δεν είναι ταύτα ικανά, θέλει περιέλθει, ως οι αρχαίοι της Περσίας βασιλείς, επισκεπτόμενος τας επαρχίας, διανέμων αμοιβάς εις εκείνον, όστις θέλει ενεργήσει καλήτερον ν' ανθήσωσιν η γεωργία και η βιομηχανία, η αφθονία και η πολυανθρωπία, καθαιρών εκείνους, των οποίων η υπερηφάνεια, η αμέλεια, ή η σκληρότης θέλουν προξενήσει τα εναντία κακά. Εις το Βυζάντιον, ως εις την Ρώμην, οι αυτοκράτορες ανεδέχθησαν να επισκέπτωνται τους δημοσίους σιτοβολώνας, 'Ηθελεν είσθαι τάχα αναξιώτερον αυτών να υπάγουν εις τας άγρας, διά να ιδούν, εάν ο υπό την ταπεινήν στέγην του γεωργός έχη άρτον διά τα τέκνα του; Ω! πόσον ολίγον γνωρίζει ο ηγεμών τα συμφέροντα και τα καθήκοντά του, αν συγχωρή να τον πλησιάζη η αηδία. Μ' όλον τούτο μη νομίσετε, ότι εις τας ολίγας ησύχους στιγμάς, τας οποίας το αξίωμά του ημπορεί να τον αφήσει, η μεγαλειότης δεν δέχεται τας θελκτικάς μετ' οικειότητος συνομιλίας της εμπιστοσύνης και της φιλίας. Θέλει έχει φίλους. Ούτοι θέλουν κατορθώσει ν' απολαύση το θέλγητρον των ευαισθήτων ψυχών. Οι χρηστοί άνδρες, αρκούμενοι εις ολίγον, έχουν εις την ενάρετόν των συνομιλίαν γαλήνην φαιδράν, ήτις πηγάζει από την ειρήνην της ψυχής, και την οποίαν ο τύφος, στενοχωρημένος από χρείας, και η κακία, περιεστοιχισμένη από ελέγχους της συνειδήσεως δεν γνωρίζουσιν. Η εκπλήρωσις των καθηκόντων του εν τέλει τιμίου ανδρός ολίγον καιρόν αναμφιβόλως τον αφίνουν να έχη, αλλ' αι στιγμαί αυτού είναι ηδείαι. Ούτε η μέμψις, ούτε ο φόβος, ούτε η φιλοτιμία τας ταραττει· η δε αυλή ηγεμόνος, με τον οποίον η αθωότης, η ευθύτης, η αλήθεια, ο γενναίος υπέρ του καλού ζήλος δεν θέλουν έχει αιτίαν ν' αποφύγουν καμμίαν παγίδα, να προΐδούν καμμία έκπτωσίν των, να φοβηθούν καμμίαν μεταβολήν, αυτή δεν θέλει είσθαι η λαμπροτάτη αυλή, αλλ' η ευδαιμονεστάτη του κόσμου. Θέλει είσθαι ολιγάριθμος, είπεν ο αυτοκράτωρ. Διά τι; είπεν ο Βελισάριος. Τινές φιλόδοξοι, άνθρωποι αργοί, τινές άνανδροι ηδυπαθείς θέλουν απομακρυνθή. Αλλ' αντ' αυτών οι χρηστοί άνδρες, οι τίμιοι θέλουν προσέλθει εις αυτήν παμπληθεί. Λέγω, φίλτατε Τιβέριε, παμπληθεί, και το λέγω προς έπαινον της

ανθρωπότητος. Όταν η αρετή τιμάται, τότε φύεται εις όλας τας ψυχάς. Η κοινή υπόληψις είναι, ως ο ήλιος, όστις την κάμνει ν' ανοίγη και να βλαστώνη με μεγαλωτάτην δύναμιν. Μη κρίνετε περί τούτου κατά την αδρανή και εκνευρισμένην κατάστασιν, εις την οποίαν είναι αι ψυχαί. Πώς θέλετε, ο υιός, προς τον οποίον ο πατήρ του δεν επαίνεσε ποτέ άλλο παρά το αργύριον, ο οποίος ποτέ δεν ήκουσε να εγκωμιάζεται, και να ήναι επιθυμητόν άλλο παρά η ευπορία, όστις εις τας πόλεις και εις τους αγρούς ουδέν άλλο είδε παιδιόθεν καταφρονούμενον παρά την βιομηχανίαν και την εργασίαν, όστις ηξεύρει, ότι η μεγαλειότης ταπεινούνται, ότι η αυστηρότης των νόμων κάμπτεται, ότι αι προς τας τιμάς φέρουσαι οδοί εξομαλύνονται, ότι αι θύραι της ευνοίας ανοίγονται έμπροσθεν του πλούτου, ότι δι' αυτού, και μόνον δι' αυτού αποφεύγει τις την βίαν, και την μεταχειρίζεται ατιμωρήτως, ότι ούτος στολίζει και αυτήν την κακίαν, ότι εξευγενίζει και αυτήν την χαμέρπειαν, ότι επέχει τόπον προτερημάτων, γνώσεων και αρετών· πώς θέλετε, ο άνθρωπος, ποτισμένος από τας ιδέας ταύτας, να διακρίνη το τίμιον από το ωφέλιμον; Αλλ' ας μεταβληθή η γνώμη, ας δώση το παράδειγμα ο κύριος των ηθών, ο ηγεμών, ας καταστήσωσιν η ανατροφή και η έξις πρώτην εις τον άνθρωπον χρείαν την ιδίαν εαυτού υπόληψιν και την των ομοίων του· ας συνηθίσουν την ψυχήν να εξορμά έξω εαυτής, διά να συνάγη τους επαίνους της παρούσης εποχής και της μελλούσης· ας ήναι δι' αυτόν η φήμη και η μνήμη του, μετά την αρετήν, το τιμαλφέστερον των αγαθών όλων· ας καταστήση εις αυτόν η ηθική του αύτη ύπαρξις την τιμήν προσφιλεστέραν της ζωής και το αίσχος τρομερώτερον, βδελυρώτερον παρά το μηδέν, και τότε θέλει φανή, πόσον ολίγην ισχύν θέλουν έχει επ' αυτού αι χαμερπείς επιθυμιαί. Αι! φίλοι, τι άλλο ήσαν οι Δέκιοι, οι Ρήγουλοι, και οι Κάτωνες, ειμή άνδρες, των οποίων η ενθουσιώσα ψυχή έζη εκ της δόξης και αρετής. Αλλ' αύτη η αγωγή απαιτεί ενισχύσεις πραγματικάς. Εις μάτην ήθελον προστάζει εις τους γονείς ν' ανατρέφωσι τους παίδας των εις την αρετήν, εάν η αρετή εγκατελείπετο εις λήθην, η δε κακία, μόνη τιμωμένη, είχε το δικαίωμα να την εξυβρίζη. Πρέπει λοιπόν, προς αποκατάστασιν της ευταξίας, να ενωθή το καλόν με το καλόν, το κακόν με το κακόν, το χρήσιμον με το δίκαιον και τίμιον. Αφού δε αποκατασταθή η ευταξία αύτη, προβλέπετε ευκόλως, πώς τα ήθη ήθελον βοηθεί τους νόμους, και πώς η κοινή γνώμη ήθελεν επικουφίζει την δύναμιν. Αι ελπίδες και οι φόβοι, αι αμοιβαί και αι ποιναι, αι απολαύσεις και αι στερήσεις, ταύτα είναι το βάρος, το οποίον η πολιτική πρέπει να ηξεύρη αρμοδίως να επιθέτη εις την στάθμην την ελευθερίας. Διά τούτου είναι βεβαία, ότι θέλει διοικεί κατ' αρέσκειάν της τον κόσμον.

Αλλ' επανέρχομαι εις το προκείμενον. Τα αλαζονικά ήθη των μεγάλων καταστένουν αυτούς απλήστους και αδίκους· ήθη απλούστερα ήθελον τους καταστήσει μετριοπαθείς, φιλανθρώπους, γενναίους· του δε μεγαλητέρου συμφέροντος της κακίας μεταβάντος εις την αρετήν, η αυτή ροπή, ήτις τους έφερε προς το πρώτον, ήθελε τους επανάξει προς το άλλο. Ιδού ωραίον όνειρον! είπεν ο Ιουστινιανός. Δεν είναι όνειρον, είπεν ο Βελισάριος, το να θέλη τις να κυβερνά τους ανθρώπους διά της φιλαυτίας και του συμφέροντος. Ενθυμήσου, πώς εσχηματίσθη εις την γεννωμένην δημοκρατίαν, η γερουσία εκείνη, όπου τόση αρετή, τόσος ηρωισμός διέλαμπε. Τούτο δε, διότι εις την Ρώμην τότε τίποτε δεν ήτο ανώτερον της μεγαλοψυχίας· διότι η κοινή υπόληψις επροσκολλάτο εις τα χρηστά ήθη, το σέβας εις τα ενάρετα, η δόξα εις τα ηρωικά. Τοιαύτα υπήρξαν καθ' όλους τους χρόνους τα ισχυρά της ανθρωπίνης ψυχής ελατήρια.

Ηξεύρω, ότι η πολυχρόνιος έξις, και μάλιστα η του αυθαιρέτου, δεν υποχωρεί χωρίς αντίσταση και εις αυτάς τας ισχυροτάτας αιτίας. Αλλά δι' άνθρωπον άδικον και βίαιον, όστις ήθελε τραχύνεσθαι κατά του φόβου της δυσφημίας, της δυσμενείας, και της περιφρονήσεως, μυρίοι τοιοῦτοι είναι, τους οποίους ο χαλινός οὔτος, συνδεόμενος με το κέντρον της δόξης, ήθελεν οδηγήσει εις την ευθειάν της τιμής και της αρετής ατραπόν. Εξακολουθών λοιπόν, υποθέτω άνδρας χρηστούς αρχηγούς των λαών. Τότε εγγυώμαι με την ζωήν μου διά την υποταγήν, την πίστιν, τον ζήλον του πλήθους των ανθρώπων, οι οποίοι δεν θέλουν πλέον καταδυναστεύεσθαι, οι οποίοι δεν θέλουν πλέον κακούσθαι, και των οποίων η ζωή, η ελευθερία, τα υπάρχοντα θέλουν προστατεύεσθαι από τους νόμους. Τότε η αυτοκρατορία ανεγείρεται, τα διεσπαρμένα της μέλη συνέρχονται πάλιν· το σχέδιον του Κωνσταντίνου, κτισθέν επί της άμμου, λαμβάνει θεμέλια στερεά· και εκ του μέσου της κοινής ευδαιμονίας βλέπω αναγεννωμένην την ευψυχίαν, την άμιλλαν, την δύναμιν, το φιλόπατρι, και μετ' αυτού την πρώην εκείνην της Ρώμης επιρροήν επί της οικουμένης.

Ενώ δε ο Βελισάριος ωμίλει οὔτω, ο Ιουστινιανός εθαύμαζε, σιωπών, τον ενθουσιασμόν του γηραιού εκείνου, όστις, λησμονήσας την ηλικίαν, την αθλιότητά του, και την σκληροτάτην κατάστασιν, εις την οποίαν κατήντησεν, ήτον εν θριάμβω, διανοούμενος μόνον το να αποκαταστήση την πατρίδα ευδαίμονα και ακμάζουσαν. Ωραίον πράγμα, τον είπεν, είναι να φροντίζη τις τόσον σπουδαίως περί αχαρίστων. Φίλοι, είπεν ο ήρωες, η ευδαιμονεστάτη την ζωής μου ημέρα ήθελεν είσθαι εκείνη, εις την οποίαν

ήθελον με ειπεί· Βελισάριε, μέλλουν να σε ανοίξωσι τας φλέβας, και διά την χύσεως του αίματός σου αι ευχαί σου θέλουσι πληρωθή.

Ταύτα ειπόντος, η επέραστος αυτού θυγάτηρ Ευδοξία ήλθε να αναγγείλει, ότι το δείπνον ήτον έτοιμον. Εμβήκε λοιπόν και εκάθησεν εις την τράπεζαν. Η Ευδοξία, χαριτόβρυτος και κοσμιότητα ευγενή έχουσα, έφερε φαγητόν όσπρια, και εκάθησεν εις το πλάγιόν του. Τι! τούτο είναι το δείπνον σας; είπεν ο αυτοκράτωρ τεταραγμένος από αισχύνην. Μάλιστα, είπεν ο Βελισάριος, Τούτο ήτο το δείπνον του Φαβρικίου, και ο Φαβρίκιος ήτο πολύ ανώτερός μου. Ας υπάγωμεν, είπεν ο Ιουστινιανός προς τον Τιβέριον· ο άνθρωπος ούτος με καταισχύνει.

Η αυλή του ελπίζουσα να τον διασκεδάση, ητοίμασε πανήγυριν· αλλ' ούτος δεν κατεδέχθη να υπάγη. Εις την τράπεζαν μόνον περί του δείπνου του Βελισαρίου ωμίλει. Εμβάς δε εις το ταμείον του, είπε καθ' εαυτόν είναι ολιγώτερον δυστυχής παρ' εμέ, διότι εκοιμήθη μη ελεγχόμενος υπό της συνειδήσεως.

Κεφάλαιον ΙΔ'.

Μακράν αυτού δεν δύναμαι να ζήσω πλέον, είπεν ο αυτοκράτωρ προς τον Τιβέριον, την επαύριον επανερχόμενος προς τον ήρωα. Η γαλήνη και η ησυχία της ψυχής του μεταδίδονται εις την ιδικήν μου. Αλλ' αμ' απέλθω απ' αυτού, τα νέφη, τα οποία διεσκέδασε, συναθροίζονται πάλιν, και τα πάντα σκοτίζονται εκ νέου. Χθες ενόμιζον, ότι έβλεπα εις το σχέδιόν του την εικόνα της δημοσίου ευημερίας· τώρα δε έμπροσθεν των οφθαλμών μου μόνον πλήθος δυσκολιών είναι. Πώς, π. χ., να δυνηθή τις με τας απείρους δαπάνας, από τας οποίας η αυτοκρατορία αύτη είναι επιφορτισμένη, να επικουφίση τους υπηκόους! Πώς ν' ανανεώση τις τα στρατεύματα, τα οποία πολυχρόνιοι πόλεμοι εμφάνισαν, και να περιστείλη όλας τας εισφοράς εις απλούν και ελαφρόν φόρον! Όλα τα προείδεν, είπεν ο Τιβέριος· και όλα θέλει τα ευκολύνει. Πρόβαλέ τον τους διαλογισμούς σου. Εντεύθεν λοιπόν ήρχισαν την ομιλίαν των.

Ήξευρα, είπεν ο γέρων, αφού τον ήκουσεν, ότι ήθελα σας αφήσει απορίας· αλλ' ελπίζω να τας διαλύσω.

Αι δαπάναι της αυλής ηλαττώθησαν· εξωρίσαμεν απ' αυτήν την πολυτέλειαν και τας προς τους ευνοουμένους χάριτας. Ας έλθωμεν εις την πόλιν, και ειπέτε με, διά τι λαός αργός και πολυάριθμος επιβαρύνει την πολιτείαν; Ο εις αυτόν διανεμόμενος σίτος (11) ήθελε θρέψει πολλούς λεγεώνας. Ο Κωνσταντίνος επεφορτίσθη την ολεθρίαν ταύτην δαπάνην μόνον διά να κάμη πολυάνθρωπον την πόλιν του, και διά να μιμηθή την Ρώμην. Αλλά με ποίον δίκαιον λαός αργός, όστις δεν είναι ούτε βασιλεύς, ούτε στρατιώτης, είναι εις βάρος του κοινού; Ο Ρωμαϊκός λαός, όλος στρατιωτικός, είχε το δίκαιον να τρέφεται και εις τελειοτάτην ειρήνην από τους καρπούς των κατακτήσεών του. Και ακόμη εις τας λαμπροτέρας ημέρας της δόξης του, δεν εζήτηι άλλο ειμή γαίας διά να γεωργή. Όταν δε η πολιτεία τας εχορήγει, ηξεύρετε, με τόσην χαράν διεσπείρετο εις τους αγρούς. Ενταύθα δε εις τι μεταχειριζόμεθα ημείς τον πεινώντα τούτον λαόν τον περικυκλούντα τας πύλας των ανακτόρων; Με τούτον τάχα εδίωξα τους Ούνους λεηλατούντας την Θράκην; Ας κρατήσωσιν εξ αυτών μόνον, όσους η βιομηχανία ημπορεί να ενασχολή και να τρέφη, από τους λοιπούς δε ας συστήσωσιν ευδαίμονας αποικίας· αύται πάλιν θέλουν κατοικήσει την επικράτειαν, και θέλουν ζη από τον καρπόν των κόπων των. Η γεωργία είναι μήτηρ της στρατιωτικής. Και οι καλοί στρατιώται σχηματίζονται όχι εις τας αγκάλας της αργίας και ακηδίας.

Αφού όλοι οι νόμοι γίνωσιν απλοί, ιδίως δε ο του φόρου, το παλατίνον τάγμα πίπτει αφ' εαυτού, ως εκ της ίδιας αυτού αχρηστίας· και ηξεύρετε από πόσας απείρους δαπάνας επικουφιζόμεθα διά τούτου. Η τρομερωτέρα δαπάνη, ήτις μας μένει, είναι η των στρατευμάτων· αλλ' αύτη περιορίζεται εις μόνους τους λεγεώνας. Αι αποικίαι των απομάχων στρατιωτών, αι κατοικισθείσαι επί των συνόρων, ζώσιν από τους κόπους των· η δε ατέλεια αυτών είναι αντί μισθού. Αι αποικίαι αύται, το αριστούργημα της μεγαλοφυίας του Κωνσταντίνου, εισέτι δεν εξέλιπον, και διά να τας ιδή τις αναζωογονουμένας, αρκεί να θελήση· τοσοούτοι ανδρείοι στρατιώται, τους οποίους αφήνετε εκνευριζομένους εις την ταλαιπωρίαν και την αργίαν, δεν ζητούν άλλο παρά να υπάγωσι να γεωργούν και να φυλάττουν το πεδión της νίκης των. Το αυτό συμβαίνει και, εις τα στρατεύματα τα διεσκορπισμένα εις τας όχθας των ποταμών (12) αι όχθαι αύται, τας οποίας κάμνουν καρποφόρους, τρέφουν τους γεωργούς των.

Σμήνη βαρβάρων προσέρχονται ζητούντες να τους δεχθώμεν εις τας επαρχίας μας. Τους εδέχθημεν ενίστε με ολιγωτάτην προφύλαξιν (13)·

αλλ' ο κίνδυνος είναι μόνον εις τον αριθμόν. Ας τους διασκορπίζωσι, και ας τους δίδωσι γαίας ακατοικήτους και αγεωργήτους, οποίας έχετε πολλές, φευ! και διοικήσεις ήμερος και σταθερά ήθελε κάμει τούτους υπηκόους πιστούς και στρατιώτας πειθαρχικούς.

Μόνον λοιπόν οι λεγεώνες μένουν να ήναι υπομίσθιοι του ηγεμόνος, και ο φόρος μόνος της Αιγύπτου, της Αφρικής και της Σικελίας ήθελε θρέψει τριπλασίους, όσων ποτέ η αυτοκρατορία είχεν (14). Οικονομία λοιπόν πρέπει να γίνη όχι εις αυτούς, και η πολιτεία χρεωστεί να μεριμνά όχι διά την συντήρησιν αυτών, αλλά διά την είσαξίν των (15). Ήτο ποτε καιρός, καθ' όν η τιμή του να εισαχθή τις εις αυτούς, απέκειτο εις τους πολίτας (16)· και οι εκλεκτότεροι νέοι διημιλλώντο περί της απολαύσεώς του. Ο καιρός εκείνος δεν υπάρχει πλέον· πρέπει να τον επαναγάγωμεν πάλιν. Τι δε δεν κατασταίνει τις τους ανθρώπους έχων τιμήν και άρτον!

Οι άνθρωποι δεν είναι πλέον οι αυτοί, είπεν ο αυτοκράτωρ. Τίποτε δεν μετεβλήθη, είπεν ο Βελισάριος, πλην της διοικούσης τα ήθη γνώμης· και δεν χρειάζεται άλλο, ειμή η ψυχή ενός μόνου, ειμή το πνεύμα, και το παράδειγμά του, διά να ελκύση προς εαυτόν όλα τα πνεύματα. Εκ μυρίων πράξεων, αι οποίαι με το αποδεικνύουσιν, ιδού μία, την οποίαν νομίζω αξίαν των λαμπροτέρων της δημοκρατίας ημερών, και η οποία δεικνύει, ότι καθ' όλους τους καιρούς οι άνθρωποι αξίζουν ό,τι τους κάμνει τις ν' αξίζουν. Η Ρώμη εκυριεύθη από τον Τοτίλαν. Είς των ανδρείων στρατηγών, Παύλος ονομαζόμενος, ταξίαρχος μικρού στίφους ανδρών, διέφυγεν από την πόλιν, και ωχυρώθη εις ύψωμα, όπου ο εχθρός τον περιεκύκλωσε. Δεν αμφίβαλλαν, ότι η πείνα θέλει τον καταναγκάσει να παραδοθή· και τώνοντι εστερείτο όλα. Καταντήσας εις την εσχάτην έλλειψιν, ωμίλησε προς τον στρατόν του τα εξής. «Φίλοι, πρέπει ν' αποθάνωμεν, ή να υποδουλωθώμεν. Αναμφιβόλως δεν θέλετε διστάσει· αλλά το παν δεν είναι ν' αποθάνωμεν, πρέπει ν' αποθάνωμεν, ως άνδρες. Των ανάνδρων μόνον είναι ίδιον να καταφθείρωνται υπό της πείνας, και να κατατήκωνται, αναμένοντες θάνατον οδυνηρόν και βραδύν. Ημείς, οίτινες, ανατραφέντες εις τας μάχας, ηξεύρομεν να μεταχειριζώμεθα τα όπλα μας, ας ζητήσωμεν θάνατον ένδοξον. Ας αποθάνωμεν, αλλ' όχι ανεκδικήτως, ας αποθάνωμεν καταβρεγμένοι από των εχθρών μας το αίμα· αντί εξυβριστικού μειδιάματος, ας προξενήση εις αυτούς ο θάνατός μας δάκρυα. Τι ήθελε μας ωφελήσει το ν' ατιμάσωμεν εαυτούς, διά να ζήσωμεν ολίγα ακόμη έτη; διότι και ούτως εντός ολίγου έπρεπε ν' αποθάνωμεν. Η δόξα δύναται να εκτείνη τα όρια

της ζωής· η φύσις όμως όχι».

Ταύτα είπεν ο Παύλος, οι δε στρατιώται του, αποκρίνονται, ότι είναι έτοιμοι να τον ακολουθήσωσιν· εξορμώσι λοιπόν, ο εχθρός κρίνει από το ήθος των, ότι έρχονται εις συμπλοκήν με τόλμην απελπισίας· και, χωρίς να τους περιμένη, προσφέρει εις αυτούς την σωτηρίαν και την ελευθερίαν.

Νομίζω μετά πληροφορίας, φίλοι μου, ότι εντός της αυτοκρατορίας ευρίσκονται διακόσiai χιλιάδες ανδρών ικανών να κάμωσι το αυτό, εάν είχαν στρατηγόν τον Παύλον· και τοιούτους αξίους στρατηγούς έχετε ακόμη· η νίκη σας τους έδειξε. Μη νομίζετε λοιπόν, ότι τα πάντα απωλέσθησαν, ενώ υπάρχουσι τοιαύτα βοηθήματα· αγνοείτε, εις ποίον βαθμόν η ευημερία, η αφθονία, η πολυανθρωπία δύνανται ν' αυξήσωσι της πολιτείας τας δυνάμεις· Ενθυμηθήτε μόνον, τι ήσαν ποτε δεν λέγω αι Γαλλίαi, τας οποίας εστερήθημεν και ανάνδρωσ παρητήσαμεν· (17) αλλ' η Ισπανία, η Ελλάς, η Ιταλία, η δημοκρατία της Καρχηδόνας, και όλα εκείνα της Ασίας τα βασίλεια, από του Νείλου μέχρι του Ευξείνου Πόντου. Ανακαλέσατε εις την μνήμην σας, ότι ο Ρωμύλος, όστις κατ' αρχάς είχεν ένα μόνον λεγεώνα (18), άφησε μετά θάνατον τεσσαράκοντα επτά χιλιάδας πολιτών ενόπλων, και κρίνατε, τι δύναται η βασιλεία ανδρός εμπείρου, δραστηρίου και αγρύπνου. Η πολιτεία ηφανίσθη, λέγεται. Πώς! μήπως η Εσπερία και η Σικελία, η Ισπανία, η Λιβύα και η Αίγυπτος, η Βοιωτία και η Μακεδονία, και αι ωραίαi εκείναι της Ασίας πεδιάδες, αίτινες εσύστεναν τον πλούτον του Δαρείου και του Αλεξάνδρου, έγιναν άφοροι; Πάσχουσιν έλλειψιν ανθρώπων! Αι! ας ήναι εκεί ευτυχείς, και θέλουν υπάγει παμπληθεί. Τότε δε, φίλοι, θέλω τολμήσει να σας προβάλλω το μέγα σχέδιον, το οποίον μελετώ και το οποίον μόνον ήθελε καταστήσει την αυτοκρατορίαν ταύτην υπεράλλοτε δυνατωτέραν. Ποίον λοιπόν είναι το σχέδιον τούτο; ηρώτησεν ο αυτοκράτωρ· Ιδέ, είπεν ο Βελισάριος.

Ο πόλεμος, καθώς ημείς τον κάμνομεν, κατακόπτει τα στρατεύματα διά των μακρών οδοιποριών και των υπερβολικών κόπων. Δίδει εις τους εχθρούς μας καιρόν να επιπίπτωσιν εναντίον μας δι' αιφνιδίων εισβολών, και αι οροφύλακες τάξεις των απομάχων και των γεωργών στρατιωτών, από τους οποίους είναι περικυκλωμένα τα σύνορά μας, δεν δύνανται να τας αποκρούσωσι· πριν δε οι λεγεώνες πετάξωσιν εις το μέρος της προσβολής, ο τρόμος, η θλίψις, η φθορά έκαμαν ταχείας προόδους (19) Διά ν' αντιταχθή εις τους χειμάρρους τούτους πρόχωμα παντοτεινόν

ήθελον ζητήσει να κάμουν όλην αυτήν την αυτοκρατορίαν πολεμικήν, ώστε πας άνθρωπος ελεύθερος να ήθελεν είσθαι στρατιώτης, αλλά μόνον προς υπεράσπισιν της πατρίδος· ούτως εκάστη επαρχία ήθελε συγκροτήσει στρατόν, του οποίου αι πόλεις ήθελον σχηματίσει τα στίφη, τα δε θέματα τους λεγεώνας, με διωρισμένα μέρη, όπου ο στρατιώτης, άμ' ακούση την σάλπιγγα, να προστρέχη εις τας σημαίας του.

Τα στρατεύματα ταύτα ήθελον έχει το προτέρημα του να ήναι προσκολλημένα εις την πάτριόν των χώραν, την οποίαν ήθελον γεωργεί, την οποίαν ήθελον καταστένει ακμάζουσας, την οποίαν ήθελον πολυανθρωπεί αυτά εκείνα. Σεις δε προβλέπετε, με πόσην ζέσιν ήθελον υπερασπίζει τας εστίας των (20) Εις μέγαλον βασίλειον το δυσκολώτερον είναι να στερεωθή η γνώμη του κοινού συμφέροντος. Λαοί, αποχωρισμένοι από θαλάσσας, ολίγον φροντίζουν ο εις περί των συμφερόντων του άλλου. Η μεσημβρία δεν μετέχει από τους επαπειλούντας την άρκτον κινδύνους. Ο Δαλμάτης, ο Ιλλυριός δε ηξεύρει, διά τι τον στέλλουν πέραν εις την Ασίαν. Δι' αυτόν είναι αδιάφορον, αν ρέη ο Τίγρης, εξουσιαζόμενος από ημάς ή από τους Πέρσας. Η πειθαρχία τον κατακρατεί, η της λείας ελπίς τον ενθαρρύνει· αλλ' η σκέψις, ο κόπος, η αηδία, η πρώτη αίσθησις της ανυπομονησίας και του τρόμου τον κάμνουν να εγκαταλείψη το συμφέρον, το οποίον δεν είναι ιδικόν του. Οπότε, κατά το σχέδιόν μου, η πατρίς δεν είναι όνομα άοριστον και ανύπαρκτον διά τον στρατιώτην· είναι τι παρόν και προσφιλές, εις το οποίον έκαστος είναι προεκολλημένος διά των νόμων της φύσεως. «Πολίται, εδύνατο να τους είπη, άγων αυτούς κατά τους εχθρού, τον αγρόν, όστις σας έθρεψε, την στέγην, υπό την οποίαν εγεννήθητε, τον τάφον τον πατέρων σας την κοίτην των παιδών, την κλίνην των γυναικών σας ήδη υπερασπίζεσθε». Ιδού συμφέροντα ψηλαφητά και ισχυρά. Ταύτα ανέδειξαν περισσοτέρους ήρωας, παρά η φιλοδοξία αύτη. Κρίνατε, πόσον αυτά ενεργούσιν εις ψυχάς παιδιόθεν συνειθισμένας εις τας αυστηρότητας της πειθαρχίας και εις των μαχών την θέαν.

Τίποτε δεν μ' αρέσκει τόσον, ομολογώ, όσον η θέα της φιλοπόνου εκείνης και πολεμικής νεολαίας, της διεσπαρμένης περί τας σημαίας εις τας πόλεις και εις τας πεδιάδας, της προφυλαττομένης διά της εργασίας από της αργίας τα ελαττώματα, της σκληραγωγημένης διά της έξεως εις γυμνάσεις επιπόνους, της ωφελίμου εις καιρόν ειρήνης, και προθύμως εξοπλιζομένης εις το πρώτον του πολέμου σημείον. Μεταξύ των στρατευμάτων τούτων η λειποταξία ήθελεν είσθαι έγκλημα παρά φύσιν.

Παν ό,τι ιερώτατον εις τον κόσμον ήθελεν εγγυάσθαι περί της ανδρίας και της πιστότητός των. Η δε πολιτεία ήθελεν έχει επίσης τους αυτοκρατορικούς λεγεώνας της, οίτινες, ως άλλα κινητά φρούρια, ήθελον μεταφέρεσθαι από τόπου εις τόπον, όπου ο κίνδυνος ήθελε τους καλεί. Αφού η προς τον πόλεμον έφεσις στερεωθή, η δε άμιλλα διεγερθή, τότε μένει, ποίος να φανή αξιώτερος εις το να καταγραφθή εις τα περιόδοξα τούτα τάγματα. Αντί δε τούτων των κατεσπευσμένων στρατολογιών, τας οποίας η χάρις, η συγκακουργία, ο δόλος, ή η αμέλεια ενεργούν να γίνωνται ανεξετάστως, ηθέλαμεν έχει τους εκλεκτούς του λαού. Τότε οποία σύγκρισις των δυνάμεων της αυτοκρατορίας προς όσας είχε ποτέ επί της άκρας ευδαιμονίας της (21). Ποίοι δε λαοί της μεσημβρίας, ή της Άρκτου, ήθελον αποτολμήσει να έλθουν, διά να μας τaráξωσιν, ημάς, οίτινες τοσάκις τους απεκρούσαμεν με στρατεύματα, πειθαρχίας άμοιρα, σχεδόν χωρίς όπλα και χωρίς ζωοτροφία; Και ποίος σ' εγγυάται, τον είπεν ο Ιουστινιανός, ότι εις βασίλειον, όλως στρατιωτικόν, οι υπήκοοι θέλουν εντελώς υποτάσσεσθαι; Ποίος μ' εγγυάται; Το συμφέρον των, είπεν ο γέρων· η ευθύτης των νόμων σας, η επιείκεια κυβερνήσεως πράου, αγρύπνου και έμφρονος. Λησμονήσατε, ότι εγώ εζήτησα, οι υπήκοοι να ήναι ευτυχείς; Όχι, είπεν ο Ιουστινιανός· αλλ' εγώ τους νομιζω φιλοκαίνους, επιρρεπείς εις την μεταβολήν, ανησύχους, ταραχοποιούς, ευκολοπίστους εις τον πρώτον θρασύν, όστις τους υπεσχέθη τύχην ηδυτέραν. Θεωρείς τον λαόν, είπεν ο Βελισάριος, εις την παρούσαν κατάστασιν, εις την θλιβεράν κατάστασιν, και τοιούτον, οποίον τον εθεώρουν εις την Ρώμην, όταν ήτο δυστυχής. Αλλά πιστεύσατε, ότι οι άνθρωποι ηξεύρουν, τι τους λείπει και τι ανήκει εις αυτούς· ότι δεν ήθελον είσθαι ολοτελώς απαθείς προς τας οποίας φροντίδας ο αγαθοποιός ηγεμών ήθελε καταβάλει προς ανακούφισιν των κόπων των, και ότι η αγάπη, την οποίαν ήθελε δείξει προς αυτούς, ήθελεν ανταποδίδεσθαι εις αυτούς. Ας δοκιμάση να ήναι προς αυτούς δίκαιος, εύσπλαχνος, βοηθητικός, ας μεταχειρίζεται, εις το βασιλεύειν επ' αυτού, μόνον άνδρας αξίους να τον βοηθούν, ας επαγρυπνή ως πατήρ επί των τέκνων του· και τον εγγυώμαι, ότι θέλουν είσθαι ευπειθείς. Και διά τίνος γοητεύματος θέλεις, ώστε ολίγοι δυσαρεστημένοι, ολίγοι στασιασταί να καταστήσωσι λαόν παράνομον και στασιώδη τον πρώην ευδαίμονα; Ο ηγεμών, όστις αφίνει τους υπηκόους του να στενάζουν υπό της τυραννίας, πρέπει να φοβήται μη τον εγκαταλείψωσιν· αλλ' εκείνος, όστις είναι γνωστός, ότι φροντίζει περί της ησυχίας και της ευδαιμονίας των υπηκόων του, δεν έχει να φοβήται κανένα άρπαγα του θρόνου του. Ακούοντες δε υμνουμένας τας αρετάς του, διαλαλυμένας τας ευεργεσίας του, θέλουν

άραγε τολμήσει να ταράξουν την βασιλείαν του; Εις τους αγρούς των άραγε, όπου θέλει επικρατεί η ευπορία, η ησυχία και η ελευθερία; ή εις τας πόλεις, όπου η βιομηχανία και η περιουσία των πολιτών, το επάγγελμά των, τα δίκαιά των και η ζωή των θέλουν είθαι υπό την φυλακήν των νόμων, εις τας οικογενείας, εις τας οποίας η αθωότης, η τιμή, η ειρήνη, η ιερότης των δεσμών του υμεναίου και της φύσεως θέλουν έχει ιερόν άσυλον εκεί άραγε θέλουν οι αποστάται ζητήσει οπαδούς; Όχι· εάν η δύναμις της δικαιοσύνης δεν ήναι ακλόνητος, τότε τίποτε επί της γης δεν είναι βέβαιον. Μόλον τούτο υποθέτω κατά την γνώμην σας, ότι είναι κίνδυνος και τόλμη και εις το να καταστήση τις τους υπηκόους του δυνατούς, διά να τους καταστήση ευδαίμονας και ησύχους. Ταύτην την τόλμην ήθελα τολμήσει, και αν αύτη ήθελεν επιφέρει τον όλεθρόν μου, και ήθελον φανερά τους ειπεί. Σας δίδω όλους τα όπλα εις τας χείρας, διά να με υπηρετήσετε, εάν ήμαι δίκαιος και να μ' αντισταθήτε, εάν δεν ήμαι. Με βλέπετε πολλά θρασύν! Αλλ' ήθελα νομίσει εμαυτόν πολλά φρόνιμον, εάν αποκτούσα βεβαίως δι' εμέ αυτόν και τους ιδικούς μου χαλινόν τινα κατά των παθών μας, προπάντων πρόχωμα κατά των παθών των άλλων. Ομού με το διάδημα, και υπέρ αυτό, ήθελα μεταβιβάσει εις τους διαδόχους μου την ανάγκη του να ήναι δίκαιοι, τούτο δε ήθελεν είσθαι μετά θάνατον το ενδοξότατον δι' εμέ μνημείον, το οποίον μονάρχης ήθελε ποτέ αφήσει. Ηξεύρω, φίλοι μου, ότι η αρετή δεν έχει χρείαν από τον χαλινόν του φόβου· αλλά ποίος άνθρωπος είναι βέβαιος, ότι θέλει είσθαι ενάρετος εις όλας την ζωής του τας στιγμάς; Ο ηγεμών είναι ανώτερος των νόμων· οι νόμοι σας το λέγουν, και ούτω πρέπει να ήναι· αλλά τούτο ήθελεν είσθαι το πρώτον, το οποίον ήθελα λησμονήσει, άμα ανέβαινα τον θρόνον· και αλλοίμονον εις τον αισχρόν κόλακα, όστις ήθελε με το ενθυμίσει! Υγιαίνετε, φίλοι μου. Είναι έργον επίμοχθον μεταμόρφωσις βασιλείου· είναι ώρα ν' αναπαυθώμεν. Με μένει όμως έτι να σας ομιλήσω περί δυστυχίας τινός, ήτις πολύ με θλίβει, και εις συμπάθειαν αυτής θέλω αύριον να κινήσω τον αγαπητόν μου Τιβέριον.

Έχει αναμφιβόλως μεγάλους σκοπούς, είπεν ο αυτοκράτωρ αναχωρών. Αλλ' εάν η εκτέλεσις αυτών είναι δυνατή, τοιαύτη θέλει είσθαι εις νέον μόνον ηγεμόνα, όστις θέλει αναβή επί του θρόνου, έχων αρρενωπόν ήθος, ψυχήν δικαίαν, ανδρίαν και αρετήν. Και ακόμη, κατά δυστυχίαν, θέλει έχει ανάγκην πολυχρονίου βασιλείας, διά να φέρη εις πέρας μεγάλην μεταρρύθμισιν. Δεν ηξεύρω, είπεν ο Τιβέριος, με φαίνεται όμως, ότι είδα εις το σχέδιον του ήρωος τούτου πολλά πράγματα, μη απαιτούντα άλλο τι, ειμή μίαν μόνην πράξιν σταθεράς βουλήσεως. Εάν δε

τα λοιπά χρειάζονται καιρόν, ο καιρός ούτος τουλάχιστον δεν απέχει τόσον, ώστε να μη δύναται τις να ελπίση, ότι θέλει τον φθάσει εις πάσαν ηλικίαν. Φίλτατε Τιβέριε, είπεν ο αυτοκράτωρ, βλέπεις τας δυσκολίας με όμμα νεανικόν. Η δραστηριότης σου τας υπερνικά, αλλ' η αδυναμία μου καταπλήττεται απ' αυτάς. Εάν θέλη τις να κάμη μεγάλα έργα, επρόσθεσε στενάζων, πρέπει ν' αρχίση σύγκαιρα. Δεν είναι καιρός ν' αρχίζη τις να ζη, ότε δεν έχει πλέον άλλα ανάγκην, ειμή να μάθη ν' αποθάνη. Θέλω μόλον τούτο να ιδώ πάλιν τον δίκαιον τούτον άνθρωπον. Με λυπεί τωόντι· προτιμώ όμως να συνθλίβωμαι μετ' αυτού, παρά να συγχαίρω υβριστικώς μετά πάντα τούτων των ψυχρών και σκληρών ανθρώπων, από τας οποίους περικυκλούμαι.

Κεφάλαιον ΙΕ'.

Την επαύριον ο αυτοκράτωρ και ο Τιβέριος, φθάσαντες κατά την συνήθη ώραν, εύρον τον ήρωα καθήμενον εις τον κήπον του έμπροσθεν του δύνοντος ηλίου. Δεν με φωτίζει πλέον, αλλά με θερμαίνει έτι, τους είπε με ιλαρόν πρόσωπον, και εν αυτώ λατρεύω την μεγαλοπρέπειαν και την αγαθότητα του ποιήσαντος αυτόν. Πόσον ηδύνομαι βλέπων, είπεν ο Ιουστινιανός, ταύτα τα φρονήματα εις ήρωα! Τούτο είναι θρίαμβος της θρησκείας. Ο θρίαμβός της, είπεν ο Βελισάριος, είναι να παρηγορή τις τον άνθρωπον εις την δυστυχίαν, να συγκιρνά γλυκύτητα θεσπεσίαν μετά των πικριών της ζωής. Ποίος δε το δοκιμάζει καλήτερα παρά εμέ! Φορτισμένος τα βάρη του γήρατος, στερημένος της οράσεως, χωρίς φίλους, απομονωμένος καθ' εαυτόν, και έχων έμπροσθέν μου μόνον το έσχατον γήρας, την λύπην, και τον τάφον, οποίος ήθελε μ' αφαιρέσει την ιδέαν του ουρανού, ήθελε με φέρει ίσως εις απελπισίαν. Ο χρηστός ανήρ είναι μετά του Θεού. είναι βέβαιος, ότι ο Θεός τον αγαπά. Τότε ισχυροποιεί και χαροποιεί αυτόν εν τω μέσω των θλίψεων· ενθυμούμαι, ότι εις στιγμάς στενοχωρίας, ότε το παν μ' εγκατέλειπεν, ότε το παν ώμνυε τον όλεθρόν μου, εγώ έλεγα κατ' εμαυτόν. Θάρρει, Βελισάριε, είσαι άμεμπτος, και ο Θεός το βλέπει. Ο στοχασμός ούτος μ' εύφραινε την υπό της λύπης κατατεθλιμμένην καρδίαν, εξωογόνει δε και ισχυροποιεί την ψυχήν μου. Εισέτι ομιλώ ούτως προς εμαυτόν, και όταν η κόρη μου συμπαρευρίσκεται και λυπήται, και αισθάνωμαι τα δάκρυά της βρέχοντα το πρόσωπόν μου. Τι! την λέγω, φοβείσαι, μήπως εκείνος, ο οποίος, μας

έπλασε, μας εγκαταλείψη και μας λησμονήση; Η καρδιά σου είναι καθαρά, συμπαθής και χρηστή, ο πατήρ σου δεν είναι χειρότερός σου· πώς θέλεις, ουδέ αυτή η αγαθότης να μη φροντίζη διά τους αγαθούς; Άφες, κόρη μου, άφες να έλθη η στιγμή, καθ' ήν ο διά μόνης πνοής δημιουργήσας την ψυχήν μου θέλει την περιλάβει εις τον κόλπον του· και θέλομεν ιδεί, εάν οι κακοί θέλουν εκεί ταράξει την ησυχίαν μου. Η κόρη μου, την οποίαν αύτη η ομιλία φωτίζει και πείθει, κλαίει ακούουσά με, αλλά γλυκύτατα δάκρυα, και κατ' ολίγον την συνειθίζω να θεωρή την ζωήν, ως βραχύν πλουν, καθ' όν ευρίσκεταιί τις εις σκάφος πολλά στενοχωρημένος, αλλά ο λιμήν του είναι τερπνότατος.

Πλάττεις θρησκείαν, είπεν ο αυτοκράτωρ, τώντι πραείαν! Αύτη δε είναι η ορθή, επανέλαβεν ο Βελισάριος· Δεν θέλετε να φαντάζωμαι τον υιόν, τον οποίον χρεωστώ να λατρεύω ως τύραννον σκυθρωπόν και άγριον, του οποίου η μόνη ευχαρίστησις είναι να κολάζη; Ηξεύρω βεβαίως, ότι, όταν άνθρωποι ζηλότυποι, υπερήφανοι, μελαγχολικοί μας τον εικονίζουσι, τότε τον παραστένουν οργίλον και βίαιον, οποίοι είναι αυτοί· αλλά ματαίως προσάπτουσιν εις αυτόν τα ελαττώματά των, εγώ προσπαθώ να βλέπω εν αυτώ μόνον ό,τι χρεωστώ να μιμώμαι. Εάν απατώμαι, τουλάχιστον είμαι βέβαιος, ότι η πλάνη μου είναι αθώα! Ο Θεός μ' έπλασεν ασθενή, θέλει είσθαι επιεικής· ηξεύρει, ότι δεν είμαι ούτε ανόητος ούτε κακός τόσον, ώστε να θέλω να τον παροργίσω, το οποίον είναι μανία αδύνατος και άλογος, την οποίαν ουδέ εννοώ. Είμαι προς αυτόν έτι πιστότερος και μυριάκις πλέον αφοσιωμένος παρ' ό,τι ποτέ ήμην προς τον αυτοκράτορα· και είμαι βεβαιότατος, ότι ο αυτοκράτωρ, όστις δεν είναι ανώτερος θνητού, δεν ήθελε με κάμει κανέν κακόν, εάν ήθελε δυνηθή να εμβλέψη ως αυτός, εις την ψυχήν μου. Φευ! απεκρίθη ο Ιουστινιανός· ο Θεός ούτος είναι μ' όλον τούτο επίσης τρομερός Θεός. Τρομερός προς τους κακούς, το πιστεύω, είπεν ο Βελισάριος· αλλ' εγώ είμαι καλός· καθόσον η του κακούργου ψυχή είναι ασυμβίβαστος με την Θείαν ταύτην ουσίαν, τοσούτον εγώ ηδέως φαντάζομαι, ότι η ψυχή του δικαίου είναι προς αυτήν ανάλογος. Αι! ποίος από ημάς είναι δίκαιος είπεν ο αυτοκράτωρ. Όστις αγωνίζεται με όλας τας δυνάμεις του να γίνη δίκαιος, είπεν ο Βελισάριος· διότι η ευθύτης υφίσταται εις την βούλησιν.

Δεν θαυμάζω, είπε ο νέος Τιβέριος, εάν η διάνοιά σου αγαπά να υψούται έως εις αυτόν, τον βλέπεις τόσο εύνου! φευ! είπε ο γέρων, αισθάνομαι πολύ, ότι αγωνιζόμενος να τον κατανοήσω, καταπονώ ματαίως την ασθενή διάνοιά μου εις το να συνάψω παν ό,τι ηξεύρω κάλλιστον και ωραιότατον, ότι δεν προκύπτει εκ τούτου τι άλλο παρά ιδέα ατελεστάτη. Αλλά τι θέλετε να κάμνη άνθρωπος, προσπαθών να γνωρίση Θεόν; Εάν δε τούτο το ακατάληπτον ον αρέσκεται εις τι, βέβαια τούτο είναι η προς τα τέκνα του φιλοστοργία. Ό,τι δε με τον εικονίζει πραότατον, τούτο λαμβάνω με πλειοτέραν προθυμίαν διά να συνθέσω την εικόνα του.

Δεν αρκεί, είπε ο αυτοκράτωρ, να τον φαντάζεται τις ευεργετικόν, πρέπει να προσθήση, ότι είναι και δίκαιος. Τούτο είναι το αυτό, είπε ο γέρων· να αρέσκεται τις εις το αγαθόν, να μισή το κακόν, να ανταμείβη το μεν, να κολάζη τον άλλο, ταύτα χαρακτηρίζουσι τον αγαθόν· αυτά δοξάζω. Δεν επαρουσιάσθητε ποτέ, ως εγώ, νοερώς εις την έγερσιν του Τίτου, του Τραϊανού, και των Αντωνίνων; Αυτό είναι μία από τας ηδίστας μου ονειροπολήσεις. Νομίζω, ότι είμαι εις το μέσον της αυλής, ήτις όλη συνίσταται από αληθείς του ηγεμόνας φίλους· τον βλέπω προσμειδιώντα ευνοϊκώς προς το πλήθος εκείνο των χρηστών ανδρών, επιχέοντα επ' αυτών τας ακτίνας της δόξης του, κοινολογούμενον εις αυτούς με σεμνοπρέπειαν πραοτάτην, και πληρούντα τας ψυχάς των από την καθαράν εκείνην χαράν την οποίαν και αυτός εκείνος αισθάνεται κάμνων άλλους ευτυχείς· έστω. Η αυλή λοιπόν εκείνου, όστις με περιμένει, θέλει είναι απειράκις σεβαστοτέρα και ωραιότερα· θέλει συγκροτείσθαι από τους Τίτους, από τους Τραϊανούς, από τους Αντωνίνους, οίτινες υπήρξαν η χαρά του κόσμου. Με τούτους και με τους αγαθούς άνδρας παντός τόπου και παντός χρόνου ο δυστυχής τυφλός Βελισάριος θέλει παρίστασθαι ενώπιον του δικαίου και αγαθού Θεού. Οι δε πονηροί, τον είπε ο Τιβέριος, τι θέλουν γίνει; Ούτοι δεν θέλουν παρίστασθαι εκεί. Ελπίζω να ίδω εκεί, επρόσθεσε, τον σεβαστόν και δυστυχή γέροντα, όστις με αφαίρεσε το φως, διότι έκαμε καλόν και το έκαμεν από κλίσιν· εάν δε έκαμε κακόν, το έκαμεν εξ απάτης. Θέλει χαρή, νομίζω, εάν μ' εύρη τότε έχοντα και τους δυο μου οφθαλμούς. Ενώ ωμίλει τοιουτοτρόπως, το πρόσωπόν του ηκτινοβόλει από χαράν. Ο δε αυτοκράτωρ κατεβρέχετο με δάκρυα, στηριζόμενος εις τας αγκάλας του Τιβερίου.

Αλλ' εντός ολίγου, ότε η κατάνυξις έδωκε χώραν εις την σκέψιν· συ

ελπίζεις, είπε προς τον Βελισάριον, να εύρης τους μη χριστιανούς ήρωας εις τον ουρανόν! Το στοχάζεσαι; Άκουσε, γείτον, τον είπεν ο Βελισάριος. Δεν έχεις όρεξιν να λυπής το γήρας μου ([22](#));

Είμαι άθλιος άνθρωπος, όστις δεν έχω άλλην παρηγορίαν παρά το μέλλον το οποίον φαντάζομαι. Εάν τούτο ήναι πλάνη, συγχώρησέ την εις εμέ· με κάμνει καλόν, ο δε Θεός ουδόλως παροργίζεται δι' αυτήν, διότι τον αγαπά περισσότερο δι' αυτό. Δεν δύναμαι να πιστεύσω, ότι μεταξύ της ψυχής μου και της του Αριστείδου, του Μάρκου Αυρηλίου και του Κάτωνος είναι αιωνία άβυσσος· και, εάν το επίστευα, αιθάνομαι, ότι ήθελα αγαπά ολιγώτερον το υπέρτατον Όν, το οποίον μας έπλασε.

Νέε, είπεν ο αυτοκράτωρ προς τον Τιβέριον, τιμών του ήρωος τον γενναίον ενθουσιασμόν, μη καταντήσης να τον λάβης ως οδηγόν. Ο Βελισάριος ποτέ δεν εφιλοτιμήθη να εμβαθύνη εις ταύτας τας υποθέσεις! Να εμβαθύνω! Φευ! και ποίος δύναται να εμβαθύνη; είπεν ο γέρων. Ποίος άνθρωπος τολμηρός ημπορεί να ειπή, ότι εξηρεύνησε τας αιωνίους βουλάς; Αλλ' ο Θεός μας έδωκε δύο χειραγωγούς, οίτινες χρεωστούν να ήναι σύμφωνοι προς αλλήλους, το φως της πίστεως και το της συνειδήσεως. Ό,τι αίσθημα φυσικόν και ακαταμάχητον μας βεβαιώνει, τούτο η πίστις· δεν δύναται να αναιρέση. Η αποκάλυψις δε δεν είναι άλλο, ειμή το αναπλήρωμα της συνειδήσεως· είναι η ίδια φωνή, ήτις ακούεται άνωθεν και από του βάθους της καρδιάς. Είναι αδύνατον αύτη να λανθασθή· και εάν εξ ενός μέρους την ακούω να με λέγη, ότι ο δίκαιος και αγαθοποιός άνθρωπος ευαρεστεί εις τον Θεόν, εκ του άλλου δεν με λέγει, ότι αυτός είναι αντικείμενον των εκδικήσεών του. Αι, και ποίος σε βεβαιώνει, είπεν ο αυτοκράτωρ, ότι αύτη η φωνή, η λαλούσα προς την καρδίαν σου, είναι μυστική αποκάλυψις; Εάν δεν ήναι, ο Θεός με απατά, είπεν ο Βελισάριος· και το παν απόλλυται. Αυτή είναι η αναγγέλλουσα ένα Θεόν, η παραγγέλλουσα την προσκύνησίν του, η διδάσκουσά με τον νόμον του. Μη τάχα έδωκε την ακαταμάχητον ισχύν της εναργείας εις την πλάνην; Ω, οποίος και αν ήσαι, άφες με την συνείδησιν αυτή είναι χειραγωγός και στήριγμά μου. Χωρίς αυτήν δεν γνωρίζω πλέον ούτε το αληθές, ούτε το δίκαιον, ούτε το τίμιον· το ψεύδος και η αλήθεια, το καλόν και το κακόν συγχέονται· δεν ηξεύρω, εάν εκπλήρωσα το χρέος μου· δεν ηξεύρω πλέον, εάν ήναι χρέη· τότε τυφλώττω, και οι στερήσαντές με το φως της ημέρας ήσαν ολιγώτερον βάρβαροι παρ' εκείνον, ο οποίος ήθελε με σκοτίσει το εσωτερικόν φως της συνειδήσεως.

Τι σε δείχνει λοιπόν, είπε ο Ιουστινιανός, τόσο σαφώς, η αδύνατος και απατηλή αυτή λάμψις; Ότι θρησκεία, κηρύπτουσα Θεόν ίλεων και ευεργετικών είναι η αληθής, είπε ο Βελισάριος, και ότι παν ό,τι εναντιούται εις την ιδέαν και την γνώμην, την οποίαν συνέλαβα περί τούτου, τούτο δεν είναι ταύτης της θρησκείας. Να σας το ομολογήσω; Το προσκολλών εμέ εις αυτήν είναι, ότι με κατασταίνει καλύτερον και φιλανθρωπότερον. Εάν έμελλε να με καταστήση άγριον, σκληρόν, άσπλαγχνον, ήθελον την αφήσει και ήθελα ειπεί εις τον Θεόν· προκειμένου να εκλέξω την απιστίαν ή την κακίαν, προτιμώ το ολιγώτερον ατιμάζον Σε. Κατ' ευτυχίαν δε η προτίμησις αυτή είναι κατά την καρδίαν μου· η προς τον Θεόν, η προς τον πλησίον αγάπη, τι απλούστερον και μάλλον κατά φύσιν! να ευχώμεθα υπέρ εκείνου, όστις μας κακοποιεί, τι μεγαλύτερον και υψηλότερον! Να μη θεωρώμεν τας θλίψεις μας ειμή ως δοκιμασίας της αρετής, τι παραμυθητικώτερον εις τον άνθρωπον! Μετά ταύτα, ας με προβάλλουν μυστήρια ακατάληπτα, τα δέχομαι και λυπούμαι τους έχοντας λογικόν ολιγώτερον φωτισμένον και ολιγώτερον ευπειθές παρά το ιδικόν μου. Αλλ' ελπίζω υπέρ αυτών εις την αγαθότητα του πατρός, τέκνα του οποίου είναι όλοι οι άνθρωποι, και εις την επιείκειαν του κριτού του δυναμένου να συγχωρήση την πλάνην.

Διά τούτου, επανέλαβεν ο Ιουστινιανός, θέλεις σώσει πολλούς ανθρώπους! Είναι ανάγκη, είπε ο Βελισάριος, να ήναι τόσοι απόβλητοι; βλέπω, ως συ, είπε ο αυτοκράτωρ, ότι είναι ηδύτερον ν' αγαπά τις τον Θεόν παρά να τον φοβήται· αλλ' όλη η φύσις μαρτυρεί την εκδίκησιν και την αυστηρότητα των ενταλμάτων του. Εγώ, είπε ο Βελισάριος, δοξάζω ότι κολάζει μόνον, όσα δεν ενδέχονται να συγχωρηθώσιν, ότι το κακόν δεν προέρχεται από αυτόν, και ότι έκαμεν εις τον κόσμον όλα τα ενδεχόμενα αγαθά (23). Τοιαύτη είναι η θρησκεία μου. Ας την προβάλουν εις όλους τους λαούς, ας ερωτήσωσιν, εάν δεν ήναι αξία ευλαβείας και αγάπης· όλαι της φύσεως αι φωναί θέλουν υψωθή υπέρ αυτής. Αλλ' εάν η βία και η σκληρότης εξοπλίζωσιν αυτήν με φλόγα και σίδηρον, εάν οι επαγγελλόμενοι αυτήν ηγεμόνες βασανίζουν, ως εις τον Άδην, εν ονόματι του Θεού της ειρήνης, όσους εχρεώστουν να αγαπώσι και να ελεώσιν έν εκ των δύο, ήθελε φανή πιθανόν, ή ότι η θρησκεία είναι βάρβαρος, ως αυτοί, ή ότι δεν είναι άξιοι αυτής.

Γεννάται, είπε ο Ιουστινιανός, εκ των λόγων σου πρόβλημα σπουδαιότατον. Δεν ζητείται άλλο να μάθωμεν, παρά εάν ο ηγεμών έχη το δίκαιον ν' απαιτή εις την επικράτειάν του την ενότητα του δόγματος και

της λατρείας. Διότι, αν το έχη, δεν ημπορεί να το μεταχειρισθή προς αποστάτας ισχυρογνώμονας αλλέως παρά διά της βίας και των τιμωριών.

Επειδή είμαι ειλικρινής, είπεν ο Βελισάριος, συμφωνώ κατά πρώτον, ότι παν ό,τι δύναται να έχη επιρροήν εις τα ήθη, και αναφέρεται εις την κοινήν ευταξίαν, εξαρτάται από τον ηγεμόνα, όχι ως κριτήν της αληθείας και της πλάνης, αλλ' ως κριτήν του καλού ή του κακού του προκύπτοντος από αυτά· διότι η πρώτη αρχή πάσης πίστεως είναι, ότι ο Θεός είναι φίλος της ευταξίας, και ότι δεν συγχωρεί τίποτε, το οποίον ημπορεί να τάραξη αυτήν. Αμφιβάλλεις λοιπόν, είπεν ο αυτοκράτωρ, μήπως τα κοινά ήθη δεν έχουν στενάς και αναγκαίας με την πίστιν σχέσεις; Συμφωνώ, είπεν ο Βελισάριος, ότι αι εις αυτήν αλήθειαι αναφέρονται εις τα ήθη, αλλά παρατηρήσατε, ότι ο Θεός τας κατασταίνει αληθείας αισθητάς, περί των οποίων ουδείς έμφρων αμφιβάλλει. Όθεν, εάν η Πρόνοια κατέστησεν ανεξαρτήτους από τας υψηλάς ταύτας αληθείας την ευταξίαν της κοινωνίας, την κατάστασιν των ανθρώπων, την τύχην των βασιλείων, τας επιτυχείς ή αποτυχείς εκβάσεις των επιγείων πραγμάτων, διά τι οι άνθρωποι δεν πράττουν ως αυτή;

Βλέπω, είπεν ο αυτοκράτωρ, ότι τους αφίνεις μόνον την μέριμναν του ό,τι αποβλέπει εις τους ανθρώπους· αλλ' είναι δι' αυτούς χρέος ιερώτερον παρά το να ήναι υπουργοί των βουλών του Θεού; Αι! ας ήναι υπουργοί της αγαθότητός του, ανεβόησεν ο Βελισάριος, και ας αφήσωσιν εις τους δαίμονας το καταχθόνιον έργον των υπηρετών της εκδικήσεως του· εις την τάξιν της αγαθότητος, είπεν ο αυτοκράτωρ, είναι το να θέλη, ώστε ο μεν άνθρωπος να φωτίζεται, η δε αλήθεια να θριαμβεύη. Θέλει θριαμβεύσει, είπεν ο Βελισάριος, αλλά τα όπλα σου, δεν είναι καθώς τα ιδικά της. Δεν βλέπεις, ότι, δίδων εις την αλήθειαν την εξουσίαν του φέρειν την ρομφαίαν, δίδεις αυτήν εις την πλάνην ότι διά να την μεταχειρίζεται, αρκεί να έχη την εξουσίαν εις χείρας, και ο διωγμός αλλάσει σημαίας και θύματα κατ' αρέσκειαν της γνώμης του ισχυροτέρου; Ούτως ο Αναστάσιος κατεδίωξε τους υπό του Ιουστινιανού προστατευομένους· τα τέκνα δε εκείνων, τους οποίους έσφαττον τότε, σφάττουν και αυτά τώρα τους απογόνους των διωκτών των. Ιδού δύο ηγεμόνες, οίτινες ενόμισαν, ότι ευαρεστούν εις τον Θεόν, προστάζοντες να σφάττωσι τους ανθρώπους ποίος από τους δύο είναι βέβαιος, ότι το αίμα, το οποίον έχυσεν, είναι ευάρεστον τω Θεώ. Εις τα απέραντα της πλάνης διαστήματα η αλήθεια κατέχει μόλις μικρόν σημείον. Ποίος επέτυχε το μόνον τούτο σημείον; Έκαστος φρονεί τον εαυτόν του· αλλά

με ποίαν απόδειξιν; Και αυτή η ενάργεια χορηγεί τάχα εις αυτόν το δικαίωμα με τα όπλα εις τας χείρα να καταπείση άλλον εις τούτο; Η πειθώ έρχεται από το Θεόν ή από τους ανθρώπους. Εάν έρχεται από τον Θεόν, έχει αφ' εαυτής υπεροχήν νικηφόρον· εάν έρχεται από τους ανθρώπους, έχει μόνα τα δικαιώματα του λογικού προς το λογικόν. Έκαστος εγγυάται περί της ψυχής του· εις αυτόν λοιπόν, και εις μόνον αυτόν αρμόζει ν' αποφασίση περί της εκλογής, εκ της οποίας εξαρτάται διά παντός η απώλειά του ή η σωτηρία του. Θέλεις να με αναγκάσης να φρονώ ως εσύ. Εάν δε συ απατάσαι, στοχάσου πόσον επιζήμιόν μου είναι· συ αυτός, του οποίου η πλάνη ίσως είναι αθώα, θέλεις είσθαι αθώος, εάν ήθελες με πλανήσει; Φευ! Τι στοχάζεται ο θνητός, δίδων ως νόμον την πίστιν του; Μυρίοι άλλοι ειλικρινείς επλανήθησαν και ηπατήθησαν. Αλλά και αν ήθελεν είσθαι αναμάρτητος, χρέος μου είναι να τον υποθέτω τοιούτον; εάν πιστεύη, διότι ο Θεός τον φωτίζει, ας τον ζητήση να φωτίση και εμέ. Εάν δε πιστεύη κατά την πίστιν των ανθρώπων, ποία εγγύησις δι' αυτόν και δι' εμέ; Το μόνον άρθρον, εις το οποίον όλα τα κόμματα συμφωνούν, είναι, ότι ουδείς εξ αυτών καταλαμβάνει τίποτε περί του οποίου τολμώσι να δογματίζωσι. Συ δε με λέγεις, ότι αμαρτάνω, διότι αμφιβάλλω περί του οποίου αυτοί γνωμοδοτούσι. Ας καταβή η πίστις ουρανόθεν, και θέλει ευρεί προσηλύτους· αλλά με διατάγματα θέλουν ευρεί αποστάτας μόνον ή πανούργους. Οι γενναίοι άνδρες θέλουν γείνει μάρτυρες· οι αγενείς υποκριταί, οι θρησκομανείς όλων των κομμάτων θέλουν είσθαι εξηγριωμένοι τίγρεις. Ιδέτε τον συνετόν εκείνον βασιλέα των Γόθων, τον Θεοδώρικον, του οποίου η βασιλεία μόνον προς το τέλος αυτού εφάνη κατωτέρα της βασιλείας των χρηστοτέρων μας ηγεμόνων. Ήτον αρειανός, αλλ' όχι μόνον δε απήτει να παραδεχθώσι τα φρονήματά του, αλλ' ετιμώρει με θάνατον, εάν κανείς από τους ευνοουμένους του έκαμνε τούτο αναιδώς και ανοσίως προς χάριν του. «Πώς δεν θέλετε με προδώσει, έλεγε, εμέ, όστις είμαι άνθρωπος μόνον, ενώ σεις δι' εμέ, προδίδετε εκείνον, τον οποίον οι πατέρες σας ελάτρευον;» Ο αυτοκράτωρ Κωνστάντιος εφρόνει παρομοίως. Ποτέ δεν εγκαλούσε τους υπηκόους του διότι έμεναν πιστοί εις το δόγμα των, και εμέμφετο τους αυλικούς του, ότι αρνούντο το ιδικόν των, διά να ευαρεστήσουν εις αυτόν, και ότι επρόδιδον την ψυχήν των, διά να κερδήσωσι την αγάπην του. Ω! είθε ο Ιουστινιανός να αποποιηθή, καθώς εκείνος, το δικαίωμά του να υποδουλόνη την διάνοιαν! Εμπειριεπλέχθη εις ατελευτήτους έριδας· αύται δε τον έφεραν περισσοτέρας αγρυπνίας παρ' όσας τα ωφελιμώτερα του έργα. Τι επροξένησαν; διχονοίας, στάσεις, και σφαγάς. Ετάραξαν την ησυχίαν του και την ησυχίαν της επικρατείας του.

Η ησυχία της επικρατείας, υπέλαβεν ο αυτοκράτωρ, κρέμαται από την σύμπνοιαν των ψυχών. Τούτο είναι γνώμη αμφίβολου, είπεν ο Βελισάριος, και την οποίαν πολλάκις καταχρώνται. Αι ψυχαί ποτέ δεν έχουν πλειοτέραν σύμπνοιαν παρ' όταν ελευθέρως έκαστος διανοήται, ως εγκρίνει. Ηξεύρετε, τι κάμνει να ήναι η κοινοδοξία ζηλότυπος, τυραννική και μη ανεκτική; Η αξία, την οποίαν οι βασιλείς κατά δυστυχίαν προσάπτουσιν εις αυτήν· η εύνοια, την οποίαν παρέχουσιν εις αίρεσίν τινα, βλάπτοντες και αποβάλλοντες όλος τας αντιπάλους αιρέσεις. Ουδείς θέλει να ταπεινωθή, να καταφρονηθή και να στερηθή όλα τα δίκαια του πολίτου και του πιστού υπηκόου, οσάκις δε εις τινα πολιτείαν διαιρέσουν τους ανθρώπους εις δύο τάξεις, εκ των οποίων η μία θέλει αποστερήσει την άλλην τα αγαθά της κοινωνίας, οποία και αν ήναι η πρόφασις της αποκληρώσεως, η καταδιωγμένη τάξις θέλει θεωρεί την πατρίδα ως μητρυιάν της. Το ματαιότερον πράγμα γίνεται μέγα, όταν έχη επιρροήν εις των πολιτών την κατάστασιν. Και πιστεύσατε, ότι αύτη η επιρροή ανάπτει τας φατρίας. Ας αποδοθή το αυτό συμφέρον εις έριδα περί του αριθμού των κόκκων της άμμου της θαλάσσης, και θέλομεν ιδεί γεννωμένας τας αυτάς εχθροπαθείας. Η θρησκομανία ως επιτοπλείστον δεν είναι άλλο παρά φθόνος, πλεονεξία, υπερηφάνεια, φιλοδοξία, μίσος και εκδίκησις, ενεργούντα εν ονόματι του Θεού. Τούτων των θεών υπηρέτης αδιάλλακτος γίνεται ο ευκολόπιστος και βίαιος βασιλεύς. Ας μη κερδαίνη τις τίποτε επί της γης μαχόμενος υπέρ του ουρανού· ο υπέρ της αληθείας ζήλος ας μη ήναι πλέον το μέσον, διά να βλάβη τις τον αντίζηλον ή τον εχθρόν του, να υψωθή επί των ερειπίων του, να πλουτήση γυμνόνων αυτόν, ν' αποκτήση προτίμησιν, την οποίαν εδύναντο ν' αντιποιώνται· και τότε όλα τα πνεύματα θέλουν καταπραυνθή, όλαι αι αιρέσεις θέλουν ησυχάσει. Τα του Θεού όμως θέλουν εγκαταλειφθή, τον είπεν ο Ιουστινιανός. Ο Θεός δεν έχει χρείαν της υπερμαχίας σου, είπεν ο Βελισάριος· δυνάμει των διαταγμάτων σου τάχα ο ήλιος ανατέλλει, και οι αστέρες λάμπουσιν εις τον ουρανόν; Η αλήθεια λάμπει αυτόφωτος· αι δε ψυχαί δεν φωτίζονται με την φλόγα των πυρών, επί των οποίων ολοκαυτούσι τους ανθρώπους· ο Θεός επιφορτίζει εις τους ηγεμόνας την φροντίδα του να κρίνουν τας πράξεις των ανθρώπων· αλλά διατηρεί αυτός μόνον το δικαίωμα του να κρίνη τους διαλογισμούς· απόδειξις δε, ότι η αλήθεια δεν τους έλαβε κριτάς, είναι, ότι ουδείς εξ αυτών είναι άνευ πλάνης.

Εάν η του διανοείσθαι ελευθερία ήναι αχαλίνωτος, είπεν ο αυτοκράτωρ, και των πράξεων η ελευθερία θέλει γείνει ταχέως τοιαύτη. Ουδεποσώς,

επανέλαβεν ο Βελισάριος· τότε ο άνθρωπος εμβαίνει υπό την εξουσίαν των νόμων· και όσον περισσότερον η εξουσία αύτη θέλει περικλείεσθαι εις τα φυσικά αυτής όρια, τόσον ολιγώτερον θέλει έχει χρείαν δυνάμεως προς διατήρησιν της ευταξίας και ειρήνης. Η δικαιοσύνη είναι η κυριωτέρα της εξουσίας προσκλητική φωνή· αύτη δε τότε μόνον είναι σαλευομένη, όταν δεν ήναι επί της βάσεώς της. Πώς θέλετε να συνειθίση τις τους ανθρώπους να βλέπωσιν άνθρωπον θεοποιούμενον, και προστάζοντα με τα όπλα εις τας χείρας, να πιστεύωσιν ό,τι αυτός πιστεύει, να διαλογίζωνται, καθώς αυτός; Ερωτήσατε τους στρατηγούς σας, τι κατώρθωσεν εις την Αφρικήν η κατά των Βανδάλων αυστηρότης και βία των; Ήμην εις Σικελίαν. Ο Σολομών έρχεται εκεί ως παράφρων και απελπισμένος, και με λέγει. «Όλα εις την Αφρικήν απωλέσθησαν· οι Βάνδαλοι απεστάτησαν· η Καρχηδών εκυριεύθη, και λεηλατείται· και εντός αυτής και εις τους αγρούς κολυμβώσιν εις το αίμα· και ταύτα εξ αιτίας τινών ονειροπόλων, οίτινες δεν εννοούνται συναλλήλως, και οίτινες ποτέ δεν θέλουν ομοφρονήσει. Εάν ο αυτοκράτωρ εμβαίη εις τα τοιαύτα, εάν εκδίδη διατάγματα περί λεπτολογιών, τας οποίας παντελώς δεν εννοεί, εγώ παραιτούμαι την στρατηγίαν· είμαι εις απελπισίαν.» Ούτως ωμίλησεν ο γενναίος εκείνος ανήρ. Μόνον ημείς ας το ηξεύρωμεν· είχε δίκαιον. Αρκούν τ' ανθρώπινα πάθη μόνα να ταραξώσι τόσον αχανή αυτοκρατορίαν, χωρίς να έλθη και η θρησκομανία να ανάψη τας δάδας της.

Ποίος δε θέλει καταπραΰνη τας εγερθείσας ταραχάς; ερώτησεν ο αυτοκράτωρ. Η αηδία, απεκρίθη ο Βελισάριος, η αηδία από το να φιλονεικούν περί πραγμάτων, τα οποία δεν εννοούσι, και τα οποία κανείς δεν ακούει. Διότι η προσοχή, την οποίαν απέδωσαν εις τους νεωτερισμούς, εγέννησε τόσους νεωτεριστάς. Ας μη αποδίδωσιν εις αυτάς ουδεμίαν αξίαν, και εντός ολίγου θέλει παρέλθει η χρήσις αυτών· ούτοι δε θέλουσι μεταχειρισθή άλλα μέσα, διά να γείνωσιν επίσημοι άνδρες. Συγκρίνω όλους τούτους τους ανθρώπους προς τους μονομαχούντας εις το στάδιον· αν ήσαν μόνοι ήθελον εναγκαλισθή συναλλήλως. Αλλά τους θεωρούν, και διά τούτο σφάζονται.

Τwόντι, είπεν ο νέος, με πείθουσιν οι λόγοι του. Ό,τι δε με λυπεί, είπεν ο αυτοκράτωρ, είναι, ότι καταστένει τον ζήλον του ηγεμόνος άχρηστον εις την θρησκείαν.

Θεός φυλάξη! είπεν ο Βελισάριος. Είμαι πολύ βέβαιος, ότι τον αφίνω το

ασφαλέστερον μέσον του να την καταστήση προσφιλή εις τους υπηκόους του· τούτο δε είναι να πολιτευθη ούτως, ώστε να κρίνωσι περί της αγιότητος της πίστεώς του από την οσιότητα των ηθών του· να δώση την βασιλείαν του, ως παράδειγμα και εγγύην της αληθείας, ήτις τον φωτίζει και τον χειραγωγεί. Ουδέν ευχερέστερον παρά το να κάμνη τις προσηλύτους, κάμνων ευτυχείς. Ο δε δίκαιος μονάρχης έχει καθ' εαυτόν περισσότεραν ισχύν εις τας ψυχάς, παρ' όλοι ομού οι καταδιώκται. Είναι ευκολώτερον αναμφιβόλως το να προστάζη να σφάζονται οι άνθρωποι παρά να τους πείθη· αλλ' εάν οι βασιλείς ηρώτων τον Θεόν τι όπλα να μεταχειρισθώμεν, διά να λατρεύεσαι, ως πρέπει; ο δε Θεός, εάν κατεδέχετο ν' αποκριθή, ήθελε τους ειπεί, τας αρετάς σας.

Όταν η ψυχή του Ιουστινιανού, την οποίαν η έξις αύτη είχε ταράξει, καθησύχασεν εν τη σιωπή, ενθυμήθη τα δόγματα και τας συμβουλάς των τότε περικυκλούντων αυτόν αιρετικών, τας βίας των, την υπερηφάνειάν των, τας σκληράς εχθροπαθείας των. Οποία αντίθεσις! έλεγε καθ' εαυτόν. Ιδού άνθρωπος, γηράσας εις τους πολέμους, πνέων φιλανθρωπίαν, μετριότητα και επιείκειαν· οι δε υπηρέται του Θεού της ειρήνης δεν με συμβουλεύουσι ποτέ άλλο παρά βίαν τυραννικήν και άκαμπτον σκληρότητα! Ο Βελισάριος είναι ευσεβής και δίκαιος, αγαπά τον Θεόν του· επιθυμεί, να τον λατρεύωσιν όλοι, καθώς αυτός, αλλά θέλει η λατρεία αύτη να ήναι εκουσία και ελευθέρα. Εγώ μόνον εκυριεύθην υπερβολή από τον ζήλον, όστις εις την ψυχήν μου δεν ήτο ίσως άλλο παρά ο τύφος του να δεσπόζω εις τα φρονήματα των υπηκόων μου.

Κεφάλαιον Ις'.

Την επαύριον ο αυτοκράτωρ και ο Τιβέριος, ερχόμενοι προς τον ήρωα, έπεσαν εις κίνδυνον, τον οποίον δεν προείδον· η δε δόξα την ελευθερώσεώς των ήτον νέος θρίαμβος του Βελισαρίου, τον οποίον ο θεός ηθέλησε να χορηγήση πάλιν εις αυτόν.

Οι Βούλγαροι, οι οποίοι απεδιώχθησαν μόνον έως εις τα όρη της άνω Θράκης, μόλις είδον την χώραν ελευθέραν και παρευθύς εφώρμησαν πάλιν. Έν δε από τα αποσπασθέντα τάγματα των ελεηλάτει εις την οδόν της επαύλεως του Βελισαρίου, ότε επαρατήρησαν μακρόθεν άμαξαν, ήτις

εδείκνυεν εις αυτούς πλουσίαν λείαν. Την περικυκλώνουν, εμποδίζουν την διάβασίν της, και συλλαμβάνουν τους οδοιπόρους. Ούτοι δε δίδοντες όσα είχαν, έλαβαν ευκόλως την εξαγόρασιν της ζωής των. Αλλά τα λύτρα τα απαιτούμενα ήσαν τόσον υπέρογκα, ώστε δεν είχαν παρευθύς να τα πληρώσωσιν· όθεν τους επήραν αιχμαλώτους.

Ο αυτοκράτωρ λοιπόν μόνον μέσον απολυτρώσεως από τους Βουλγάρους χωρίς να τον γνωρίσωσιν εστοχάσθη το εξής· Οδηγήσατέ μας, τους είπεν, όπου έχομεν σκοπόν να υπάγωμεν. Εκείθεν δε θέλομεν προμηθευθή τα λύτρα, τα οποία ζητείτε. Σας εγγυώμαι, μα την ζωήν μου, ότι δεν έχετε να φοβηθήτε καμμίαν απάτην· εάν δε παραβώ την υπόσχεσίν μου, ή εάν σας κάμω να μετανοήσετε, διότι μ' ενεπιστεύθητε, θανατώσατέ με.

Το πειστικόν και μεγαλοπρεπές ήθος, με το οποίον εβεβαίονε τους λόγους του, ενήργησεν εις των Βουλγάρων τας ψυχάς. Πού πρέπει να σας φέρωμεν; τον ηρώτησεν ο αρχηγός των. Έξ στάδια μακράν, απεκρίθη ο αυτοκράτωρ, εις την έπαυλιν του Βελισαρίου. Του Βελισαρίου! είπεν ο Βούλγαρος. Τι! γνωρίζετε τον ήρωα; Βέβαια, είπεν ο αυτοκράτωρ, και τολμώ να πιστεύσω, ότι είναι φίλος μου. Εάν αληθεύη τούτο, είπεν ο αρχηγός, μη φοβήσθε· θέλομεν σας συνοδεύσει.

Ο Βελισάριος από τον θόρυβον της αφίξεως των εστοχάσθη, ότι έρχονται να τον αρπάσουν δευτέραν φοράν· και η κόρη του· όλη τρέμουσα, τον σφίγγει εις τας αγκάλας της, κραυγάζουσα οξέως. Πάτερ, είπεν, α! πάτερ! πρέπει πάλιν ν' αποχωρισθώμεν.!

Την αυτήν στιγμήν έρχονται, και τον λέγουν, ότι η αυλή εγεμίσθη από ανθρώπους ενόπλους περίξ μιας αμάξης. Ο Βελισάριος εξέρχεται, και ο αρχηγός των Βουλγάρων πλησιάσας ομού με τους αιχμαλώτους του, τον λέγει· Ήρωσ της Θράκης, ούτοι οι άνθρωποι σε επικαλούνται και λέγουν, ότι είναι φίλοι σου. Ας ειπώσι τα ονόματά των, είπεν ο Βελισάριος. Εγώ είμαι ο Τιβέριος, είπεν ο εις εξ αυτών, και ο πατήρ μου εσυλλήφθη ομού μ' εμέ. Ναι, ανεβόησεν ο Βελισάριος, ναι, αναμφιβόλως, φίλοι μου είναι, γείτονές μου. Αλλά σεις, οίτινες με τους φέρετε, με ποίον δικαίωμα τους έχετε εις την εξουσίαν σας; Ποίοι είσθε; Είμεθα Βούλγαροι, Είπεν ο αρχηγός, τα δε δικαιώματά μας είναι τα δικαιώματα των όπλων. Αλλά τίποτε δεν υπάρχει δι' ημάς ισχυρότερον του προς εσέ σεβασμού μας. Δεν ηθέλαμεν δε υπηρετήσαι πιστώς ηγεμόνα, όστις σε τιμά, μη

σεβόμενοι εκείνους, οι οποίοι είναι αγαπητοί σου. Μέγιστε άνερ, ιδού οι φίλοι σου είναι ελεύθεροι, και εις σε χρεωστούν την ελευθερίαν των.

Μετά τους λόγους τούτους, ο αυτοκράτωρ και ο Τιβέριος ήπλωσαν τας χείρας προς τον σωτήρα των· ο δε Βελισάριος αισθανθείς περί αυτόν τας αλύσους των, Τι, είπεν, αι χείρες σας είναι εις τα δεσμά! και έλυσε τα δεσμά των.

Οποίος ήτο ο θαυμασμός του αυτοκράτορος, οποία η χαρά και η αισχύνη!. Ω αρετή, είπε καθ' εαυτόν, ω αρετή, οποία είναι η δύναμίς σου! Άθλιος άνθρωπος τυφλός, από το βάθος της αθλιότητός του εμπνέει σέβας εις τους βασιλείς, αποπλίζει τας χείρας των βαρβάρων, και απελευθερόνει εκείνον! Ω μέγιστε Θεέ! εάν ο κόσμος έβλεπε την αισχύνην μου! Αν! τούτο ήθελεν είσθαι έτι τιμωρία ελαφροτάτη.

Οι Βούλγαροι ήθελαν να αποδώσωσιν όλα, όσα τους είχε δώσει. Όχι, τους είπε, φυλάξατε ταύτα τα δώρα, και σας βεβαιώνω, ότι θέλω προσθέσει τα λύτρα τα υποσχεθέντα.

Ο αρχηγός των, αναχωρών, ηρώτησε τον Βελισάριον, εάν είχε καμμίαν διαταγήν προς τον βασιλέα των. Ειπέ τον, ότι εύχομαι, απεκρίθη ο ήρωας, τοιούτος ανδρείος ηγεμών να ήναι σύμμαχος της πατρίδος μου και φίλος του αυτοκράτορός μου.

Ω Βελισάριε! ανεβόησεν ο Ιουστινιανός, όταν συνήλθεν από την ταραχήν την εκ του κινδύνου τούτου· ω Βελισάριε! οποίαν υπεροχήν έχεις εις την ψυχήν των λαών! και αυτοί οι εχθροί της αυτοκρατορίας είναι φίλοι σου! Μη θαυμάζης, τον είπεν ο Βελισάριος υπομειδιών, ότι οι Βούλγαροι μ' έχουν εις υπόληψιν. Είμαι πολύ καλά με τον βασιλέα των. Προ ολιγωτάτων μάλιστα ημερών συνεδειπνήσαμεν. Πού; τον ηρώτησεν ο Τιβέριος. Εις την σκηνήν του, είπεν ο γέρων, ελησμόνησα να σας το ειπώ. Όταν ηρχόμην εδώ, ούτοι με συνέλαβον επί της οδού, καθώς και σας, και μ' έφερον εις το στρατόπεδόν των. Ο βασιλεύς αυτών μ' εδέχθη ευμενώς, μ' έδωκε να δειπνήσω, με είπε να κοιμηθώ εις τας σκηνάς του· την επαύριον δε κατώρθωσα να με υπάγωσιν εις τον τόπον, όπου μ' επίασαν. Τι! είπεν ο Ιουστινιανός, ο βασιλεύς αυτός ηξεύρει, ποίος είσαι, και δεν σε εκράτησε! είχε μεγάλην προς τούτο επιθυμίαν· αλλ' οι ιδικοί του σκοποί και τα ιδικά μου φρονήματα δεν ευρέθησαν σύμφωνα. Με επρόβαλε να εκδικηθώ! Να εκδικηθώ, εγώ! αξιόλογος πρόφασις να

πυρπολήσω την πατρίδα μου! Τον ευχαρίστησα λοιπόν, καθώς είσαι βέβαιος, και διά τούτο με τιμά περισσότερο.

Αι! οποίαι τύψεις, οποίαι αιώνιαι τύψεις συνειδότος εις την ψυχήν του Ιουστινιανού, τον είπεν ο Ιουστινιανός αυτός, εάν μάθη ποτέ, πόσον μεγάλη ήτον η αγνωμοσύνη του! Πού θέλει εύρει φίλον ως τούτον, τον οποίον απώλεσε; Και δεν είναι ανάξιος τοιούτου φίλου μετά την βδελυράν αδικίαν του;

Όχι, υπέλαβεν ο Βελισάριος, μη τον ατιμάζης. Λυπήσου, σεβάσθητι το γήρας του. Θέλεις ιδεί, πως ηπατήθη. Η πτώσις μου έχει τρεις εποχάς· πρώτη η εις την Καρχηδόνα είσοδός μου. Γενόμενος κύριος των ανακτόρων του Γελιμέρου, κατέστησα τον θρόνον του δικαστήριον, όπου εκάθησα δικαστής· σκοπός μου ήτο να δώσω εις τους νόμους επιφάνειαν σεμνοτέραν· αλλά δεν ήσαν αναγκασμένοι να εμβραθύνωσιν εις την διάνοιάν μου. Ότε δε κάθηται τις επί του θρόνου, φαίνεται, ως να δοκιμάζη τούτο· η πράξις μου λοιπόν αύτη ήτον απερίσκεπτος και αύτη δεν ήτο η μόνη. Εκ περιεργείας ηθέλησα να φάγω επί της τραπέζης του Γελιμέρου, και, κατά τον τρόπον των Βανδάλων, υπηρετούμενος από τους αξιωματικούς του βασιλέως των. Τούτο ήτο ικανόν να δώση υπόνοιαν, ότι εγώ ήθελα να λάβω τον τόπον του. Η φήμη τούτου μεταβιβάσθη ταχεία εις την αυλήν. Διά να την εξαλείψω δε, εζήτησα την ανάκλησίν μου μετά την νίκην· ο δε Ιουστινιανός αντήμειψε την πιστήν υπηρεσίαν μου διά λαμπροτάτου θριάμβου· απήγον τον Γελίμερον αιχμάλωτον μετά της γυναικός και των τέκνων του, και τους εις διάστημα μιας εκατονταετηρίδος σωρευθέντας θησαυρούς, όσους οι Βάνδαλοι ήρπαξαν από τα έθνη. Ο αυτοκράτωρ με υπεδέχθη εις το ιπποδρόμιον, και βλέπων αυτόν επί υψηλού θρόνου, περιστοιχισμένον από αναρίθμητον λαόν, εκτείνοντα την χείρα προς τον υπήκοόν του με χάριν εν ταυτώ και ημερότητα και σεμνοπρέπειαν, εσκίρτησα από χαράν, και είπον κατ' εμαυτόν· το παράδειγμά μου θέλει του φέρει πλήθος ηρώων. Γνωρίζει την μεγάλην τέχνην του να διεγείρη την άμιλλαν και τον έρωτα της δόξης· ώστε θέλουν διαφιλονικεί, τις να τον υπηρετήση. Αλλ' εάν ο θρίαμβός μου εχορήγει εις αυτόν νίκας, προήγγελλεν εις εμέ πολλά αποτυχήματα. Έκτοτε λοιπόν ο φθόνος εξώρμησεν εμμανώς κατ' εμού. Πενταετείς νίκαι τον κατεσίγασαν· αλλά βαρυνθείς τέλος τας ευτυχίας μου, έχασε πάσαν αιδώ.

Επολιόρκουν την Ραυένναν, όπου οι Γότθοι απεσύρθησαν

συνδιωχθέντες, από όλην την Ιταλίαν, Αύτη ήτο το μόνον καταφύγιόν των. Έδωκαν λοιπόν υπόνοιαν εις τον αυτοκράτορα, ότι το χωρίον ήτο ανάλωτον, ότι η καταστροφή του στρατεύματός του ήθελε προέλθει από την ισχυρογνωμοσύνην μου· και ότε, καταντήσαντες εις τα έσχατα οι Γότθοι, έμελλον να παραδώσωσι τα όπλα, έρχονται πρέσβεις παρά του αυτοκράτορος, προβάλλοντες ειρήνην. Βλέπω εναργώς, ότι τον ηπάτησαν, και ότι ήθελα τον προδώσει, εάν άφίνα την ευκαιρίαν του να κυριεύσω την Ιταλίαν. Αναβάλλω λοιπόν την προβαλλομένην ειρήνην· η πόλις παραδίδεται· και εγώ κατηγορούμαι ως αποστάτης και προδότης. Τούτο είχε κάποιαν πιθανότητα, καθώς βλέπετε· απείθησα, έκαμα έτι περισσότερο. Οι πολιορκούμενοι, δυσηρεστημένοι κατά του βασιλέως των, με είχαν προσφέρει τον θρόνον των· η δε αποποίησης ήθελε τους παροξύνει· όθεν τους έδίδα ελπίδας με την απόκρισίν μου· αύτη δε η συγκατάθεσις, πραγματικώς προσποιητή, ενομίσθη ως αληθής εις την αυλήν. Ανεκλήθην λοιπόν· η δε ένδειξις της ευπειθείας μου ετάραξε τους εχθρούς μου. Έφερα αιχμάλωτον εις τας πόδας του αυτοκράτορος τον βασιλέα εκείνον των Γόθων, το διάδημα του οποίου μ' εκατηγόρουν, ότι εδέχθην.

Αλλά ταύτην την φοράν ο θρίαμβος δεν με εσυγχωρήθη ποσώς. Ελυπήθην θανάσιμα, όχι διότι εταπεινώθην. Η συνοδία μου εσύστενε θρίαμβον· η δε συρροή και αι ανευφημίας του λαού του περιστοιχούντες με ήθελον ευχαριστήσαι άνδρα κενοδοξότερόν μου. Αλλ' η ψυχρά του Ιουστινιανού υποδοχή μ' εδείκνυεν, ότι δεν μετεπείσθη ολοτελώς, και, κατά δυστυχίαν, η σκληρά αύτη πληγή, την οποίαν επέφεραν εις την ψυχήν του, είχεν έτι μάλλον ερεθισθή από τον απερίσκεπτον ενθουσιασμόν λαού μεθυσθέντος από την δόξαν μου.

Ενταύθα ειλικρινώς, αν ήσο εις τον τόπον του αυτοκράτορος, ήδη προκατειλημμένου κατ' εμού, δεν ήθελες πληγωθή από τους διδομένους εις εμέ επαίνους, οι οποίοι ήσαν επιπλήξεις κατ' αυτού; Δεν ήθελες υποπτεύσει την φιλοδοξίαν υπηκόου, τον οποίον η κοινή φωνή ύψονεν έως τον ουρανόν; Δεν ήθελες ιδεί μετά τινος αγανακτήσεως ολόκληρον λαόν εις την μέθην του σπουδάζοντα να εκδικηθή κατά σου διά της προσφοράς θρίαμβου λαμπροτέρου, παρά τον οποίον με ηρνούντο. Ήθελες άραγε κλείσει τα ώτα σου εις τας σκέψεις της αυλής περί της ύβρεως της γενομένης προς την υπερτάτην αρχήν διά του οχλικού τούτου θορύβου; Γείτον, ο μέγιστος ηγεμών είναι άνθρωπος· και δεν υπάρχει κανείς, όστις δεν είναι ζηλότυπος της δόξης και της δυνάμεώς του· και αν

ο Ιουστινιανός δεν είχε δύναμιν να νικήση εαυτόν, και να με συγχωρήση, τούτο έμελλεν ολίγον να μας εκπλήξη. Μόλον τούτο το έκαμεν· ενίκησε τας αδυναμίας της κενοδοξίας και τας υποψίας της ζηλοτυπίας, κατεδέχθη να με εμπιστευθή πάλιν τα στρατεύματά του και την υπεράσπισιν της επικρατείας του. Αλλά το τελευταίον συμβάν τον έκαμε να κλίνη προς το μέρος των εχθρών μου.

Ήμην εις το τέρμα του σταδίου μου. Ο Ναρσής, ο διάδοχός μου εις την Ιταλίαν, νικών, με παρηγόρει διά την θλιβεράν μου αχρηστίαν. Ενόμιζον, ότι δεν μ' έμενεν άλλο παρά να αποθάνω ήσυχος, ότε οι Ούννοι ήλθαν και κατερήμοναν την Θράκην. Ο αυτοκράτωρ μ' ενθυμήθη, και κατεδέχθη να με επιφορτίση εις το γήρας μου εκστρατείαν, από της οποίας την έκβασιν εκρέμετο η τύχη του κράτους. Εκάλυψα λοιπόν τας ρυτίδας και την πολιάν μου κόμην με περικεφαλαίαν περιβεβλημένην δεκαετούς αναπαύσεως σκωρίαν. Η τύχη μ' εβοήθησε, και εδίωξα τους Ούννους, ολίγα στάδια απέχοντας των τειχών μας, και η επιτυχία ενέδρας τινός με παρέστησαν ως Θεόν. Όλην την πόλιν, όταν επέστρεψα, εκυρίευσε παραφροσύνη, μανιώδης ενθουσιασμός, διά τα οποία εστέναζον· αλλά πώς να τα καταπαύσω; Ο αυτοκράτωρ ήτο γέρων· η ηλικία αύτη έχει αδυναμίας· και η υπερβολική εύνοια του λαού, αι έξοχοι τιμαί, αι εις εμέ αποδιδόμεναι, επιστοποίησαν τούτον τον ηγεμόνα, ότι εβαρύνθησαν την βασιλείαν του, και ότι τον εσυμβούλευαν να παραχωρήση τον θρόνον εις τον υπέρμαχόν τους. Η ανησυχία και η θλίψις εκυρίευσαν την ψυχήν του· και χωρίς να με μεταχειρισθή ως ένοχον, με απεμάκρυνεν ως επικίνδυνον. Τότε έγινε κατ' αυτού η συνωμοσία, καθ' ήν εξέπνευσαν εις τας βασάνους οι συνωμόται μη ομολογήσαντες τον κορυφαίον. Η συκοφαντία ανεπλήρωσε την σιωπήν των ενόχων, και αυτήν την ιδίαν σιωπήν εξέλαβαν ως ομολογίαν καταμαρτυρούσαν εμού. Συνελήφθη· ο λαός προσεκλαύθη δι' αυτό· πολυχρόνιος φυλάκισις τον εκίνησεν εις οίκτον· η αγανάκτησις εγέννησε την αποστασίαν· ο δε αυτοκράτωρ αναγκασθείς να με παραδώση εις τον λαόν, δεν ενόμισεν, ότι κάμνει άλλο τι, αφαιρών από εμέ τα μέσα του να τον βλάψω, ειμή ότι αποπλίζει τον εχθρόν του. Ποτέ δεν ήμην εχθρός Του, τον Θεόν μαρτύρομαι· αλλ' ο Θεός ο καρδιογνώστης δεν εσυγχώρησε και εις τους βασιλείς να γίνουν καρδιογνώσται· και εκείνος, τον οποίον κατηγορείς, είναι δυστυχής μάλλον παρά ένοχος· διότι επίστευσε φαινόμενα, τα οποία ίσως ήθελον απατήσει και σε, καθώς εκείνον.

Ναι, αναμφιβόλως, είναι δυστυχής, και ο δυστυχέστατος των ανθρώπων,

είπεν ο Ιουστινιανός αναπηδήσας προς αυτόν, και περισφίγξας εις τας αγκάλας του. Πόθεν αύτη η υπέρμετρος λύπη, τον ερώτησεν, εκπλαγείς ο Βελισάριος. Είναι θλίψις ψυχής σπαραττομένης, τον είπεν ο Ιουστινιανός. Ω αγαπητέ μου Βελισάριε! ο άδικος εκείνος δεσπότης, ο βάρβαρος εκείνος τύραννος, όστις σε ετύφλωσε, και όστις σ' έφερεν εις κατάστασιν επαίτου, εκείνος είναι, όστις σε αγκαλίζεται. Συ! αυθέντα, ανεβόησεν ο ήρως. — Ναι, φίλε μου, υπερασπιστά μου, ναι, εναρετώτατε των ανθρώπων, εγώ είμαι, όστις έδωκα εις τον κόσμον το φρικτόν εκείνο παράδειγμα της αχαριστίας και της σκληρότητος. Άφες με να υποφέρω εις τους πόδας σου την ταπεινώσιν, της οποίας είμαι άξιος. Λησμονώ τον θρόνον, τον οποίον εμίανα, το διάδημα, του οποίου είμαι ανάξιος. Την κόνιν, την οποίαν πατείς, χρεωστώ να βρέξω με τα δάκρυά μου· εις αυτήν χρεωστεί το πρόσωπόν μου να κρύψη το αίσχος, με το οποίον είναι κεκαλυμμένον.

Έστω! τον είπεν ο Βελισάριος, όστις, κρατών αυτόν εις τας αγκάλας του, τον ησθάνετο συμπνιγόμενον από λυγμούς· έστω, αυθέντα, θέλεις καταπονεθή από την μετάνοιαν ενός αμαρτήματος; Ιδού, ότι έπεσες εις αθυμίαν, ως να ήσαι συ ο πρώτος άνθρωπος, τον οποίον η συκοφαντία επλάνησε, ή τον οποίον το φαινόμενον ηπάτησεν! Αλλά, και αν η πλάνη ήτον έγκλημα, διά τούτο πρέπει τάχα να εξευτελίζεσαι και να ταπεινόνεσαι ενώπιον των ιδίων σου οφθαλμών; Όχι, μέγιστε ηγεμών, στιγμιαία απάτη δεν πρέπει να σε αφαιρέση την υπόληψιν του ιδίου εαυτού σου και την ευτυχίαν της αρετής. Η μαρανθείσα και καταπεπληγμένη ψυχή σου ας ανεγερθή αναπολούσα όλα τα αγαθά, όσα εις τους ανθρώπους έκαμες προ της δυστυχούς ταύτης στιγμής. Ο Βελισάριος είναι τυφλός, αλλά πολλοί λαοί ελευθερώθησαν υπό σου από τον ζυγόν των βαρβάρων· αλλ' αι ερημώσεις, αποτελέσματα όλων των μαστίγων, διωρθώθησαν διά των ευεργεσιών σου· αλλά τριακονταετής βασιλεία επισήμου διά τα κοινωφελή έργα απέδειξαν εις όλον τον κόσμον, ότι δεν είσαι τύραννος. Ο Βελισάριος είναι τυφλός· αλλά σε το συγχωρεί· εάν δε νομίζης, ότι πρέπει να διορθώσης, το οποίον κακόν τον έκαμες, ιδέ πόσον εύκολον είναι τούτο. Α! εκτέλεσε έν μόνον από όσα υπέρ της ευτυχίας του κόσμου εύχομαι, και δι' εμέ τούτο είναι ικανώτατον.

Ελθέ λοιπόν, τον είπεν ο αυτοκράτωρ σφίγγων αυτόν πάλιν εις τας αγκάλας του, ελθέ να με βοηθήσης να διορθώσω το αμάρτημά μου, ελθέ να εκθέσης αυτό φρικαλεώτατον εις τα όμματα της επιβούλου αυλής μου· και η παρουσία σου, ανακαλούσα το αίσχος μου, ας μαρτυρή και την

μετάνοιάν μου.

Ο Βελισάριος εις μάτην τον επαρακάλει να τον αφήση εις την έρημόν του· ηναγκάσθη, διά να τον παρηγορήση, να συγκατανεύση εις το να τον ακολουθήση. Τότε ο Ιουστινιανός αποτεινόμενος προς τον Τιβέριον, είπε· τι δεν οφείλω εις εσέ, φίλε, και ποίαι ευεργεσίαι θέλουν ποτέ εξισωθή προς την οποίαν μ' έκαμες υπερεσίαν; Όχι, δέσποτα, τον είπεν ο νέος, δεν είσαι τόσοσ πλούσιος, ώστε να με ανταμείψης. Αλλ' επιφόρτισε τον Βελισάριον την απόδοσιν της ευγνωμοσύνης. Αν και ήναι πενέστατος έχει όμως θησαυρόν, τον οποίον προτιμώ παρά τους ιδικούς σου όλους. Θησαυρός μου είναι η κόρη μου, είπεν ο Βελισάριος, και δεν ημπορώ καλήτερα να την υπανδρεύσω. Ταύτα ειπών, έστειλε και εκάλεσε την Ευδοξίαν. Κόρη μου, την είπε, πρόσπεσε εις τα γόνατα του αυτοκράτορος, και ζήτησέ τον την συγκατάθεσίν του, διά να νυμφευθής τον ενάρετον Τιβέριον. Από το όνομα, από την θέαν του Ιουστινιανού, η πρώτη εκ της φύσεως κίνησις εις την καρδίαν της κόρης του Βελισαρίου υπήρξεν η φρίκη και ο τρόμος. Εκβάλλει λοιπόν κραυγήν οδυνηράν, οπισθοποδεί και αποστρέφει τους οφθαλμούς της· ο Ιουστινιανός προχωρεί προς αυτήν. Ευδοξία, την είπε, καταδέξου να επιβλέψης προς εμέ· θέλεις με ιδεί περιχυμένον δάκρυα, μαρτυρούντα την μετένοιαν, ήτις θέλει διαρκέσει έως εις τον τάφον. Ούτε τα δάκρυα ταύτα, ούτε αι ευεργεσίαι μου δύνανται να εξαλείψωσι το αμάρτημά μου· αλλ' ο Βελισάριος το συγχωρεί, και ιδού η στιγμή του να φανής κόρη του, συγχωρούσα με, ως αυτός.

Ήτο εις τον Ιουστινιανόν παρηγορία το να συνάψη την Ευδοξίαν με τον Τιβέριον· άρχισε δε από ταύτην την στιγμήν να αισθάνεται επανερχομένην εις την καρδίαν του την γλυκείαν της αθωότητος γαλήνην. Ποτέ μεταβολή πλέον αιφνίδιος και απροσδόκητος δεν κατέστρεψε τας ιδέας και τα συμφέροντα της αυλής. Η άφιξις του Βελισαρίου έφερεν εκεί την ταραχήν και τον τρόμον. Ιδού, είπεν ο αυτοκράτωρ εις τους αυλικούς του, ιδού ο ήρωσ, ο δίκαιος εκείνος ανήρ, τον οποίον με κατηντήσατε να καταδικάσω. Τρέμετε, μηδαμινοί! η αθωότης και η αρετή του με είναι γνωστά· και η ζωή σας είναι εις τας χείρας του. Η ωχρότης, η αισχύνη και ο τρόμος εικονίζοντο εις όλων τα πρόσωπα. Ενόμιζον, ότι ήτον ο Βελισάριος κριτής αδυσώπητος, Θεός τρομερός και φοβερός· αλλά διέμεινε μετριόφρων, ως και εις την πτώσιν του· δεν ηθέλησε να γνωρίση κανένα από τους κατηγορούς του· και τιμώμενος μέχρι θανάτου με την εμπιστοσύνην του δεσπότη του, δεν ενέπνευσεν εις αυτόν ποτέ άλλο

παρά συγκατάβασιν διά τα παρελθόντα, επιμέλειαν διά τα παρόντα και μεγάλην αυστηρότητα εις όλα τα μέλλοντα εγκλήματα. Αλλ' έζησε πολύ ολίγον διά την ευδαιμονίαν του Ιουστινιανού. Ο αδύνατος ούτος και αθυμών γέρων ευχαριστήθη να τον κλαύση μόνον, αι δε συμβουλαί του Βελισσαρίου ελησμονήθησαν ομού με αυτόν.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ των φιλομούσων συνδρομητών κατά αλφάβητον.

Εν Οδησσώ.
{Διάφορα ονόματα}

Εν Ισμαηλίω.
{Διάφορα ονόματα}

Εν Ρενίω
{Διάφορα ονόματα}

Εν Βουκουρεστίω
{Διάφορα ονόματα}

Εν Γαλασίω.
{Διάφορα ονόματα}

Εν Ιβραΐλη
{Διάφορα ονόματα}

1) Το των Ευπατριδών.↵

2) 55,609,000 Φράγκων περίπου.↵

3) Ο Τραιανός παρωμοίαζε τον θησαυρόν του ηγεμόνος με τον σπλήνα, του οποίου το οίδημα προξενεί αδυναμίαν εις όλον το σώμα. ↵

4) Άμα πατήρ τις εκήρυττεν, ότι δεν εδύνατο να τρέφη τον παΐδα του, η πολιτεία τον ανεδέχετο. Ο παις έπρεπε να τραφή, και να παιδευθή διά

δημοσίας δαπάνης. Ο Κωνσταντίνος ηθέλησεν ούτος ο νόμος να εγχαραχθή επί μαρμάρου, ώστε να μείνη αιώνιος.↵

5) Οι αυτοκράτορες έθεσαν φόρον εις το ούρον, την κόνιν, τας ακαθαρσίας, τα πτώματα, τον καπνόν, τον αέρα και την σκιάν· Ήσαν φόροι λειμώνος, παραλίου, πηδαλίων, τροχών, αχθοφόρων ζώων· και, όσα άλλα (λέγει ο Τάκιτος) αρπαγής αδίκου ονόματα οι φορολόγοι εφεύρηκαν.↵

6) Τούτο ήτο δόγμα Ερρίκου του Δ' και όλων των καλών βασιλέων· ↵

7) Ο Μάρκος Αυρήλιος εις κατεπείγουσάν τινα ανάγκην επροτίμησε να πωλήση τα έπιπλα των ανακτόρων, παρά να επιφορτίση τον λαόν με φόρους. ↵

8) Τον Αθανάσιον ένα των πρώτων της γερουσίας.↵

9) Το πλαστόν τούτο τάγμα συνεκροτείτο εκ της αστυνομίας και εκ της οικονομίας των κοινών προσόδων. Η πολιτική των αυτοκρατόρων είχε περιστείλει εις τούτο την γερουσίαν.↵

10) Φιλόσοφος τις εις Αθήνας, ευρών θησαυρόν εις τον αγρόν του, έγγραψε προς τον Τραϊανόν, «εύρον θησαυρόν.» Ο δε Τραϊανός τον απεκρίθη, έχε τον συ εις χρήσιν σου· είναι πολύ μεγάλος διά φιλόσοφον, τον έγγραφεν ούτος πάλιν. Ο Τραϊανός τον έγγραψε να τον καταμεταχειρισθή. Ούτως εστοχάζετο και Αλέξανδρος ο Σευήρος.↵

11) Τέσσαρες χιλιάδες μεδίμων καθ' εκάστην. Ο μέδιμος ήτο το πλάτος ενός ποδός τετραγώνου, το δε ύψος τεσσάρων δακτύλων. Ο Ρωμαϊκός πους ήτο δέκα γαλλικών δακτύλων. Επειδή δε ο στρατιώτης είχε μόνον πέντε μεδίμνους τον μήνα, το εκτημόριον ενός μεδίμνου την ημέραν· επομένως σαράντα χιλιάδες μεδίμων έπρεπε να θρέψωσι σαράντα χιλιάδας στρατού.↵

12) Ωνομάζοντο οχθοφύλακες. Αλέξανδρος ο Σευήρος τους εσύστησεν.↵

13) Ως τους Γότθους επί του αυτοκράτορος Ουάλεντος. ↵

14) Η Σικελία έδιδε φόρον εις τους Ρωμαίους 7,200,000 μεδίμνους σίτου. Η Αίγυπτος 21,600,000 Η Αφρική 43,200,000 Εις έξ ανθρώπους ανά

μέδιμνον· εδύναντο να τραφώσι 1,200,000 άνθρωποι.↵

15) Ο μισθός του στρατιώτου ήτο τον μήνα 400 ασάρια αξίζοντα 25 αργυρά δηνάρια, τα οποία άξιζαν έν χρυσούν δηνάριον. Το δηνάριον ήτο μία ουγγία χαλκού, το αργυρούν δηνάριον εζύγιζε μίαν δραχμήν, το δε χρυσούν 140 κόκκους.↵

16) Και εις τους εκ των επαρχιών έχοντας δικαίωμα πολίτου εις την Ρώμην.↵

17) Οι αυτοκράτορες, διά να ελευθερώσωσι την Ρώμην και την Ιταλίαν από τον ζυγόν την Γότθων, είχαν παραχωρήσει εις αυτούς τας καλητέρας της Γαλατίας επαρχίας.↵

18) Ο λεγεών συνίστατο τότε μόνον εκ 3000 ανδρών πεζών, και 300 ιππέων. Ιδ. Διον. τον Αλικ. και Πλούταρ. βίον Ρωμύλ.↵

19) Επί Αυγούστου τα όρια ήσαν μόνον εννέα. Είχε καταστήσει αυτός τους λεγεώνας εις θέσιν σταθεράν. Αλλ' αυξηθέντος του αριθμού των επαρχιών, τας οποίας έπρεπε να φυλάττουν, οι λεγεώνες δεν εδύναντο ν' αρκέσωσιν, ο Κωνσταντίνος αποσύρας αυτούς εις το ενδότερον των επαρχιών, ανεπλήρωσεν ατελώς τούτο με τάγματα απομάχων.↵

20) Παρορμά δε τι και εις το αρήγειν συν όπλοις τη χώρα και η γη τους γεωργούς, εν τω μέσω τους καρπούς τρέφουσα τω κρατούντι λαμβάνειν. Ξενοφ. Οικον. Κεφ. Ε.↵

21) Επί Αυγούστου 23 λεγεώνας, επί Τιβερίου 25, επί Αδριανού 30, επί Γάλβα 372,000 ανδρών· το ήμισυ Ρωμαϊκά στρατεύματα, το ήμισυ επικουρικά.↵

22) Οι πατέρες της εκκλησίας εδογμάτισαν, ότι ο Θεός ήθελε θαυματουργήσει μάλλον παρά ν' αφήση ν' αποθάνη εκτός της οδού της σωτηρίας τον όστις ήθελε φυλάξει ακριβώς τον φυσικόν νόμον. Αλλ' είναι γνωστόν, ότι ο Ιουστινιανός ήτον θρησκομανής και καταδιώκτης.↵

23) Αποδίδεται εις τον Βελισάριον η γνώμη των στωικών, παραδεχθείσαν υπό Λεϊβνιτίου και πάντων των αριστοδόξων.↵

End of the Project Gutenberg eBook of Bélisaire, by Jean-François Marmontel

*** END OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK BÉLISAIRES ***

***** This file should be named 42509-h.htm or 42509-h.zip *****
This and all associated files of various formats will be found in:
<http://www.gutenberg.org/4/2/5/0/42509/>

Produced by Sophia Canoni. Thanks to George Canonis for
his major work in proofreading.

Updated editions will replace the previous one--the old editions
will be renamed.

Creating the works from public domain print editions means that no
one owns a United States copyright in these works, so the Foundation
(and you!) can copy and distribute it in the United States without
permission and without paying copyright royalties. Special rules,
set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to
copying and distributing Project Gutenberg-tm electronic works to
protect the PROJECT GUTENBERG-tm concept and trademark. Project
Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you
charge for the eBooks, unless you receive specific permission. If you
do not charge anything for copies of this eBook, complying with the
rules is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose
such as creation of derivative works, reports, performances and
research. They may be modified and printed and given away--you may do
practically ANYTHING with public domain eBooks. Redistribution is
subject to the trademark license, especially commercial
redistribution.

*** START: FULL LICENSE ***

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg-tm mission of promoting the free
distribution of electronic works, by using or distributing this work
(or any other work associated in any way with the phrase "Project
Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project
Gutenberg-tm License (available with this file or online at
<http://gutenberg.org/license>).

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg-tm
electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg-tm
electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to
and accept all the terms of this license and intellectual property
(trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all
the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy
all copies of Project Gutenberg-tm electronic works in your possession.
If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project
Gutenberg-tm electronic work and you do not agree to be bound by the
terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or

entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg-tm electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg-tm electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg-tm electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg-tm electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is in the public domain in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg-tm mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg-tm works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg-tm name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg-tm License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg-tm work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country outside the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg-tm License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg-tm work (any work on which the phrase "Project Gutenberg" appears, or with which the phrase "Project Gutenberg" is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org

1.E.2. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is derived from the public domain (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg-tm trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is posted

with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg-tm License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg-tm License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg-tm.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg-tm License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg-tm work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg-tm web site (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg-tm License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg-tm works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg-tm electronic works provided that

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg-tm works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg-tm License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg-tm works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg-tm works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg-tm electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from both the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and Michael Hart, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread public domain works in creating the Project Gutenberg-tm collection. Despite these efforts, Project Gutenberg-tm electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg-tm electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH F3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS' WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg-tm electronic works in accordance

with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg-tm electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg-tm work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg-tm work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg-tm

Project Gutenberg-tm is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need, are critical to reaching Project Gutenberg-tm's goals and ensuring that the Project Gutenberg-tm collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg-tm and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation web page at <http://www.pglaaf.org>.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Its 501(c)(3) letter is posted at <http://pglaf.org/fundraising>. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's principal office is located at 4557 Melan Dr. S. Fairbanks, AK, 99712., but its volunteers and employees are scattered throughout numerous locations. Its business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887, email business@pglaf.org. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's web site and official page at <http://pglaf.org>

For additional contact information:

Dr. Gregory B. Newby
Chief Executive and Director
gbnewby@pglaf.org

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg-tm depends upon and cannot survive without wide spread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit <http://pglaf.org>

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg Web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: <http://pglaf.org/donate>

Section 5. General Information About Project Gutenberg-tm electronic works.

Professor Michael S. Hart is the originator of the Project Gutenberg-tm concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For thirty years, he produced and distributed Project Gutenberg-tm eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg-tm eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as Public Domain in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our Web site which has the main PG search facility:

<http://www.gutenberg.org>

This Web site includes information about Project Gutenberg-tm, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.